

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Kış- Bahar / Winter-Spring / Зима-Весна 2020 • Yıl/Year/Год 11 • Sayı/Number/Число 29

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

общественные науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY • Dr. Yaşar KALAFAT

Prof. Dr. Taciser ONUK • Prof. Dr. İsmail PARLATIR • Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

40 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscption Price/ Стоимость

подписки

160 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

10 Ocak 2020

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Farabî (870-950)

Temsilcilikler / Representative / Представители

AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA

e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdır.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. Ebulfez Amanoğlu GULİYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACİYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUymaz (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi /ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Hacı Beyram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACİYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)

- Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sağingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEİMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSLAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Mukerrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi /TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.

Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.

К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk Dil Kurumu ve Millî Folklor Araştırma Dairesi Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Turkish Language Association And National Folklore Research Department Проф.Др. М. Фахреттин Кырзыоглу: Институт Турецкого Языка И Отдел исследований Национального Фольклора Nail Tan.....	9
Âşık Edebiyatı Gelenekleri İçinde Tokath Âşıkların Yeri ve Önemi The Place And Importance Of Tokat Minstrels In The Minstrel Literature Traditions Место И Роль Ашугов Из Токата В Традициях Ашугской Литературы Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı.....	17
Mağcan Cumabay Şiirlerinde Türklük Bilinci ve “Uzaktaki Kardeşime”Şiiri Üzerine Turkish National Consciousnessin Mağcan Cumabay’s Poems And On The Poem, “To My Brother Far Away” О Сознании Тюркизма В Произведениях Магжана Жумабая И О Стихотворении «Моему Далекому Брату» Yerzhan Argynbayev	28
Türkmen Masallarında Kadının Erkek Kılığına Girmesi Motifi The Motif Of Women Disguising As Men In Turkmen Folktales Мотив Мужеобразные Женщины В Туркменском Сказке Arş. Gör. Tuğba Bayrakdarlar	38
Yabancı/İkinci Dil Öğretiminde Yöntem Sonrası (Post Method) Pedagoji Stratejileri: Makro ve Mikro Stratejiler Post Method Pedagogy Strategies In Foreign / Second Language Teaching: Macro And Micro Strategies Макро И Микро Стратегии: Педагогические Стратегии (Post Method) В Изучении Иностранного/Второго Языка Ziyoda Khalmatova-Alpaslan Karabağ	55

Toplumsal Kimlik İnşasının Dizi Söylemindeki Varlığı: “Diriliş Ertuğrul”

The Existence Of Social Identity Building In The Series Discourse

“Diriliş Ertuğrul (Resurrection Ertuğrul)”

«Воскресший Эртугрул»: Факты Создания Социальной Идентичности

В Дискурсах Сериалов

Mustafa Nerkiz 76

Лингвокультурные Характеристики Мифонимов В Названиях Растений

Bitki Isimlerinde Mitonimlerin Linguo-Kültürel Özellikleri

Linguo-Cultural Characteristics Of Myphonyms In Plant Names

Өсімдік Атауларына Қатысты Мифонимдердің Лингвомәдени Сипаты

Gulden Tlegenova 92

Шет Елдік Терминдер Мен Терминоэлементтерінің Енуі Мен Меңгерілуі

Yabancı Terim ve Terim Öğelerinin Borçlanması Ve Master Edilmesi

Заимствование И Освоение Иностранных Терминов И Терминоэлементов

Borrowing And Mastering Of Foreign Terms And Term Elements

Marzhan Nalibekovna Kerembekova 102

Iskander Bey Melikov

Iskender Melikov Bey

Iskander Bey Melikov

Искандер Бей Меликов

Sabina Akhmedova 108

Bilimsel Eksen Dergisi Yayın İlkeleri 116

Scientific Axis Journal Publication Principles 119

Журнал “Научный Меридиан” Требования К Авторам 122

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Bilimsel Eksen dergisinin elimizdeki 29. Sayısı, 10. yılının ikincisi sayıdır. Onuncu yılın içinde bulunmanın gururunu yaşamaktayız.

Bu sayımızda 10 bilim insanı ve araştırmacı yazarın makalesi bulunuyor. Bu makalelerin sahipleri şunlardır: Nail Tan, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Yerzhan Argynbayev, Arş. Gör. Tuba Bayraktarlar, Ziyoda Khalmatova-Alpaslan Karabağ-Mustafa Nerkiz, Gulden Tlegenova, Marzhan Nalibekova Kerembekova, Sabina Akhmedova.

Bu yazılara dergimizin web sitesinden (www.bilimseleksen.com) ulaşabilir, okuyabilir ve indirebilirsiniz.

Dergimize bilimsel makalelerini göndermek isteyenler, dergimizin son sayfaları arasında bulunan Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yazılı bulunan "Yayın İlkeleri"ne göre hazırlayarak yazılarını (bilimseksendergisi@gmail.com) e-postasına gönderebilirler.

Bu sayımızın bilim dünyasına hayırlı-uzurlu olmasını diler, selam ve saygılarımızı iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITOR

Our Esteemed Readers,

The 29th issue of Scientific Axis magazine is the second issue of its 10th year of publication. We are proud to be in the tenth year.

This issue includes articles of 10 scientists and researchers. The authors of these articles are: Nail Tan, Dr. Lecturer Member Mehmet Yardımcı, Yerzhan Argynbayev, Research Assistant Tuba Bayraktarlar, Ziyoda Khalmatova-Alpaslan Karabağ-Mustafa Nerkiz, Gulden Tlegenova, Marzhan Nalibekova Kerembekova, Sabina Akhmedova.

You can access, read and download these articles from the website of our journal (www.bilimseleksen.com).

Those who want to send their scientific articles to our journal can prepare and send them to bilimeksendergisi@gmail.com e-mail address, according to the "Publication Principles" written in Turkish, English and Russian languages, which are among the last pages of our journal.

We wish this issue to be beneficial to the world of science, and we convey our greetings and respect.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 29-ый номер журнала «Научный Меридиан», который одновременно является и вторым его выпуском за 2020 год. Следует отметить, что журнал «Научный Меридиан» продолжает издаваться уже десятый год.

Этот номер журнала содержит 10 научных статей, авторами которых являются Наиль Тан, Ст. преп. Мехмет Ярдимчы, Ержан Аргынбаева, Туба Байрактарлар, Зийода Халматова - Алпарслан Карабаг – Мустафа Неркиз, Гюльден Тлегенова, Марзхан Налибекова Керембекова, Сабина Ахмедова.

Вышеназванные статьи можно также прочитать на веб-сайте журнала (www.bilimseleksen.com) и взять распечатку.

Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце выпуска и отправить по адресу (www.bilimseleksendergisi.com).

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что 29-ый номер журнала внесёт свою лепту в научный мир.

Члены редколлегии:

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН
Editör

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Editör

**PROF.DR. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU, TÜRK DİL
KURUMU VE MİLLÎ FOLKLOR ARAŞTIRMA DAİRESİ**

**PROF. DR. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU, TURKISH LANGUAGE
ASSOCIATION AND NATIONAL FOLKLORE RESEARCH
DEPARTMENT**

**ПРОФ.ДР. М. ФАХРЕТТИН КЫРЗЫОГЛУ: ИНСТИТУТ
ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА И ОТДЕЛ ИССЛЕДОВАНИЙ
НАЦИОНАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРА**

Nail TAN*

ÖZ

Makalede; Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nun (10 Mart 1917-10 Şubat 2005) Türk Dil Kurumu (TDK ve Millî Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD) ile ilgili olarak, bu kurumlarla birlikte yaptığı çalışmalar, ilişkiler anlatılmaktadır.

Rahmetli Kırzioğlu, bir tarih profesörüyü. Tarihçiliğinin yanında Türk halk kültürünün halk edebiyatı dalında, ad bilimi, gelenek göreneklerle ilgili yaptığı derleme ve araştırmalarıyla da tanınmıştı.

Makale iki başlık halinde düzenlenmiştir: “Kırzioğlu ve Türk Dil Kurumu”, “Kırzioğlu ve Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi”

Birinci başlık altında (TDK); katıldığı dil kurultayları, Türk Dili ve Türk Dili Araştırmaları-Belleten dergilerinde yazdığı araştırma makaleleri, 1952-1959 yılları arasındaki ikinci büyük derleme kampanyasına katılması, *Derleme Sözlüğü*'ne çalışmalarlarıyla katılması anlatılmaktadır.

İkinci başlık altında (MİFAD); düzenlenen uluslararası “Türk Folklor Semineri” ile “Uluslararası Türk Folklor Kongreleri”ne ve diğer sempozyumlara katılması, bildiriler sunması; *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı* adlı süreli yayındaki makaleleri, bu konularda daireye bazı danışmanlık hizmeti vermesi anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk Dil Kurumu, Millî Folklor Araştırma Dairesi, halk kültürü araştırmaları.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Em. HAGEM Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

ABSTRACT

In the article; the studies and relations of Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu (10 March 1917 - 10 February 2005) with Turkish Language Association (*Türk Dil Kurumu*, TDK) and National Folklore Research Department (*Milli Folklor Araştırma Dairesi*, MİFAD) are explained.

The late Kırzioğlu was a professor of history. In addition to his historiography, he was also known for his compilations and researches in the folk literature of Turkish folk culture regarding the onomastics, traditions and customs.

The article is organized under two titles: “Kırzioğlu and Turkish Language Association”, “Kırzioğlu and National Folklore Research Department”.

Under the first title (TDK); language congresses, his articles published in Turkish Language and Turkish Language Research-Belleten journals, his participation in the second biggest compilation campaign between 1952-1959 and his participation for Compilation Dictionary with his studies are explained.

Under the second title (MİFAD); his participation to Turkish Folklore Conference and international Turkish Folklore Seminar and other symposiums, presenting papers; his periodical articles on the Turkish Folklore Studies Yearbook, some of his consultancy services to the department are explained.

Key Words: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Turkish Language Association, National Folklore Research Department, folk culture researches.

10 Şubat 2005 tarihinde 88 yaşında aramızdan ayrılan tarihçi Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu (d. 10 Mart 1917) çok yönlü bir bilim adamıydı. Tarihçiliğinin yanı sıra Türk halk kültürünün halk edebiyatı dalıyla, ayrıca ad bilimi, gelenek ve göreneklerele ilgili derleme ve araştırmalarıyla tanınmıştı. Kendisiyle 1973 yılından itibaren Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi/MİFAD Başkanı olmam dolayısıyla yakın bir mesleki ilişkimiz oldu. Daha sonra bu ilişki dostluğa dönüştü. Bu yazımızda, rahmetlinin 70 yıllık tarihçesini yazdığım Türk Dil Kurumu ve KB MİFAD’la ilişkileri, hizmetleri üzerinde duracağız.

Kırzioğlu ve Türk Dil Kurumu

1946 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirerek lise tarih öğretmeni olmuş, halkevi dergileriyle bazı kültür dergilerinde yoğun bir yazarlık hayatı başlamıştı. *Çınaraltı*, *Doğuş*, *Dicle*, *Folklor Postası*, *Halk Bilgisi Haberleri*, *Orkun*, *Türk Amacı*, *Türk Yurdu*, *Ülkü* ve *Yücel* dergilerinde yayımlanan dil, edebiyat yazıları Türk Dil Kurumunun dikkatinden kaçmamış, 1951-1957 yılları arasında Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi Tarih Öğretmeni iken 16.IX.1953 tarihinde Ağâh Sırrı Levend ve Nurullah Ataç’ın tavsiyesiyle TDK’ye 691 numarayla üye kabul edilmişti. Üye defterindeki sayfada, akrabası Türkçe öğretmeni Hikmet Dizdaroğlu ile aynı gün üyeliğinin onaylandığı görülüyor (Resim 1).

Kırzioğlu, TDK’nin kurultaylarına düzenli olarak katılıyor, çalışmalarla ilgili görüşlerini söylüyordu. 7-11 Temmuz 1974 tarihinde Ankara DTCF’de topla-

nan 14. Kurultay'ın açılışında biz de MİFAD Başkanı olarak salonda bulunmuş, ara toplantıdan sonra halk bilimci üyelerle birlikte fakültenin önünde bir fotoğraf çektirmiştik (Resim 2).

Onun TDK'nin çalışmalarına en önemli katkısı, *Türk Dili, Türk Dili Araştırmaları-Belleten* dergilerindeki her biri araştırma ürünü makaleleriyle olmuştur denilebilir. Yayımlı tarihi sırasına göre bu makale, yazılar şunlardır:

- “Tolgadırlı (Dulkadırlı) Beylerinden gelen Pasınlı Şair Ömer Nefî'nin Sekiz Arka Atası ve

Babası Şah Mehmed'in Bir Tarih Şiiri”, *Türk Dili*, C X, S 120, 9/1961, s.919-923.

- “Çemişgezek ile Keğî ve Sincar'da Eski Türkçe Erkek Adları”, *Türk Dili*, C XI, S 121, 10/1961, s.35-38.

- “Halk Edebiyatı Deyimlerimiz Üzerine Bir Deneme:”

Türk Dili, C XI, S 124, 1/1962, s.214-218.

Türk Dili, C XI, S 125, 2/1962, s.286-288.

Türk Dili, C XI, S 126, 3/1962, s.350-353.

Türk Dili, C XI, S 128, 5/1962, s.655-660.

Türk Dili, C XI, S 130, 7/1962, s.786-788.

Türk Dili, C XI, S 131, 8/1962, s.843-851.

Türk Dili, C XI, S 132, 9/1962, s.910-912.

Türk Dili, C XII, S 133, 10/1962, s.62-67.

- “2. Ordu Kumandanı Vekili Mustafa Kemal Paşa'nın 230 Numaralı Raporu”, *Türk Dili*, C XII, S 134, 11/1962, s.83-86.

- “XV-XVIII. Yüzyıllarda İran Devlet Dilindeki Türkçe Sözlere Birkaçı”, *Türk Dili*, C XII, S 137, 2/1963, s.252-257.

- “Dede Korkut Oğuznameleri, Arsarklılar Devleti Oğuzlarının Destanıdır”, *Türk Dili*, C XII, S 139, 4/1963, s.363-369.

- “Kürtlerde Oğuzcanın İzleri ve Aileye Ait Sözlere”, *Türk Dili*, C XII, S 141, 6/1963, s.511-515.

- “Dede Korkut Oğuznameleri Alpları'nın Adıyla Anılan XVI. Yüzyıl Hristiyanları”, *Türk Dili*, C XII, S 143, 8/1963, s.752-755.

- “Büyük Halk Hikâyelerinden Emrah ile Selvi'deki Revan Üzerine Değişler:”

Türk Dili, C XII, S 144, 9/ 1963, s.801-806.

Türk Dili, C XII, S 148, 1/1964, s.213-217.

- “Köroğlu'nun Çağı ve Silahlar Destanı”, *Türk Dili*, C XIII, S 151, 4/1964, s.408-410.

- “Kars Kalemizin 900. Yılına Bir Bakış”, *Türk Dili Kars Özel Sayısı*, haz. M. Fahrettin Kırzioğlu, C

XIII , S 155, 8/1964, s.809-813.

- “XX. Yüzyılın En Coşkun Halk Şairlerinden Kağızmanlı Hıfzı”, (Karsaklı Mehmet F. İmzasıyla), *Türk Dili*, S 155, 8/1964, s.815-817.
- “Kars İlçeleri Üzerine Eski ve Yeni Halk Şiirleri” (Eşi A. Nebahat Kırzioğlu derleyen gösterilmiş.), *Türk Dili*, S 155, 8/1964, s.818-822.
- “Sürmeli Çukuru’nda Tuzluca Ayrumlu’ları”, *Türk Dili*, C XIII, S 155, 8/1964, s.825-830.
- “Çıldır Gölü’nde Bağdat ile Hâfız’ın Ağıtı”, *Türk Dili*, C XIV, S 168, 9/1965, s.790-793.
- “Atatürk’ün Kars’a Gelişi ve Kemalpaşa Oyunu”, *Türk Dili*, C XV, S 170, 11/1965, s.111-115.
- “Türlü Yönleriyle Ayaş/Mehmet Aldan”, *Türk Dili*, C XV, S 172, 1/1966, s.274-275. [Kitap tanıtımı]
- “Türk Dilini Sevmek Bakımından Nevaî’nin Yeri”, *Türk Dili*, C XV, S 173, s/1966, s.306-316.
- “Behçet Kemal Çağlar ve Son Şiiri Üzerine”, *Türk Dili*, C XXII, S 230, 11/1970, s.167-169.

TDK’nin *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* adlı süreli yayınındaki makalesi:

- “Lehçe-i Erzurum Yazmasındaki Halk Sözleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1962, Ankara s.195-244. [Çok önemli bir makaledir.]

Kırzioğlu, Türkiye’de Osmanlı Türkçesi ve yazısını en iyi okuyan ve yeni Türk alfabesine aktaranlardan biriydi. Bu bakımdan, Türk dili ve tarihiyle ilgili eski kaynakları değerlendiren makaleleri ayrı bir önem kazanmaktadır.

TDK’nin 1952-1959 yılları arasındaki ikinci büyük söz derleme kampanyasına katılan Kırzioğlu fazla olmasa da 19 fişle bu hizmette görev almıştır. *Derleme Sözlüğü*’nün birinci cildinin başında adı Fahrettin Çelik olarak Kars derleyicileri arasında geçmektedir.

Kırzioğlu ve Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi

1970 Aralık ayının son günlerinde göreve başladığımız o zamanki adıyla MEB Millî Folklor Enstitüsü Müdür Yardımcılığı, Müdür Vekilliği (1971-1972) ve sonrasında Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı (1973-1978, 1979-1984) görevlerimiz sırasında, Türkiye ve dünyada Türk halk kültürü/folkloru alanında araştırma/yayın yapan kişileri tanımak, onların çalışmalarını enstitü, daire bünyesinde kurduğumuz Türk Folklor Arşivi, Türk Folkloru Uzmanlık Kütüphanesinde toplamak öncelikli işlerimizden biriydi. 1973 yılında T.C.’nin kuruluşunun 50. yılı faaliyetleri çerçevesinde Millî Folklor Araştırma Dairesine de “I. Uluslararası Türk Folklor Semineri”ni düzenleme görevi verilmişti. 8-14 Ekim 1973 tarihleri arasında Ankara’da TTK Konferans Salonunda düzenlediğimiz bu

seminere kimleri davet edeceğimiz konusunda başta DTCF'deki Prof. Acıpayamlı, Prof. Örnek, Prof. Uysal ve Hacettepe Üniversitesinden Prof. Elçin olmak üzere alanın uzmanlarına danışmış, folklor dergilerinden geniş bir tarama yapmıştık. Müsteşarımız Mehmet Önder de yaşayan halk bilimcileri çok iyi tanıyordu. 1973'te Kırzioğlu Erzurum Atatürk Üniversitesinde görevliydi ve henüz unvanı Dr. idi. Kendisine gösterilen davet mektubuna iki bildiri ile katılmak istediği cevabını verdi. Bildirileri, hazırlık komitesince incelenip istisna olarak kabul edildi. Kendisini 7 Ekim 1973 tarihinde Ankara'ya geldiğinde tanıdık. Türkiye'nin uluslararası ilk folklor toplantısı olma özelliğine sahip bu seminerden itibaren her çalışmamızda yanımızda oldu denebilir. MİFAD'ın bizim başkanlığımız döneminde katıldığı faaliyetler, sunduğu bildiriler ve *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*'ndaki makalesi şöyledir:

I.Uluslararası Türk Folklor Semineri: Ankara, 8-14 Ekim 1973

“Dede Korkut Kitabındaki Üç Destanın Tarihteki Yeri”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara 1974, s.95-106. MİFAD Yayınları:9.

“XV-XVI. Yüzyıllarda Köroğlu/Koroğlu Adlı İki Türkmen Oymağı”, *I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara 1974, s.107-125. MİFAD Yayınları:9.

I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi: İstanbul, 23-30 Haziran 1975

“Gürcistan'da Eski Türk İnanç ve Geleneklerinin İzleri”, *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1976, C IV, s.141-166. MİFAD Yayınları:20.

II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi: Bursa, 22-28 Haziran 1981

“Köktürklerin En Batı Kolu Khazarlarda Yabancı Cesediyle Yağmur Yağdırtma Geleneği (Dağıstan Balangar'da 643 veya 663 yılı)”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1982, C IV, s.263-278. MİFAD Yayınları:40

Türk Yer Adları Sempozyumu: Ankara, 11-13 Eylül 1984

“Selçuklu Fetihlerinden (1064-1071) önce Doğu Anadolu'da Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1984, s.75-96, MİFAD Yayınları:60

Kırzioğlu MİFAD Başkanlığımız sırasında 1974'te yayımını başlattığımız *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı* adlı süreli yayınıımızda da bir makaleyle yer almıştı:

“Karşı Üç Eski Saz Şairi: Âşık Hasan, Keşişoğlu, Abu Ağa (Zihni)”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı/1976*, Ankara 1977, s.141-159. MİFAD Yayınları:25.

Kırzioğlu, başkanlığım döneminde açılan Folklor Derleyicisi Yetiştirme Kurslarına yeğeni öğretmen Budak Kırzioğlu'nun katılmasını rica etti. İsteğini memnuniyetle yerine getirdik. Budak Bey, 1972 yaz aylarında düzenlediğimiz kursa katıldı.

1984-1997 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğünde Genel Müdür Yardımcısı (1984-1988) ve uzman (1988-1997) olarak çalıştıktan sonra Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlü-

günde/HAGEM Genel Müdürlük yapıp (1997-1998) emekliye ayrılmak nasip oldu. Kırzioğlu, 1984-1997 döneminde de MİFAD, HAKAD ve HAGEM'in düzenlediği Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongrelerinin çoğuna katıldı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı idarecilik dönemimde Kırzioğlu ile ilgili bir anımızı da bu vesileyle dostlarıyla paylaşmak istiyoruz. 12 Eylül 1980 Harekâtı sonrası ülkede millî birlik ve beraberliği sağlamak, Atatürk ilke ve inkılapları etrafında vatandaşlarımızı birleştirmek ön planda tutuluyordu. Bakanlık Yayınlar Dairesi Başkanlığı bünyesinde kurulan Yayın Danışma Kurulunun üyesiydim. Bir gün toplantıya Kırzioğlu'nun dilekçesi geldi. Kürt Tarihi *Şerefname*'nin Bakanlıkça yayımlanmasını, çünkü içinde Kürt ve Türklerin akrabalığının işlendiğini, Türk tarihiyle ilgili geniş bilgi bulunduğunu belirtiyordu. Bu tarihi, yeni Türk alfabesine aktarma görevine de hazır olduğunu açıklıyordu. Dilekçe, yayın kurulunda önce şaşkınlıkla karşılandı. Türk Tarih Kurumu dururken niçin Kültür ve Turizm Bakanlığına başvurduğu sorgulandı. Milliyetçiliğinden kimsenin şüphesi yoktu. Yarım saatlik tartışmadan sonra, *Şerefname*'nin Bakanlıkça yayımlanmasında bir sakınca bulunup bulunmadığının MİT ve TTK'ye sorulmasına karar verildi. Zamanlama yanlış bulunarak eserin yayımlanmasının doğru olmadığı cevabı geldi. Aradan yıllar geçti, *Şerefname* yeni Türk alfabesiyle yayımlandı. Kıyamet kopmadı. Kırzioğlu haklı çıktı.

Ölümünün 15. yılında Prof.Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu'nu rahmetle, saygıyla anıyoruz. Mekânı cennet olsun!

ÜYE DEFTERİ									
Sıra No	Ad ve Soyadı	Doğum Yılı	Ölüm Yılı	Yaş	Üye Türü	Üye No	Üye Durumu	Üye Fotoğrafı	Üye Notları
494	M. Kemal Kırzioğlu	1914	1980	66	Ordinary	1015	Ölüm		
495	F. Kırzioğlu	1914	1980	66	Ordinary	1016	Ölüm		
496	H. Kırzioğlu	1914	1980	66	Ordinary	1017	Ölüm		
497	M. Kırzioğlu	1914	1980	66	Ordinary	1018	Ölüm		

Resim 1: TDK Üye Defterinde Kırzioğlu sayfası

Resim 2: TDK 14. Türk Dil Kurultayı'nın açıldığı gün
(7 Temmuz 1974):

Sağdan sola ayakta: Feyzi Halıcı, Tahir Kutsi Makal, Haşim Nezihi Okay, İhsan Hınçer, M. Fahrettin Kırzioğlu, Vehbi Cem Aşkun, Ali Rıza Önder, Kerim Yund, Kâzım Yedekçioğlu, M. Âdil Özder, Hikmet Dizdaroğlu. Sağdan sola oturanlar: Cemil Cahit Güzelbey, İrfan Ünver, Nejat Birdoğan, Özcan Seyhan, Nail Tan.

Resim 3: I. Uluslararası Türk Folklor Semineri'ne (1973) katılanlar toplu hâlde. Dr. M. F. Kırzioğlu üçüncü sıranın sol başında.

*Resim 4: II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'ne (1981) katılanlar.
Doç. Dr. M. F. Kırzioğlu, ayakta 1. sıra soldan ikinci..*

ÂŞIK EDEBİYATI GELENEKLERİ İÇİNDE TOKATLI ÂŞIKLARIN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF TOKAT MINSTRELS IN THE MINSTREL LITERATURE TRADITIONS

МЕСТО И РОЛЬ АШУГОВ ИЗ ТОКАТА В ТРАДИЦИЯХ АШУГСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Makalede öncelikle, Türk âşık geleneğinin oluşumu, tarihi geçmişi, bölgele-
re göre biçimlenmesi, bugünü kısaca tanıtılmakta, Tokat'taki âşıklık geleneği anla-
tılmaktadır.

Ceyhunî, Zefîl Necmî, Kul Himmet, Kul Yusuf, Tokatlı Nuri gibi Tokatlı
âşıklardan kısaca söz edilmektedir.

Usta-çırak geleneği içinde. birbiri ardınca yetişen âşıklar, odak hüviyetindeki
usta âşığa bağlılık duyarak, onun üslûp, dil, ayak, ezgi, konu ve anılarını devam
ettiren gruba “âşık kolu” denmektedir.

Âşık edebiyatı içinde Emrah Kolu, Talibî Kolu ve Kemterî Kolu, Tokat yö-
resinde oluşmuştur.

Âşık Emrah'tan sonra en önemli âşık şahsiyeti Tokatlı Nurî'dir. Nurî'den
sonra çırağı Ceyhunî ve onun çırakları Şermî, Mevcî, Bedrî, Pesendi gibi âşıklar
Tokat'ı temsil eden güçlü âşıklardır.

Talibî Kolu'nun âşıkları da Tokat'ın yetiştirdiği âşıkların sayısını artıran
önemli bir koldur.

Makale, Tokat'taki âşıklık geleneği ile bu geleneğin özelliklerini şahsiyetle-
rini ve önemini dile getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Edebiyatı, âşıklık geleneği, Tokat, Âşık Talibî,
âşık Emrah kolu.

* Dokuz Eylül Ü. Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

ABSTRACT

The article firstly briefly introduces the formation of the Turkish minstrel tradition, its historical past, its shaping according to regions, and the minstrel tradition in Tokat.

There is a brief mention of minstrels of Tokat, such as Ceyhunî, Zefil Necmi, Kul Himmet, Kul Yusuf, and Tokatlı Nuri.

The minstrels who grow up one after another in the master-apprentice tradition are called the “minstrel's branch”, which continues minstrel's style, language, rhym, melody, subject and memories by adhering to the master minstrel.

In the minstrel literature, the Emrah Branch, Talibî Branch and Kemterî Branch were formed in Tokat region.

The most important minstrel personality after the Asiq Emrah is Tokatlı Nurî (Nurî from Tokat). After Nurî, his apprentice Ceyhunî and his apprentices such as Şermî, Mevcî, Bedri and Pesendi are the minstrels who represented Tokat.

Minstrels of the Talibî Branch are also an important branch that increases the number of minstrels who grew up in Tokat.

The article expresses the minstrel tradition in Tokat and its characteristics and importance.

Key Words: Minstrel Literature, minstrel tradition, Tokat, Asiq Talibî, Asiq Emrah Branch.

Edebiyatımızın gerek eserleri, gerekse temsilcileri yönünden kesintisiz, bugüne kadar uzanan en geniş ve en güçlü bölümünü hiç şüphesiz âşık edebiyatı oluşturmaktadır. Âşıklar bulundukları toplumların sözcüleridir.

Halkımız Orta Asya bozkır kültürünü yaşarken dini ayinlerin yöneticisi olan *Kam*, *baksı* ve *Şamanlar* yeri geldiğinde doğadan topladıkları otlarla ilaç yapıp hekimlik görevini sürdüren, yeri geldiğinde şölenleri ve dini ayinleri yöneten, beyin en yakınındaki kişiler iken, zamanla toplumsal statülerin farklılaşması, iş bölümünün gelişmesi gibi etmenlerle ilaç yapan ve hekimlik görevini üstlenen kişilerin çoğalması, Şamanın özellikle din adamlığı görevini üstlenmesi ve şairlik mesleğini ikinci planda tutması sonucu, saz şairlerinin prototipi atası dediğimiz *ozan* tipi ortaya çıkmıştır.

Şiiri müzikle birlikte sunan ozan, elinde kopuzu ile gezici bir tiptir ve dini bir görevi yoktur. Anadolu'ya gelindiğinde ozan âşık kimliğine bürünmüş, elindeki kopuzu da saza dönüşmüştür.

Anadolu'da 16. Yüzyıl başlarından günümüze kadar süre gelen ve her şeyi ile bize özgü olan âşık edebiyatının belli kuralları, töreleri bulunmaktadır. Zaten bu edebiyatı canlı kılıp varlığını korumasını sağlayan da bu kuralları ve icra töresidir.

Âşıklık gelenekleri; Saz çalma, Mahlâs alma, Usta – Çırak geleneği, Bade içme, Âşık karşılaşmaları, Leb-değmez, Muamma, Dedim - Dedi tarzı söyleyiş, Tarih bildirme, Nazire Söyleme biçiminde sıralanır. Âşıklar hepsini uygulamak zorunda değildir.

Âşıklık geleneği kolay gibi görünse de icrası zordur.

Âşıklık geleneklerinin ilki **saz çalma** olarak görülür. Anadolu halkı, sazsız âşığı kulpsuz testiye benzetir.

Yaşamımızın her aşamasında görülen, Anadolu'nun binlerce yıllık sesi olan saz, halk müziğimizin kök hücresi, âşıklık geleneğinin kültürel hafızası, kültür-müzün parmak izi olup, özgün motiflerle en önemli kültürel değerlerimiz arasındadır.

Türk insanı sevincini, hüznünü, acısını sürekli sazla dillendirmiştir.

Anadolu Türk kültüründe bağlama, “telli kur’an” denilecek kadar kutsal sayılmaktadır.

Bağlama Türk kültürünün ozanlık geleneği içinde kopuzun devamıdır.

Zaman içinde kopuz yerini saza bırakmıştır.

"Götürüp mihr-i felek bezm-i cihandan kopusu

Başladı çalmağa şeştar yine halk-ı alem"

deyişi kopuz sözcüğünün bırakılıp bağlama benzeri telli saza geçişin belgesi gibidir.

Dünyada hasılı varım Ceyhunî

Elimde bir çubuk bir de saz kaldı¹

diyen Ceyhunî'nin;

Feryad-ı figanım ah-ı zar oldu

Saz oldu vücudum tel ne ilazım²

diyen Zefil Necmi'nin;

Ey âşık pîrine sık ile sarıl

Telli kitap olan sazın var mıdır

diyen Nevruz Bacı'nın sözleri sazın Tokat yöresi âşık edebiyatındaki önemini ve insan yaşamıyla ne denli kaynaştığını vurgulayan önemli söylemlerdir. Âşıklara saz şairi denmesi de bundandır.

Tokat Âşıklar açısından çok şanslı ve zengindir çünkü, Anadolu'da yedi ulu ozandan biri sayılan Kul Himmet Tokatlıdır.

Özü İslamiyet ve binlerce yıllık Türk kültürü ile yoğrulmuş olan bir edebiyat anlayışı geleneğinden gelen Kul Himmet'in her şiiri insan sineline dokunmadan, onu dost bağına götürmeden amacına ulaşmaz.

Onun şiirleri, özünü-sözünü, binlerce yıllık Türk töresi ve geleneğinden alıp sürdüren milyonlarca yüreğin sesidir.

Dünya ile bir pazarlık eyledim

Ne virane ne hadrane ne kuldur

¹ Hayrettin İvgin- Mehmet Yardımcı, Zileli Âşık Ceyhunî, Ank. 1996, s.37

² Mehmet Yardımcı, İz Bırakan Zileli Şairler, İzmir, 2004, s. 151

Seyranımda bir dükkâna uğradım

Ne çarşıdır ne bedesten ne haldir

gibi dizelerinde de dünyanın güvenilir bir yer olmadığı üzerine toplumsal eleştiride bulunmuştur.

16. Yüzyılda Anadolu kültürünün vazgeçilmez unsuru olan saz eşliğinde nefesleri, deyişleri ve semahlarıyla Tokat kültür yapısına damga vurup yörenin âşıklar otağı olmasına katkı koymuştur.

Kul Himmet'in şiirleri mistik bir temele dayanır. Ölmeden önce ölme, yani yaşarken nefsi öldürme düşüncesi sıklıkla işlenir. Ölüm Hakk'a teslim olmak, Hakk'a yürümektir. "*Her ne ararsan kendinde ara*" düşüncesi egemendir. Hoşgörü dışı vurulan bir görünüş değil, yüreğin derinliklerinden gelen bir onaylama biçimidir. Âşıktaki bu tavır Tokat halkının ruh halinin genel yansımasıdır.

Tokat'ta Âşık Edebiyatının başlangıcı Anadolu Âşık Edebiyatının başlangıcı ile denktir. Bu durum Anadolu Âşık Edebiyatındaki yeri ve öneminin sağlam bir kayıttır.

Tokatlı âşıklardan Kul Himmet'ten sonra bilinen en önemli âşıklardan biri 1712-1789 yılları arasında Zile'nin Çayır köyünde yaşamış Âşık Kul Yusuf'tur. Kul Yusuf;

Kalktı göç eyledi gönül kervanı

Göçtün gönül var inile bir zaman

Ayrılıkla geçti ömrüm devranı

Düştün gönül var inile bir zaman

gibi özgün ve rahat söyleyişlerle sazına ses vermiştir.

Âşık edebiyatında geleneğe bağlılığın en önemli unsurlarından biri **usta çı-
rak** ilişkisidir.

Usta âşık saza ve söze yeteneği olan bir genci belli kurallar doğrultusunda seçer, ondaki saz ve söz yeteneğini dener, uygun görürse çırak edinir, mesleğin inceliklerini öğretip yanında gezdirir, bulunduğu saz ve söz meclislerine onu da sokar.

Uzun yıllar ustasına hizmet eden genç âşık, olgunlaşınca ustasının izni ile çalıp söylemeye, kendisine uygun görülen bir mahlasla kendi sanatını icra etmeye çalışır.

Zamanla bu gelenek zinciri içinde aynı tarzda söyleyen bir âşık grubu oluşur.

İşte usta-çırak geleneği içinde, birbirini ardınca yetişen âşıklar tarafından odak hüviyetindeki usta âşığa bağlılık duyarak, ona ait üslûp, dil, ayak, ezgi, konu ve anıları devam ettiren gruba **âşık kolu** denir.

Tokat bu konuda en şanslı bölgelerden biridir.

Âşık edebiyatının Emrah Kolu, Talibî Kolu ve Kemteri Kolu bu yörede oluşmuş önemli âşık kollarındandır.

Âşıklıkta yol vardır, erkân vardır. Bu gelenektir. Gelenek içinde yetişen usta âşıklar bu yola baş koymuş genç âşıkları yanlarına alarak yetiştirirler. Emrah, ustası Erbabî'den aldığı saz, söz ve belagattaki feyzini Anadolu'yu adım adım dolaşarak geliştirmiş, adına Emrah kolu denen âşık kolu oluşturmuştur.

Tokat'ta Nurî'yi ve Gedaî'yi kendisine çırak edinmiş, Usta çırak geleneği içinde onları yetiştirmiştir.

Bu geleneği yaşatırken de Niksar'a yerleşmiş ve Niksar'ı mesken edinmiştir.

Âşık edebiyatının yaşatılmasında da âşık kollarının önemi çok büyüktür.

Tokat yöresinde oluşan diğer iki kol da *Talibî Kulu* ve *Kemterî Kolu*'dur.

Tokat deyince akla ilk gelen âşık Emrah'ın en önemli çırağı Tokatlı Nurî olmasına karşın ne hikmetse Tokatlıların üzerinde durmadıkları kent merkezli en önemli âşık Nurî'dir.

Tokatlı Nurî, 19. yüzyıla damgasını vuran birkaç âşıktan biridir.

Erzurumlu Emrah koluna mensup olan Nuri, başta oğlu Arif (Mururî) olmak üzere Ceyhunî, Tıflî, Enverî ve Gayretî'yi yetiştirmiştir.

Âşıklık geleneklerini en iyi uygulayanlardan biri olan Nurî, mahlasını Emrahtan almıştır.

Emrah vefat ederken Tokatlı Nuri'ye sazını ve sözünü, diğer çırağı Tokatlı Gedaî'ye ise kalem ve hafıza-ı kuvvetini bırakmıştır³ denmektedir.

Tokatlı Nurî hakkında Çankırı'da Çankırlı Ahmet Talat Onay 1933'te bir kitap hazırlamışken ondan haberi olmadan 1936 yılında M. Zeki Oral Ankara'da Tokatlı Âşık Nurî⁴ adlı bir kitap yayımlamıştır.

Ortak şiirlerin yanında her iki kitapta farklı şiirler de yer almaktadır.

Sadece, (Benim danışmanlığında) İ. Seçkin Aydın, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesinde Tokatlı Nurî'de Gelenek ve Halk Eğitimi Unsurları adlı bir yüksek lisans tezi yapmış ve iki kitaptaki şiirleri bir araya getirmiştir. Fakat halen çeşitli cönk ve kaynaklarda Tokatlı Nurî'nin şiirleri mevcuttur.

Âşık Nuri, Tokat'ın Kızılca mahallesinde 1820'de doğmuştur. Asıl adı Mahmut'tur. Gençliğinde saz çalmaya başlamış, Tokat'a gelen Erzurumlu Emrah'ın:

Emrah sana ilham ile mahlas dedi Nurî

Nurî gibi isminle müsemma olacaksın

deyişinde işaret edildiği gibi Nuri mahlasını Emrah'tan almıştır. 1882'de Samsun'da vefat etmiş, Şeyh Kutbettin türbesi yakınına gömülmüştür.

Tokatlı Nurî'ye kimileri ümmi diyerek yanlışlığa düşmekteler.

Dil-rüba hüsnün gibi bir yahşi suret kimde var

Bu taravet böyle yüz böyle letafet kimde var

biçimindeki deyişleri ümmi bir kimsenin söyleyebilmesi mümkün değildir.

Âşık Nuri, Tokatlı olmakla beraber en fazla ilgi ve itibarı Çankırı'da görmüş bir âşıktır. Zamanında bir çok Çankırlı gencin şiire ve saza ilgi duymasına vesile olmuştur.

Nasıl Gedaî İstanbul Beşiktaş'a mal edilmeye çalışıldı ise bazı art niyetli kişilerce de Tokatlı Nuri Çankırı'ya mal edilmeye çalışılmaktadır.

³ Çankırlı Ahmet Talat Onay, Âşık Tokatlı Nurî, Çankırı, 1933, s. 59

⁴ M. Zeki Oral, Tokatlı Âşık Nurî, Ankara, 1936

Bunun önüne geçmek için Tokat Valiliği, Belediye Başkanlığı ve Üniversite elde bulunan iki kitap ve kitaplara girmemiş şiirlerini bir araya getirip bir kitap yayımlamalı, kitabın tanıtımını da iyi yapmalıdır.

Tokat'ın yetiştirdiği çok önemli bir âşık da Tokatlı Gedai'dir.

Halk şairlerimizin ters bir kaderi vardır. Âşıklar alçak gönüllü kişiler olduklarından şiirlerinde çoğu kez memleketlerini, açık künyelerini, yaşadıkları yılları belirtmezler. Sadece tabşırma ile yetinirler. Mahlasları dışında ad bulma olanağı çoğunlukla yoktur.

Halk şairlerinin şiirlerinde çoğunlukla yaşadığı yöreleri belirleyen izlerin bulunmayışı, bazı halk şairlerinin memleketlerinin karıştırılmasına neden olmuş; örneğin, Çorumlu Deli Boran güneyli sanılmış, Tokatlı Gedai de Beşiktaşlı sanılarak edebiyat dünyasına Beşiktaşlı Gedai olarak tanıtılmıştır.

Sadettin Nüzhet Ergun ise 1933 yılında Beşiktaşlı Gedai adlı bir kitap yayımlayarak Tokatlı Gedai'nin İstanbul'a mal edilmesine neden olmuştur.

Ne zaman ki, Muhtar Yahya Dağlı Gedai'nin manevi oğlu Dr. Rıza Bey'le tanışıp, Gedai'nin defterlerini elde edip, Dr. Rıza Bey'den hayatı hakkında gerçek bilgileri öğrenip Tokatlı olduğunu anlayınca durum değişmiş ve Dr. Ali Rıza Bey'den aldığı bilgilere dayanarak Tokat'a gidip araştırmalar yapmış; 1943'te de Tokatlı Gedai adlı bir eser yayımlamıştır.

Ne yazık ki hâlâ bu yanlış tam düzelmiş değildir. Kimileri yine Tokatlı Gedai'yi Beşiktaşlı Gedai olarak göstermektedir.

Bu konuda da Tokat Valiliği, Tokat Belediye Başkanlığı ve Üniversiteye büyük görev düşmekte; Erzurum'da yapılan Erzurum Kitaplığı dizisi, Malatya'da yapılan Malatya Kitaplığı dizisi gibi Tokat Kitaplığı dizisi ihdas edilip işe Tokatlı Nurî ve Tokatlı Geai'nin şiirlerinin yayımı ile başlanmalıdır.

Emrah kulundan sonra bu yürede oluşan önemli bir âşık kolu da Talibî kolidir.

Talibî Kolu (Zile Yöresi)

Zileli Talibî: Zileli Fedaî, Ali, Seferoğlu, Esat, Raşit

Seferoğlu: *Hatun*

Zileli Fedaî: *Kâmilî, Fanî,*

Kâmilî: *Sezâî*

Fanî: *Arifî*

Arifî: *Remzî, Lütî*

Ali: *İsmail*

İsmail: *Kâmil, Rifat*

olarak şemalaştırılabilir.

Tokat yöresinin en eski âşıklarından biri olan Talibî'yi dil ve üslup açısından incelediğimizde, 18 ve 19. yüzyıl iç Anadolu ağız özelliklerine tam sahip olduğu, *kese, medet, sin, kolçak, dem, eyyam, seğırtmek, kile, kardak, yetmek, mitil*, gibi Tokat-Zile halk ağzında yaygın olarak kullanılan sözcüklerin yoğunluğu görülmektedir.

Talibî'nin bütün çıraklarının da eğitilmiş olduğu bilinmekte ya da sezilmektedir. Örneğin, Sezaî, iyi bir medrese eğitimi almıştır. Mezar taşında:

Ben garip başım garip

Sılada eşim garip

Ölsem mezara girsem

Mezarda taşım garip

biçiminde arı, duru, temiz bir Türkçe ile bir dördlüğü bulunan Talibî'nin bas-
kın özelliği çok iyi saz çalması, şiirlerinde öğüt ağırlıklı etkin söylemlerin ön
planda olmasıdır. Bu durum çıraklarının da ana özelliklerindendir.

Talibî dünyada bahtı siyahım

Göz göre göklere erişti âhım

Hâsılı inayet senden Allah'ım

İşte sarp yolumuz düş geldi yine

gibi ahenkli ve coşkulu söyleyişlerinin benzerini:

Baş uydurup gözün aç gel didâre

Bu didârda kavga olmaz kal olmaz

Uydur işleğini Hakk'a hoş ola

Bala bal demekle ağız bal olmaz (Fedâî)

gibi renk kavramını da vurgulayarak atasözleriyle örülmüş biçimde çırağı
Fedâî'de ve diğer çıraklarında görmek mümkündür.

Âşıklık geleneğinde usta baba yarısı sayılır. Ona saygı daimidir. Usta öl-
dükten sonra da sevgi ve saygı devam eder.

Her âşık ustası ile iftihar eder. Tokatlı Nurî'nin, ustası Erzurumlu Emrah için
onun çırağı olmasından gururla söz ettiği:

Sevdiğim üstüne faikin kimdir

Benden özge vasfa lâyıkın kimdir

Sorarlarsa âşık sadıkın kimdir

Nurî vardır Emrah çıraklarından

deyişi, Emrah kolunda; Nurî'nin çırağı Zileli Ceyhunî'nin:

Sırrı enel-hak diyecek kimdir

Kanaat lokmasın yiyecek kimdir

Melamet hırkasın giyecek kimdir

Ceyhunî var Nurî çıraklarından

biçimindeki deyişi geleneğe bağlılığın ve ustaya olan saygının işaretlerin-
dendir.

Tâlibî'nin, usta çırak geleneğini önemseyişini işaret eden:

Âşık tarikine girdim der isen

Gel evvel pirinden kimdir haber ver

Ârifane kelâm edelim dersin

Görelim üstazın kimdir haber ver

biçimindeki dördlüğü ve Zileli Fedâî'nin de İstanbul Kumkapı'daki âşıklar
kahvesinde âşıkların, ustası Talibî'yi sormaları üzerine söylediği:

*Dediler mevlidin olur nereden
Dedim ki aslımız olur Zile'den
Dediler Talibî n'oldu oradan
Dedim bir Fatiha ihsan İstanbul*

biçimindeki deyişi, usta çırak geleneğini vurgulayan önemli söyleyişlerdendir.

Zile'nin en eski âşıklarından Fedaî'nin de:

*Ey Fedaî gafil Hakk'a ermeyen
Bir mürşit kâmil'e ikrar vermeyen
Bakıp her surette Hakk'ı görmeyen
İşte ona derler âmâ gözü yok*

gibi deyişleri eğitilmiş ve usta bir âşık olduğu sezdirmektedir. Zaten Kâmilî ve Fanî gibi yörenin iki önemli âşığını Fedaî yetiştirmiştir.

Âşık edebiyatı geleneklerinden **Bade İçme** olgusu Tokatlı âşıklarda görülen önemli hususlardandır. Badeli âşıklar dan Tokatlı Nuri, Zileli Ceyhunî, Aydın Ali, Kul Aşur ve kadın âşıklardan Nevruz Bacı sadece birkaçıdır.

Tokat'ın önemli âşıklarından Selmanî badeli âşık olduğunu:

*Selmanî der ustam verdi ilimi
Bana destur deyip açtı dilimi*

biçiminde dile getirmiştir.

Bade her zaman manevi âlemde içildiği hissi olan bir mai olmayıp rüyada sunulan ekmek, su ya da bir başka nesne olabilmektedir. Nevruz Bacı badeli âşık oluşunu:

*Ben de hayran oldum senin halına
Rüyamda bir saz verdiler elime
Saz ile oturdum tren yoluna
Tren durur aşkın treni durmaz*

biçiminde işaret etmiştir.

Âşık Karşılaşmaları Tokatlı âşıkların olmazsa olmazı arasındadır. Emrah kolundaki âşıkların hemen hemen hepsinin atışmanın önemli simaları arasında sayıldığı görülmektedir.

Benim ayak verip atıştırdığım Davut Sularî ve Turhallı Kul Semaî'nin:

Kul Semaî:

*Nice âşık sadık yollarda gezmiş
Kul Semaî türlü dallarda gezmiş
Mecnun Leyla için çöllerde gezmiş
Leyla diye Mevla bulanlar gördüm*

Davut Sularî

*Herkes bulamazmış gani Mevla'yı
Her kul keşfedemez Davut Sularî
Defteri kudrette gerçek dünyayı
Ama çoğu yolda kalanlar gördüm*

Biçimindeki atışması sadece biridir.

Tarih düşürme işlemi Âşık Edebiyatında da Divan Edebiyatının etkisi ile uygulanmaya başlamış ve zaman içinde gelenek haline dönüşmüştür.

Tokatlı âşıklar da, kıtlık, yangın, sel felaketi, salgın hastalık vb. toplumu yakından ilgilendiren sosyal hayatla ilgili olaylarla, kendi doğum tarihlerini şiirlerinde

Kul Hüseyin, ilk dizesi:

Sene bin yüz doksan yedi yazıldım

biçiminde olan şiirinde 1782’de dünyaya geldiğini;

Âşık Kâmilî, İlk dördlüğü:

Sene bin iki yüz kırk dokuz oldu

Bu insanlar pek tamaha geldiler

Bir ihrak erişti şehri Zile’ye

İşiten ehli dil cümle geldiler

biçiminde olan şiirinde meşhur Zile yangınına,

Sezaî de İlk dördlüğü:

Zile fukarası halleri hey can

Dinlersen eyleriz muhtasar beyan

Sene doksan bire yakın kalınca

Şiddeti şitadan halleri yaman

biçiminde olan şiiri ile Anadolu’yu kasıp kavuran Kıtlığı dile ve tele dökmüştür.

Nazire, bir şairin şiirini, diğer bir şair tarafından, aynı uyak ve ölçüde olmak üzere benzer biçimde yazma demektir. Divan edebiyatının etkisi ile halk şiirinde de yaygın olarak kullanılmış, gelenek haline dönüşüp güzel örnekleri verilmiştir.

Nazire biçim ve içerik açısından aslına bağlı kalınarak yapılır. Nazire yapma işine de **tanzir** adı verilmektedir. Tokatlı pek çok âşığın ustaca uyguladığı bu biçimde:

Ceyhunî’nin:

İnkisar eylesem yazıktır sana

Döşek üzre yan gelesin sevdiğim

Ağzından burnundan hicran yerine

Parça parça kan kusasın sevdiğim

diye başlayan destanına Tokatlı Nuri’nin bir naziresi olduğu gibi, Nuri’nin;

Evvel ateş püskürürken ağzından

Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum

Tab ü fer kesildi iki gözümden

İpliği iyneye takamaz oldum⁵³

dördlüğü ile başlayan şiirine Hüznî’nin:

⁵ İvgin - Yardımcı, a.g.e. s.48

*Kırcı boran duman tuttu dağları
Kapıdan dışarı çıkamaz oldum
Esti bad-ı hazan bozdu bağları
Bağıma bahçeme bakamaz oldum⁶*

biçiminde bir nazire yazdığı da bilinmektedir.
Seyranî'nin bir dördlüğünde:

*Nice defterlerden isim sildirdin
Gelmedi hiç senden ses kara bahtım
Bahtın gemisinde yelken yok bildin
Durma lodos gisi es kara bahtım⁷*

dediği şiirine. Tokatlı Nuri :

*Yine defterlerden silmişler beni
Duyunca bir çirkin ses kara bastım
Sandılar gemimin yoktur yelkeni
İnadına coşkun es kara bahtım⁸*

biçiminde ustaca bir nazire yazmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Âşıklık geleneklerinin tümünün en iyi ve en temiz Türkçe ile uygulandığı yörelerin başında Tokat Gelmektedir. Bu geleneğin çarhından çıkmış bir grup Tokatlı âşığı şu şekilde sıralamak mümkündür.

Bir şiirinde:

*Ârif isen yüksek olma türâb ol
Yerde biten yüze kimse basamaz*

diyen Âşık Hüseyin;

Yatırlar Destanı'na:

*Niçin beğenmezsin şehri Zile'yi
Şeyh Ethem Çelebi bunda yatmaz mı*

biçiminde özgün bir söylemle başlayan Seyid Derviş;

Âşık Remzî'ye gelip, yaptırdığı bir çeşmeye ısrarla kitabe yazdırmak isteyen halk arasında iyi tanınmayan bir esnafa, hemen oracıkta:

*Çaldın çırpın yaptırdın bir çeşme
İç suyunu kişne ha kişne*

yazıp eline tutuşturan Remzî;

Bir deyişinde:

*Hey benim sevdiğim seni bu yerden
Alıp kaçsam da bir, kaçmasam da bir
Gizli sırlarımı dosta düşmana
Gayrı açsam da bir açmasam da bir*

⁶ Oğuz, a.g.e. s.135

⁷ Oğuz, a.g.e. s.272

⁸ Çankırılı Ahmet Talât, Âşık Tokatlı Nuri, Çankırı 1933, s.272

diyen Arifî;

Bir deyişinde:

*Der ki İsmail'im bu bir nur idi
Akıl fikir ermez bu bir sır idi
Bizim bildiğimiz Ali bir idi
Şimdi her köyde Ali eylediler*

diyen Âşık İsmail;

Bir şiirinde:

*Zile dilberine meyil vereli
Aklımı başımdan yel aldı gitti*

gibi Karacaoğlan edalı deyişleriyle ünlü Âşık Ali;

Bir şiirinde:

*Bakmazsın Bedrî'nin telaşlarına
Asla rahmeylemem göz yaşlarına
Çefa defterinin ders başlarına
Ya bir mum yapıştır, ya tebeşir çek*

diyen Niksarlı Bedrî;

Bir deyişinde:

*Âşık olan kelimandan bellolur
Hayır işi şerre yazmaz âşıklar
Mürşit meydanında pişer hallolur
Nefsi emareye uymaz âşıklar*

gibi ustalık eseri deyişi ve:

*Zefil Necmi dünya bana dar oldu
Masiva elinden işi zor oldu
Feryadı figanım ahü zar oldu
Saz oldu vücudum tel ne ilazım*

biçiminde yöresel söyleyişi ustalıkla kullanan Tokat yöresi âşıklarının sadece birkaçıdır.

KAYNAKLAR

1. Hayrettin İvgin-Mehmet Yardımcı , *Zileli Âşık Ceyhunî ve Diğer Ceyhunîler*, Ankara 1996.
2. Mehmet Yardımcı, *İz Birakan Zileli Şairler*, İzmir 2004.
3. Çankırlı Ahmet Talat Onay, *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı 1933.
4. M. Zeki Oral, *Tokatlı Âşık Nuri*, Ankara 1936.
5. M. Öcal Oğuz, *Yozgatlı Hüzni Divanından Seçmeler*, Ankara 1990.
6. M. Öcal Oğuz, *Yozgatlı Hüzni Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1988.

MAĞCAN CUMABAY ŞİİRLERİNDE TÜRK LÜK BİLİNCİ VE “UZAKTAKİ KARDEŞİME” ŞİİRİ ÜZERİNE

TURKISH NATIONAL CONSCIOUSNESSIN MAĞCAN CUMABAY’S POEMS AND ON THE POEM, “TO MY BROTHER FAR AWAY”

О СОЗНАНИИ ТЮРКИЗМА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ МАГЖАНА ЖУМАБАЯ И О СТИХОТВОРЕНИИ «МОЕМУ ДАЛЕКОМУ БРАТУ»

Yerzhan ARGYNBAYEV*

ÖZ

Makalede Kazak Türklerinin büyük şairi Mağcan Cumabay’ın şiirleri Türk lük bilinci açısından incelenmiştir. Şairin Türk lük konusundaki şiirleri “Türk ve Turan Kavramları”, “Tarihî Olaylar ve Tarihî Şahsiyetler”, “Coğrafik Mekânlar” ve “Uzaktaki Kardeşime” başlıkları altında ele alınmıştır. Mağcan şiirlerinin bilinişmesi, anlaşılması, gelecek nesillere aktarılması ve anlatılması günümüzde farklı siyasi sınırlar içerisinde yaşayan ve bazı kesimler tarafından farklı milletlermiş gibi algılanan Türk boylarının aslında ayrı ayrı milletler değil birbirinin kardeşi, bir atanın balaları olduklarını gösterecektir. Bu bakımdan Mağcan Cumabay şiirleri önemli bir yere sahiptir. Turan’ın dağlarının, göllerinin, çöllerinin ve büyük şahsiyetlerinin anlatıldığı Mağcan’ın “Türkistan” şiiri âdeta Türk tarihinin kısa bir özeti gibidir. Bu şiir onun Türk tarihine dair bilgisinin ve Türk lük bilincinin de en açık göstergesidir. “Ural” ve “Ural Dağı” şiirlerinde ise Turan coğrafyasında bulunan Ural Dağı tasvir edilmekte ve Türklerin orada hüküm sürdüğü dönemden bahsedilmektedir. Onun “Aksak Timur’un Sözü” şiiri Türklerin meşhur hükümdarı Timur’la ilgilidir. “Ateş”, “Tez Varacağım” ve “Cer Cüzüne” adlı şiirlerinden Türk’ün cesur ve kahraman ruhunu hissetmek mümkündür. Şanlı Türk tarihinin zaferlerle dolu günleri şaire ilham vermiş, şiirlerinin kaynağı olmuştur. Mağcan sadece Türklerin tarihini bilmekle ve övmekle kalmamış aynı zamanda kendi döneminde zor durumda olan Anadolu Türklerinin de üzüntüsünü hissetmiş, acısını paylaşmış, onları şiirleriyle desteklemiştir. Millî Mücadele yıllarında Anadolu’daki Türkler için yazmış olduğu “Uzaktaki Kardeşime” şiiri bunun örneğidir. Makalede

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE. (e.argin.kzk@gmail.com)

yukarıda bahsedilen şiirler ışığında şairin Türklük bilinci ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mağcan Cumabay, Türklük bilinci, uzaktaki kardeşime, millî mücadele, Turan.

ABSTRACT

This study analyzes the poems of the great Kazakh poet, Mağcan Cumabay concerning Turkish national consciousness. The following works of the poet focus on the subject of Turkish identity: “Notions of Turk and Turan”, “Historical Events and Characters”, “Geographical Places” and “To my Brother Far Away”. His poems stress the brotherhood between Turkic nations usually considered as separate nations living in different states. Thus they are an important source for Turkish nationalists to understand and teach to future generations. So his poems occupy an important place. His poem titled “Turkistan” describes the picturesque mountains, lakes, and deserts of Turan and tells the stories of great persons. It is almost a concise history of Turks. This poem is an obvious indicator of his vast knowledge of Turkish history and his consciousness of Turkish nationality. His poems titled “Ural” and “Ural Mountain” describes the Ural Mountain, which occupies an important place in Turkish mythology and the reign of Turks. His poem titled “Word of the Timur the Lame” is about Timur the great Turkish ruler. You can feel the courage of Turks and the spirit of the hero in his poems titled “Fire”, “quickly I’ll reach” and “Cer Cüzüne”. He’s inspired by the pages of the Turkish history is full of victories. Mağcan not only knows and praises Turkish history but also felt and shared the predicament of Anatolian Turks. He supported the Turkish national struggle with his poems. His poem titled “to my brother far away” is one example. In this study, the author attempts to show his notion of Turkish national consciousness by analyzing his poems.

Key Words: Mağcan Cumabay, Turkish National Consciousness, to my Brother Far Away, national struggle, Turan.

GİRİŞ

Kazak Türklerinin büyük şairi, yazar, çevirmen ve eğitimci Mağcan CUMABAY 1893 yılında Kuzey Kazakistan Eyaletinde, Kızılcasayın şehri civarında, Sarsıkgöl kıyısında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Beken, annesinin adı Gümsim’dir. Soyadını aldığı Cumabay Mağcan’ın hacı dedesidir. Okuma ve yazmayı köy mollasından öğrenen Mağcan, 1905-1910 yıllarında, Türkiye’de eğitim görmüş olan Tatar aydını Muhamedcan Begişov’un açılmasına vesile olduğu ve ders verdiği “Çala Kazak Medresesi”nde tahsil görmüştür. Bu medresede Arap, Fars ve Türk dillerini öğrenen Mağcan, Doğu halklarının tarihi ve edebiyatıyla tanışmıştır. Böylece Firdevsi, Sadi, Hafız, Ömer Hayyam, Nevaî ve Nizamilerin eserlerini okumuştur. Abay’ın 1909 yılında yayımlanan şiirlerini okuduktan sonra aynı yıl kendisinin “Meşhur şair – sözü altın Hakim Abay’a” adlı şiirini de bu medresede iken kaleme almıştır (adebiportal.kz).

Mağcan, 1910 yılının sonbaharında Ufa'daki "Ğaliya" medresesine kaydolmuştur. Zamanının meşhur medreselerinden biri olan "Ğaliya", o dönemde İslami ilimlerin üniversitesi durumundadır. Fakat Mağcan tahsilini yarıda bırakmıştır. Çünkü hocası olan Tatar yazar ve edibi Galimcan İbrahimov, "Ona yarayacak bilgilerin bu medresede okutulmadığını" söyleyerek kendisine başka okul aramasını tavsiye etmiştir. Mağcan'ın "Çolpan" adlı ilk şiir kitabı da bu hocasının yardımıyla 1912 yılında Kazan'da basılmıştır (Tamir 1993: 13-14).

Daha sonra Kızılcar'a dönen Mağcan kendisi gibi şair, yazar ve eğitimci olan büyük Kazak milliyetçisi Mircakıp Dulatov ile tanışarak ondan Rus dili ve edebiyatı derslerini almıştır. Dulatov, ağabeyi Askar'a yazdığı mektubunda Mağcanla ilgili olarak: "...*Bu şehre geldiğimden beri Rusça öğretmekte olduğum şakirdim, Mağcan Cumabay adlı şairim var. Onun benden yaşı küçük, yazdığı şiirler muhteşem, şairliği güçlü, çok yetenekli yiğit. İkimizin hayata bakışımızda farklılık yok diyebilirim, dertleşip, dost olduk bile.*" demiştir (Süleymenov 2018). Mağcan, Mircakıp Dulatov'un tavsiyesiyle 1913 yılında Ombı şehrindeki Rus Öğretmen okuluna kaydolmuş ve eğitimdeki başarısından dolayı birkaç defa okulun verdiği Potanin ödülüne layık görülerek 1917 yılının yazında üstün başarıyla mezun olmuştur.

Mağcan, Sovyet İhtilalı'nın gerçekleştiği 1917 yılı içinde Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursınulı, Saken Seyfullin, Sultanmahmut Turayğırov gibi yazar ve fikir adamları ile tanışmış ve "Alaş Orda" hareketine destek vermiştir (Buran 2016: 442). Akmola Eyaleti Kazak Kurultayı'nı düzenleyenler arasında yer alan Mağcan Moskova'da yapılan Bütün Rusya Müslümanları Kongresine katılmıştır. 1919-1923 yıllarında "Bostandık Tuwı" (Hürriyet Bayrağı), "Akjol" (Akyol) gazeteleri ve "Çolpan", "Sana" (Şuur) dergilerinde görev yaptığı sırada eğitim işleri ile de yakından ilgilenir. 1923 yılında Moskova'da bulunan Edebiyat Enstitüsünü kazanıp 1927 yılının baharında bitirmiştir. 1927-1929 yıllarında Burabay ve Kızılcar'daki okullarda öğretmenlik yapmıştır. 1929 yılında ise "Alka" adlı gizli bir örgüt kurdu diye suçlanarak tutuklanmış ve Moskova'daki Butırka hapisanesine kapatılıp 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu ceza M. Gorki ve E. Peşkova'nın yardımlarıyla 7 yıla indirilerek Mağcan 1936 yılında serbest bırakılmıştır. Fakat onun bu özgür yaşamı uzun sürmeyerek 1937 yılının Aralık ayında tekrar tutuklanıp 19 Mart 1938 tarihinde kurşuna dizilerek öldürülmüştür (adebiportal.kz).

ANA METİN

"Türk Dünyası'nın büyük bir değeri olan şair Mağcan Cumabay, hayatı boyunca bütün Türklüğü yüreğinde duymuş ve derinden hissetmiştir. Kısa hayatına sığdırdığı şiirleriyle milli ruhu sadece Kazaklar arasında yaşatmakla kalmamış, bu ruhun dalga dalga bütün Türklere yayılmasına vesile olmuştur." (Kurmangaliyeva-Ercilasun 2018). Ahmet Zeki Velidi Togan'ın dediği gibi, Kazakların millî şairi Mağcan Cumabay şiirlerini doğrudan İdil, Yayık, Sırderya, İrtiş, Yedisu kıyılarını mesken eden kalabalık Kazak ve dağlı Kırgızlara söylese de onlara bütün Türklerin ve Türkistan'ın hüznünü anlatmış, Türklerin geçmişteki sevinçli günlerini canlandırabilmiştir (Korabay 2018). Çünkü "Mağcan Cumabayoğlu, milliyetçi bir dünya

görüşüne sahiptir. O, bir Türk milliyetçisidir. Türkçü bir Türk aydınıdır. Türkçü bir aydın olarak da Türklük, Türk millî birliği fikrine sahiptir.” (Tamir 2018). Mağcan XX. yüzyılın başlarında “Ğaliya” medresesinde okuduğu yıllarda Kazaklara kökenlerinin Türk olduğunu hatırlatmaya başlamıştır. Onun bu düşüncesi “Ural”, “Ural Dağı”, “Türkistan”, “Uzaktaki Kardeşime”, “Turan’ın Bir Bağında”, “Yer Yüzünde”, “Tez Varırım”, “Kazak Dili” gibi şiirlerinde dile getirilmiştir (İssimakova 2018).

Mağcan şiirlerini Türklük bilinci bakımından ele alırken üzerinde durulması gereken ilk hususun “**Türk**” ve “**Turan**” kavramları olduğu düşüncesindeyiz. Çünkü bu kavramlar Türklüğün temelidir. “Mağcan ‘millet’ kavramından söz ederken şiirlerinin genelinde görüleceği üzere ‘Türk’ kimliğini öne çıkarır. Vatan olarak benimseyip bayraklaştırdığı ‘Türkistan’a karşılık, millet olarak da şuurlu bir ısrarla Türk milletine işaret eder.” (Bacaklı 2014: 61). O, bu iki kavramı kendisinin “Türkistan” adlı şiirinde sıkça kullanmış ve Türkistan’a eskiden “Turan” denildiğini ifade etmiştir:

*Türkistan, iki dünyanın eşiğidir,
Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir.
Türkistan gibi çok güzel bir ülkede doğmuş olan
Türk’e, Tanrı’nın verdiği bir nasiptir.
Geçmişte Türkistan’a Turan denmiştir,
Turan’da kahraman Türküm doğup büyümüştür.
Turan’ın dalgalı bir mukadderatı vardır,
Başından çok enteresan günler geçmiştir.*

...
*Turan’ın deniz denecek gölleri vardır,
Aral, dalgalanan uçsuz bucaksız bir deniz.
Bir uçtaki mukaddes Isık Göl’ün
Bağrında gök yeveli Türk dünyaya gelmiş...*

...
*Yeryüzünde Turan’a denk yer var mı?
Beşeriyette Türk’e denk bir millet var mı?
Üstün zekâ, ateşli gayret ve keskin hayal...
Turan’ın yiğitlerine denk olan yiğit var mı?*

...
*Geçmişteki Oks ve Yaksart, Seyhun ve Ceyhun nehirleridir,
Türkler bu ikisine “derya” demektedir.
Öyleyse, sen, dedenin kabrini arayıp,
O iki mübarek suyun kıyısına varasın (Tamir 1993: 267-273).*

Şairin bu meşhur “Türkistan” şiirinde “Türk” kelimesi 13 defa, “Turan” kelimesi 29 defa ve “Türkistan” kelimesi ise 5 defa tekrarlanmıştır.

Mağcan Cumabay “Kazak Dili” adlı şiirinde Kazak dilinin tüm Türklere ortak dil olabileceğine işaret etmektedir:

Okunup yazılmasan da eski ve zengin olan dilim,

Temiz, derin, keskin, güçlü ve geniş dilim.

Sen, dağılmış Türk çocuklarını

Mübarek elinle bağrına çekebilirsin (Tamir 1993: 257-259).

Onun bu fikri kendisinin şu yazısında da dile getirilmektedir: “Bir gün Türk çocuklarının dili birleşirse, o ortak dilin esası Kazakça olursa, söz yok, Türk milletin gelecekte tarihinde Kazak boyu başköşede mevki bulacaktır” (Cumabayev 1992: 196).

Ayrıca, Mağcan’ın “Ural”, “Ural Dağı”, “Uzaktaki Kardeşime” ve “Aksak Timur’un Sözü” şiirlerinde de Türklerden bahsedilmektedir.

Mağcan, “Ural” şiirinde bu dağın Türk Dünyası ile Ruslar arasındaki sınır olduğunu söylemekte ve Rusları “gök gözlü cin” olarak tasvir etmektedir:

Uzun Ural Dağları, güneş ile gecenin sınırıdır,

Bir tarafında güneşin oğlu, diğer tarafında gecenin oğlu.

Öbür tarafı, gök gözlü cinin yuvası

Beri tarafı, Türkün geniş bozkırıdır... (Tamir 1993: 259-261).

“Ural Dağı” şiirinde eskiden Ural Dağlarına Türklerin sahip olduğundan söz etmektedir:

Bir zamanlar senin sahibin Türk idi,

Mekân edip, göçüp-konup yürümüştü.

Dağdan da taştan da korkmayan kahraman Türk,

Koynuna yayı ile girmişti.

Yiğit Türk, geniş bozkırına güzellik idi,

Otursa da, göçse de, konsa da hür idi.

Baht kuşu başlarında durduğu zaman

Güneş ve rüzgâr değmeyip, hududu sağlam idi.

...

Adı da, varlığı da, sesi de olmayan,

Belki de çürüyüp yok olmuş.

Altay ve Ural kenarlarında oturan Türk,

Başını çevirip etrafına baksana.

...

Bizi büyütüp yetiştiren anamız. Sevgili Ural!

Yüzünü ilk sahibine, çevir, bu tarafa dön.

Kahraman Türk çocukları birleşip

Ural’ı çiğnetmeyiniz. Düşmanın yolunu kesip dizgine sarılın! (Tamir 1993: 261-263).

Mağcan’ın “Uzaktaki Kardeşime” ve “Aksak Timur’un Sözü” adlı şiirlerinde de Türk sözü geçmektedir:

Durup dinlenmeden hürriyete atılan Türk insanı,

Gerçekten kuvvetten düşüp hastalandı mı?

Yüreğindeki ateş sönüp, kurudu mu

Damarında kaynayan ata kanı? (Tamir 1993: 265-267).

...

Yer Tanrı'sı olan Timur'un,

Nesli Türk, varlığı ateştir (Tamir 1993: 273).

“Mağcan Cumabayev’in bilinen şiirlerinin 43’ünde toplam 23 millet ve soy isimlerine 266 kez yer verilmiştir. ...Şair, Hun, Türk, Alaş, Kazak, Kırgız, Nayman vb. millet adlarını hep yücelterek ele alır. Türk kökenli bu ulusların şanlı tarihine değinerek milli kimliğini belirtir.” (Zhiyenbayev 2017).

Türklerin eski yurtları olan Altay ve Ural dağlarına Mağcan şiirlerinde sıkça rastlanmaktadır. Bununla birlikte “Türkistan” adlı şiirinde Aral, Issık Göl, Seyhun, Ceyhun, Tiyanşan, Pamir, Alay gibi **coğrafi mekânlardan** bahsedilmektedir.

“Tez Varıyorum” adlı şiirinde şair kendisini geniş bozkırın kartalı, Altay ve Ural’ı ise kanatları olarak betimlemektedir:

Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım,

Altın Altay ve Ural iki kanadımdır.

Hür bozkırın kıymetlisi ve nazlısı,

Düşmandan yüz döndürmeden büyümüş kahraman oğulum.

...

Altın Altay! İhtiyar anam! Dua et!

Yiğit oğlun, yiğit atasının yolunu takip etti...

Tanrı kısmet ederse, senin ak saçını ve göğsünü

Koklamaya saltanatla tez varıyorum (Tamir 1993: 255-257).

“Kazak Dili” şiirinde ise Altay’ı unutulmuş bir ana olarak tasvir etmektedir:

Kartal kuşun iki kanadı kesildi,

Güneş gibi güçlü gürleyen halk sessizleşti.

Altın anamız olan yüksek Altay Dağları hatırdan yok,

Kahraman hanlar, büyük adamlar unutuldu (Tamir 1993: 257-259).

Altay’dan söz edilen bir diğer şiir ise “Yer Yüzünde”dir:

Hür olarak sıçrayıp yüce Altay’a çıkmışım,

Kırda durup Çinli’ye yay çekmişim.

Birçok kaygan ve dar geçitte kaymayan

Kahraman yürek ve gayret şimdi aldatır mı? (Tamir 1993: 259).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mağcan’ın Ural Dağları ile ilgili iki şiiri vardır. Bu şiirlerde Ural Dağları’nın Türkler ile Ruslar arasındaki sınır ve geçmişte oralara Türklerin sahip olduğu anlatılmaktadır. “Ural Dağı” şiirinin son dördünlüğünde ise Türklerin tekrar birleşerek Ural Dağı’na sahip çıkmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Millî Mücadele döneminde Anadolu Türklerine ithafen yazmış olduğu “Uzaktaki Kardeşime” şiirinde de Mağcan Altay’ı sıkça dile getirmiştir. Ona göre Altay Türklerin anası gibidir. Hem Anadolu Türkleri hem de Türkistan Türkleri Altay’ın bağrında beraber yaşayıp çok güzel günler geçirmişlerdir. Mağcan şiirinin sonunda Anadolu’daki kardeşlerini ata mirası Altay’a dönmeye davet etmektedir. “Uzaktaki Kardeşime” şiirinin Altay’la ilgili kısımları şöyledir:

Ya pirim! Altın Altay, bizi doğuran anamız değil miydi?

Onun bağrında yaban taylar gibi

Koşup oynamamış mıydık?

Yüzümüz, parlak ay gibi değil miydi?

Alaca altın aşık atışmamış mıydık?

Aynı döşekte tepişip yatmamış mıydık?

Altay gibi anamızın ak sütünden,

Birlikte emip, birlikte tadına bakmamış mıydık?

...

Altay'ın altın günü seni nazlandırıp,

Yeni bir yiğit ve bir kaplan olduğunda,

Ak Deniz ve Kara Deniz'in ötesine

Kardeşim! Gittin beni bırakıp.

...

Dün yürüdüğüm kırları ve ovaları,

Gündüzleri güneşi, geceleri gümüş ayı.

Üzerime titreyip, beni hakiki ipeğe benzer kundağa sarıp büyüten

Altın anam Altay'ı, hiçbirini görmüyorum.

...

Kardeşim! Sen o tarafta, ben bu tarafta,

Kaygıdan kaygı yutuyoruz.

Kul olup yaşamak bizim adımıza layık mı?

Gel, Altay'a, ata mirasımız altın tahta gidelim! (Tamir 1993: 265-267).

“Tarih, şiirlere mekânlar ve isimler üzerinden girer. Mekânlar ve isimler ortak bir hafızayı, hatırayı ve hayatı temsil eder.” (Bacaklı, 2014: 82). Mağcan Cumabay kendi şiirlerinde tarihi mekân, insan ve olaylar üzerinden işlemiştir. O, özellikle “Türkistan” şiirinde **tarihî olaylar** ve **Türk tarihinin ünlü şahsiyetlerine** yer vermiştir. Şiirde Turan ülkesinin hükümdarı Afrasyap’tan (Alp Er Tunga) bahsedilmekte, Turan İran savaşlarına işaret edilmekte ve Cengiz, Timur, Uluğ Bey, İbn Sina, Farabi gibi Türk büyükleri övülmektedir:

Turan'ın ülkesi de, halkı da başka,

Başından fırtına gibi geçen günleri de başka.

Geçmişte Turan'ı bütün olarak idare eden

Efsanevi han, Afrasyap'tır.

O, ezelden beri sıradan bir ülke değildir,

Turan ahvalini açık hâle getirirsen, tarihini bilirsен,

Geçmişte mübarek Turan'a heveslenenler

Keyhüsrev ile Zülkarneyn'dir...

...

Beşeriyette Cengiz gibi deha sahibi,

Derin düşünceli, çelik ciğerli kahraman doğmuyor.

Cengiz gibi bir aslanın sadece adı

İnsanın yüreğine cesaret verir.

*Cengiz'den Çağatay, Ögedey, Cuci ve Töle,
Hepsi kurt... Babaya çekmişler...
Cengiz'in orduyu idare eden iki gözü,
Kaplan Subıtay ile gök yeleli Cebe'dir.
Turan'ın Toragay gibi beyleri vardır,
Temür, o beyin ateş olarak doğmuş oğludur.
Aksak Temür, yeryüzüne ateş saçıp,
Yıldırım gibi parlayıp aniden ortaya çıkmıştır.
Turan'ı boşu boşuna öğmüyorum,
Turan, onlarsız da birçok yabancıya tanıdaktır.
Evde oturup gökyüzü ile sırdaş olmuş,
Keskin zekâlı Uluğ Bey'e yetişen âlim azdır.
Şerefli Türk'ün kanı, asil kandır,
Ebu Ali İbn-i Sina o kandandır.
Onun ilminin çokluğu sihir sayılmıştır,
Dünyaya hâlâ onun gibi bir adam gelmiş midir?
Türk'ün musikisini kim küçümsemiş?
Farabi, dokuz telli tamburunu,
Doksan dokuz çeşit çaldığı zaman,
Gönlü dolup gözyaşını kim dökmemiş? (Tamir 1993: 267-273).*

Mağcan, "Ateş" adlı şiirinde Hun hükümdarları Atilla ve Balamir'den bahsetmektedir:

*Alev alev yanıp göğe yükselerek,
Yüksek Alp Dağlarını aştığımda,
Güçlü Atilla ve Balamir
Balkan'ı alt üst ettiğimde,
Kaplan Cuçi ve yiğit Subıtay ben idim... (Tamir 1993: 277-281).*

Mağcan Cumabay'ın Türkiye'de en çok bilinen şiirinin "**Uzaktaki Kardeşime**" şiiri olduğunu söyleyebiliriz. Onun bu şiiri Millî Mücadele döneminde düşmanla savaşmakta olan Anadolu Türkleri için yazılmıştır. "Yurtdışında muhacerette yaşayan Alaş önderlerinden biri olan Mustafa Çokay, bu şiire Türkçülük mücadelesi yolundaki en kıymetli ve en yararlı şiir diyerek büyük değer verir ve 1930 yılında kendisinin çıkardığı 'Yaş Türkistan' dergisinde yayımlar." (Korabay 2018). Mağcan, kendi ifadesiyle söyleyecek olursak, uzaktaki kardeşlerinin kederiyle dertlenmiş ve onlara şiiriyle destek vermiştir:

*Uzakta ağır azap çeken kardeşim!
Solmuş çiçek gibi kuruyan kardeşim!
Etrafını saran kalabalık düşmanların ortasında,
Gözyaşını göl kılıp döken kardeşim!
Geleceğini büyük kaygılar kaplayan kardeşim!
Ömrü boyunca başkalarından cefa gören kardeşim!
Sert ve soğuk bakan taş yürekli ve kötü insanların
Diri diri derisini soyduğu kardeşim!*

Böylece Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında dört düvelle çarpışan Osmanlı'nın ıstırabını yüreğinde taşıyan şair, kan kardeşi Anadolu Türklüğünün acısını kaleme aldığı “Uzaktaki Kardeşime” adlı şiiriyle paylaşmıştır (Kaseinov 2018).

SONUÇ

Mağcan, şiirleriyle Türk büyüklerini tanıtmaya, Türklük bilincini yaymaya çalışmıştır. Kazak halkının tarihî şahsiyetlerini de şiirlerine konu etmiş, milletin içinde bulunduğu durumu dile getirmeye ve insanlara, özellikle gençlere, yol göstermeye gayret etmiştir. Onun sadece “Türkistan” adlı şiirini okuyan bir insan Turan coğrafyasında bulunan Aral, Isık Göl, Seyhun ve Ceyhun gibi nehirleri, Tiyanşan, Pamir, Alay ve Kazıkurt gibi dağları öğrenecek, Turan'ın efsanevi hükümdarı Alp Er Tunga'yı, Timur'u, Uluğ Beyi, Farabi ve İbn-i Sina'yı, Cengiz'i ve oğullarını tanıyacak, Kazak Türklerinin meşhur hanları Esim, Kasım, Haknazar, Abılay ve Keneşarı hakkında bilgi sahibi olacaktır. Bu şiiri okuyan her Kazak Türkü Türkistan'ın sadece bir şehir ve eyalet adı değil, bütün Türklerin yaşadığı topraklar, Turan ülkesi demek olduğunu anlayacaktır.

“Ural” ve “Ural Dağı” adlı şiirleri ise Türklerin Ural Dağı'nın sahibi olduğu dönemdeki güzel günlerini gözler önüne sermektedir. “Tez Varıyorum”, “Kazak Dili” ve “Yer Yüzünde” şiirlerinde bütün Türklerin anası gibi olan Altay'dan bahsediliyor. Mağcan ısrarla Ural ve Altay'ın Türklerin eski yurtları olduğunu dile getirmektedir. “Ateş” adlı şiirinde ise Altay Dağları'ndan Alp Dağları'na, Çin'den Balkan'a kadar yayılan Türkleri, Atilla ve Balamir'i okuyucusuna tanıtıyor. Millî Mücadele döneminde Anadolu'daki Türklere ithafen kaleme almış olduğu “Uzaktaki Kardeşime” şiirinde Mağcan, Türkiye ve Türkistan Türklerinin kardeş olduğunu, Altay'ın eteklerinde beraber aşık oynayıp birlikte yaşadıklarını, daha sonra kardeşinin Akdeniz ve Karadeniz ötesine gittiğini, kardeşi gittikten sonra Türkistan Türklerinin düştüğü durumu ve şiirini yazdığı dönemdeki kardeşinin çekmekte olduğu acıyı dile getirmiştir.

Mağcan Cumabay'ın şiirleri Türklük şuur ve kardeşlik bilincinin oluşturulması bakımından önemli bir yere sahiptir. Onun şiirlerini okuyan her Türk orada kendinden bir parça bulacak ve atalarının ruhunu hissedecektir. Mağcan, Türklerin tekrar bir araya gelmesini ve dil birliğini de vurgulamıştır. O, ne kadar da Kazak dilinin ortak Türk dilinin temelini oluşturabileceğini söylese de günümüzde birçok sebeplerden dolayı Türkiye Türkçesinin Türklerin anlayabileceği ortak dil olma yolunda ilerlediğini görmek mümkündür. Mağcan'ın şiirleri de Türkiye Türkçesine aktarılarak 1993 yılında yayımlanmıştır. Son yıllarda da yeni aktarmalar yapıp yeni kitaplar basılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Araştırma-İnceleme Eserleri, Makaleler ve Tebliğler

BACAKLI, Yılmaz: (2014). “Mağcan Cumabeyulı’nın Şiirleri Üzerine Bir İnceleme”, N.Ü.S.B.E. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

BURAN, Ahmet: (2016). *Kurşunlanan Türkoloji*, VI. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

CUMABAYEV, Mağcan: (1992). *Tandamalı (Ölender, Zerttewler, Awdarmalar)*, (Yayına Haz.: Batırhan Darimbetov), Gılım Yay., Almatı.

İSSİMAKOVA, Aigül: (2018). “Alaş Şairi, Alaş Aydını Mağcan Cumabay’ın İlmi Mirası”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 48-56.

KASEİNOV, Düsen: (2018). “Yüz Yıl Önceki Zorlukları Türk Dünyası Birlik ve Dayanışma İçerisinde Aşmıştır”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 40-41.

KORABAY, Serikkazi: (2018). “Şiirin Parlak Yıldızı”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 78-81.

KURMANGALİYEVA-ERCİLASUN: (2018) Güljanat, “Mağcan Cumabay ve Yargı Süreci”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 57-60.

SÜLEYMENOV, Carasbay: (2018). “Mağcan Cumabay – Alaş Aydınları Arasındaki Parlak Yıldız”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 61-66.

TAMİR, Ferhat: (2018). “Mağcan Cumabayoğlu’nun Fikir Dünyası”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 135 – Mart, s. 44-47.

TAMİR, Ferhat: (1993). *Mağcan Cumabayef Öleñderi (Mağcan Cumabayulı’nın Şiirleri)*, TKAE Yayınları, Ankara.

ZHİYENBAYEV, Yerlan: (2017). “Mağcan Cumabayev’in Şiirinde İnsan”, *Sanal Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: Nisan.

2. Elektronik Kaynaklar

Mağcan Cumabayev. (Erişim tarihi: 20.04.2019)

<https://adebiportal.kz/kz/authors/view/985>

TÜRKMEN MASALLARINDA KADININ ERKEK KILIĞINA GİRMESİ MOTİFİ

THE MOTIF OF WOMEN DISGUISED AS MEN IN TURKMAN FOLKTALES

МОТИВ МУЖЕОБРАЗНЫЕ ЖЕНЩИНЫ В ТУРКМЕНСКОМ СКАЗКЕ

Arş. Gör. Tuğba BAYRAKDARLAR*

ÖZ

Anonim edebiyat ürünleri arasında yer alan masallar, ait olduğu toplumun yaşam tarzını, dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini, bağlı bulunduğu inanç sistemini, maddi ve manevi kültür unsurlarını, değerlerini, ideallerini yansıtmaları yönüyle önemli bir yere sahiptir. Bilinmeyen zaman ve mekânda, türüne bağlı olarak, fantastik ve olağanüstü unsurlarla bezenerek kurgulanan bu metinler, kalıplaşmış tanımlarda söz edildiği gibi hoşça vakit geçirmek amacıyla anlatılmasının ötesinde, dinleyici ve aktarıcı arasında gerçekleşen kültürel kodların transferini sağlaması, dinleyiciye toplum hafızasında yer eden düşünce sisteminin iletilmesi bakımından köprü vazifesi taşıması yönüyle üzerinde titiz çalışmalar yapılan/yapılması gereken malzemelerdir. Günümüzde masallarla ilgili çalışmalar içerisinde en yaygın metot olarak bilinen motif incelemeleri aracılığıyla halkbilimi ve diğer disiplinlerarası alanlara veriler sağlanabilmektedir. Bu bağlamda masalın en küçük yapı taşı olarak kabul edilen motifler, üzerinde tek tek durulması ve yorumlanması gereken parçacıklardır. Bu çalışmada Türkmen masallarında sıkça karşılaşılan “kadının erkek kılığına girmesi” motifine yönelik bir değerlendirme yapılmış ve toplumsal cinsiyetçi rol dağılımı ile mekânın kimliğe etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkmen masalları, kadın, erkek, kılık değiştirme, motif.

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir/ TÜRKİYE
(tbayrakdarlar@nevsehir.edu.tr)

ABSTRACT

Folktales, which are among the anonymous literary products, have an important place in terms of reflecting the lifestyle of the society to which they belong, the world view, traditions and customs, the belief system which they belong to, the material and spiritual cultural elements, values, and ideals. These texts, which are fictionalized with fantastic and extraordinary elements in an unknown time and space depending on their genre, are narrated in order to have a pleasant time as mentioned in the common definitions while they are also the materials that need to be meticulously studied in terms of providing the transfer of cultural codes realized between the audience and the narrator, and acting as a bridge in order to convey the thought system in the social memory to the audience. Today, data can be provided to folklore and other interdisciplinary fields through motif studies which are known as the most common method in folktale studies. In this context, motifs considered as the smallest building blocks of the folktales are particles that need to be emphasized and interpreted individually. In this study, an evaluation was made about the motif of “women disguising as men” which has been frequently encountered in Turkmen folktales, and the distribution of gender role and the impact of space on identity was emphasized.

Key Words: Turkmen folktales, women, men, disguise, motif.

Giriş

Şifahi halk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yere sahip olan masallar, bilinmeyen zaman ve mekânda, hayal ürünü kahramanlar üzerinden kurgulanıp milletlerin kültürel kodlarını, inançlarını, ananelerini, hayat felsefesini yansıtan, dil aracılığıyla geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında köprü kuran metinlerdir. Dilimize Arapça *mesel* kelimesinden geçen *masal* terimi, Azerbaycan Türkçesinde *nağıl*, Başkurt Türkçesinde *äkiyät*, Kazak Türkçesinde *şabuv*, *şabıs*, Kırgız Türkçesinde *at çabū*, *comok*, Özbek Türkçesinde *ertäk*, Tatar Türkçesinde *äkiyät*, Uygur Türkçesinde *çöçäk* ve Türkmen Türkçesinde *erteki* karşılığıyla kullanılır (TLS, 1991: 562-563; Aytaç, 2004: 295). Kelime anlamı olarak *Türkçe Sözlük*’te “1. Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağan dışı olayları anlatan hikâye, 2. Öğüt verici, ahlak dersi veren alegorik eser” şeklinde tanımlanır (TS, 2005: 1349).

Pertev Naili Boratav, masalı “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlatıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” olarak tarif eder (Boratav, 1969: 80).

Ali Berat Alptekin’e göre destanlardan sonra halk anlatmalarının ikinci basamağını oluşturan masallar “Büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatmalar” olarak ifade edilir (Alptekin, 2002: XI).

Esma Şimşek ise “Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanılan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür” şeklinde tanımlar (Şimşek, 2001: 3).

Bünyesinde taşıdığı malzemeler itibarıyla edebiyat ve halkbilimi başta olmak üzere sosyoloji, psikoloji, felsefe, dilbilim gibi disiplinlerarası alanlara veriler sağladığı için çok sayıda araştırmacının ilgisini çeken bu tür, çeşitli metot ve kuramlarla ele alınmaktadır. Günümüzde halkbilimi alanında masallarla ilgili yapılan en yaygın çalışmalar, metnin yapısal analizini ortaya koyan motif incelemeleridir. Söz konusu çalışmalarda araştırmacılar, tespit edilen her motif sayesinde ele aldığı masalın ait olduğu toplum belleğinde yer eden izlere ulaşmış ve bağlı bulunan değerler sistemi hakkında bilgiler çıkarabilmektedir. Bu nedenle masalları meydana getiren ve yapı taşı olarak görülen motifler, üzerinde titizlikle durulması gereken unsurlardır.

Motif çalışmaları için kapsamlı ve sistematik olarak hazırladığı *Motif-Index of Folk-Literature*¹ adlı 6 ciltten oluşan kataloğu ile bilinen Stith Thompson, motif kavramını; “Bir masalda geleneği devam ettirme gücüne sahip olan en küçük unsur” olarak tanımlar ve motifleri genel olarak üç gruba ayırır: Birincisi; masal kahramanları tanrılar veya olağanüstü hayvanlar, peri, dev gibi olağanüstü varlıklar, sevilen en küçük çocuk veya zalim üvey anne gibi gelenekselleşmiş insan karakterleridir. İkincisi; bir eylemin arkasındaki sihirli objeler, sıra dışı gelenekler, farklı inançlar vb. belirli parçalardır. Üçüncü sırada ise; tek olay bulunur ve bunlar, motiflerin büyük çoğunluğunu oluşturur (Thompson, 1946: 415-416).

Fıkra, destan, türkü, ninni, efsane gibi diğer anlatı türleriyle masallarda önemi yadsınamayan motiflerin kullanımı ve yaygınlığı kişiden kişiye, toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Metin içerisinde işlenmesinde ise anlatıcının ustalığı kadar, ilgili motifin o kültür içerisinde var olma durumu da rol oynamaktadır. Bu nedenle sözlü ve yazılı anlatı türlerinde sıklıkla kullanılan motifler, toplum yapısı hakkında ipuçları verdiği için çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Masallarda kılık değiştirme motifi de sıkça karşılaşılan motifler arasında gelir ve bu dönüşüm, çeşitli faktörlere bağlı olarak gerçekleşir.

Saim Sakaoğlu “Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi ile Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi” adlı makalesinde, hikâye ve masallarda sıkça karşılaşılan kıyafet değiştirme motifinin, anlatmanın akışına yön verdiğini, şekil değiştirme motiflerinden ayrı tutulması gerektiğini ifade eder ve kahramanların kıyafet değiştirme nedenlerini şu şekilde maddelendirir: “1. Kayıp olan biri(leri)ni bulmak için, 2. Zor bir durumdan kurtulmak için, 3. Kötülük

¹ Thompson, Stith (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature. Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. 6 vol., Bloomington: Indiana University Press.

yapanları tespit etmek için, 4. Verilen bir işi yapabilmek için, 5. Padişahlar memleketinde nelerin olup bittiğini anlamak için. 6. İsteği dışında uzak kaldığı memleketine dönüp olup bitenleri görmek için.” Sakaoğlu’na göre kıyafet değişikliği cinsiyete bağlı olarak da dört farklı şekilde görülmektedir: “1. Kadının erkek kıyafetini giymesi, 2. Erkeğin başka bir erkek kıyafeti giymesi, 3. Kadının başka bir kadın kıyafetini giymesi, 4. Erkeğin başka bir kadın kıyafetini giymesi” (Sakaoğlu, 1988: 132-133).

Ensar Aslan’a göre edebî türlerde önemli bir yere sahip olan “kıyafet değiştirme” motifi iki kompleks şekilde gerçekleşir: “1. Erkek kahramanın kıyafet değiştirerek sevgilisinin düşününe son anda yetişmesi, ozan kıyafetiyle saz çalıp türkü söyleyerek kendisini tanıtmaması, 2. Kadın kahramanın kıyafet değiştirerek erkek Arap- Arabizengi kıyafetiyle savaşması, kendisini yenecek bir erkekle evlenmeye ahdetmesi ve görür görmez âşık olma.” (Aslan, 2001: 2).

Nedim Bakırcı; halk hikâyelerinde ve masallarda sıkça görülen, Köroğlu, Battal Gazi, Saltukname dışındaki destanlarda daha seyrek olarak karşımıza çıkan kıyafet değiştirme motifinin, tanınmama ve kimliğin gizlenerek sorunlara çözüm bulma maksadıyla gerçekleştirildiğini ve söz konusu motifin bütün kültürlerde ortak olduğunu ifade eder ancak kullanılış biçimi ve şekli itibarıyla millî bir özellik sergilediğine dikkat çeker. Kılık değiştirme motifinin, dua veya sihir yoluyla insanın hayvan veya nesneye dönüşmesi şeklinde gerçekleşen şekil değiştirme motifiy-le karıştırılmaması gerektiğine de değinir (Bakırcı, 2010: 861).

“Don/kılık değiştirme” motifinin kişilik üzerinde dönüştürücü etkisine değinen Meral Ozan, halk anlatılarında bu motifin, şekil ve kıyafet değişikliği şeklinde ortaya çıktığını, bu değişiklik yoluyla dış veya iç kıyafetinde değişiklik meydana gelen kişinin çevresinden bir süre uzaklaşarak o çevre için “yaşamayan, ölü” konumuna düştüğünü ifade eder. Masallarda sıkça karşılaşılan don değiştirme motiflerinde sihir yoluyla ve iğne batırmayla gerçekleşen dış kıyafet değişikliğinin geçici olduğunu, ancak kızın keloğlan kılığına girmesi vb. durumlarda ise asıl kişiliğin bir süreliğine yok edildiğini belirtir (Ozan, 2011: 77-78).

Thompson’un motif kataloğunda kadının erkek kılığına girmesi motifi; *K1800-K1899. Deception by disguise or illusion* / Kılık değiştirme veya illüzyon yoluyla aldatma üst başlığı altında; *K1837. Disguise of woman in man's clothes* / Kadının erkek kılığına girmesi (Thompson, 1966: 428-440) adı ve motif numarasıyla gösterilir.

Bu çalışmada Türkmen masallarında yaygın olarak karşımıza çıkan “kadının erkek kılığına girmesi” motifinin hangi durumlarda ve şekillerde gerçekleştiği üzerinde durulurken genelde kadın, özelde Türkmen kadını kimliği üzerinden bir inceleme yapılmış, kadının kılık değiştirmesi motifinde toplumsal cinsiyet ile mekân ilişkisinin etkisi değerlendirilmiştir.²

² Bu çalışmada ele alıp değerlendirdiğimiz masallar, hazırlanmakta olan doktora tez çalışmamızın masal malzemelerinden seçilmiş olup orijinal olarak verilen Türkmen Türkçesindeki örnek cümlelerin Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımıza aittir.

1. Eril mekânda erkek kılığına girme

Masallarda kadının sınırlandırılmış alanı olan ev içi mekândan dış mekâna geçişinde kılık değiştirmek zorunda kaldığını, aksi takdirde başına türlü felaketlerin, sınamaların geldiğini söylemek mümkündür. Evrim Ölçer Özünel tarafından kaleme alınan *Masal Mekânında Kadın Olmak* adlı eserde, “Özel’de kadın, Genel’de Erkek” alt başlığı altında kadının yaşam alanının ev içi mekân olarak seçildiği ve kamusal alandaki özgürlüğünün sınırlı olduğu belirtilir. Söz konusu sınırlardan dolayı kadının öz cinsel kimliğiyle dış mekânda çok rahat edememesinden kaynaklı bir korunma, savunma mekanizması geliştirmek zorunda kaldığını, “erkeksileşerek” yeni kimlikte dış mekâna çıktığı belirtilir. Ölçüner, bu değişimin nedenini şu şekilde açıklar: “Masal kadını kendini kamusal mekânda meşrulaştırmak ve serbest dolaşım hakkı elde edebilmek için bu yola başvurur, namus ve iffeti üzerinde erkeğin oluşturduğu tehditten kendini ancak bu şekilde koruyabilir” (Özünel, 2017: 58-59).

Melek Özlem Sezer *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet* adlı çalışmasında, masallarda tek başına evinden ayrılan kızların kovulma, kaçırılma veya sırrını ortaya çıkardığı için kaybettiği kocasını veya üvey anne tarafından kuğuva dönüştürülen kardeşlerini aramak için yola çıktığını ifade eder. Aksi takdirde kızların şiddet görüp eziyet çekse bile evinden veya tutulduğu mekândan ayrılmadığını vurgular. Günlük hayatta çocuk oyunlarında da kızlar için kalmaya, erkekler için gitmeye yönelik imgelerin aşıldığına, kızlar için içsel olan, erkekler için ise dışsal olan durumların benimsetildiğine dikkat çeker. Sezer, bu bağlamda masallarda kadın kahramanın yolculuğuna erkek kıyafetleriyle çıkmasının nedeninin de dışsal alanın eril olmasından kaynaklandığını ve kadının bu kıyafetle dışarıya çıkışında bu alana dâhil olmaktan ziyade ziyaret etme amacında olduğunu belirtir (Sezer, 2015: 37-39).

Türkmen masallarında da kadının erkek kılığına girmesi motifi sıklıkla kullanılmaktadır ve kadın kahramanın eril mekânda erkek kılığına girdiği durumları şu alt başlıklar altında açıklamak mümkündür:

1.1. Zalim babanın zulmünden kaçarken erkek kılığına girme

Masallarda babanın acımasız olması durumunda özellikle kız çocuklarının eziyete maruz kaldığına, dışlandığına veya cezalandırıldığına yönelik örneklerle karşılaşmaktadır. “Amanalı” masalında (Geldiyeva, 2006a: 161-170) çok eşli evlilik yapan ve üç kızı, bir oğlu olan padişah, beşinci hanımının kız doğurması üzerine bebeğin öldürülmesini emreder. Babasının ava çıkmadan önce kendisinden istediği bu görevi yerine getirmek için beşikteki kız kardeşini annesinin kucağından zorla alan erkek kahraman, kız kardeşinin yüzüne bakarak gülümsemesi üzerine ona kıyamaz ve onu yaşlı bir kadına emanet eder. Bu gerçeği herkesten saklayarak kardeşini öldürmüş gibi dolaşır. Aradan epey zaman geçtikten sonra zalim baba avdan dönerken ırmak kenarında güzeller güzeli bir kızı görüp ona âşık olur. Evlenme arzusuna kapıldığı bu kızın öz kızı olduğunu oğlundan öğrenince ikisini de şehirden kovar. Amanalı da kendisini ve kız kardeşini korumak için gerekli teçhizatı kuşanıp, kız kardeşine “erkek giysisi giydirerek” şehirden çıkarlar. Masalda

kadının evden dışarıya çıkarılırken kılık değişimine uğraması ve bu değişimin ağa-beyinin aracılığıyla, diğer bir ifadeyle bir erkek tarafından kendi formuna büründürülerek gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir:

*Amanaly hem patyşanyň soňky edip biljek süteminden hem heläkçiligidinden özüni we jigisini goramak üçin edil şol günüň özünde ok-ýaý we ýarag hem hor-zar bolmaz ýaly gerek-ýarak zatlaryny alyp, gyz jigisine **erkek oglanyň geýimini geýdirip**, ikisi tirkeşip şäherden çykyp gidýärler* (Geldiyeva, 2006a: 166). “Amanalı da padişahın edeceği eziyet ve azabından kendisini ve kardeşini korumak için o gün ok, yay ve silah ile muhtaç olmayacak kadar gerekli teçhizatı almış, kız kardeşine **erkek giysisi giydirip** ikisi peş peşe takılıp şehirden çıkmışlar.”

Kadın dış mekâna kendi kimliğiyle çıktığında büyük bir engel ile karşılaşmaktadır. Özünel, kızların kendi iradeleri veya dışarıdan müdahale sonucu ev dışına çıkması durumunda cezalandırıldıklarını ifade eder. Bu cezalandırmanın nedenleri arasında namus kavramı ve baba otoritesine karşı çıkıp yasaklı yere gittiği için babanın himaye gücünü hak etmemesi düşüncesi yer alır (Özünel, 2017: 41). “Üç Kız Kardeş” masalında (Geldiyeva, 2006b: 211-221) birbirinden tembel olduğu için babalarının verdiği işleri geri çeviren kızlar, eğitilme maksadıyla bir geceliğine babaları tarafından dışarıda bırakılırlar. Yurtlarına döndüklerinde evlerinin başka yere göçtüğünü görüp evlerini bulmak için yola düşerler. Yolda giderlerken dış mekânda karşılaşılacak en büyük engel olan devi üç kardeş birlikte öldürdükten sonra erkek kılığına girerek çobanlık yapmaya başlarlar:

*Ertir döw turanda, gyzlaryň üçüsi üç ýerden döwi urup öldüripdirler. Soň gyzlaryň üçüsi-de **erkek adamyň eşigine girip biri goýun çopan, biri sygyr çopan, beýlekisi hem düýe çopan bolupdyr*** (Geldiyeva, 2006b: 215-216). “Ertesi gün kalktığında kızların üçü, üç yerden deve vurup onu öldürmüşler. Sonra kızların üçü de **erkek kılığına girip** biri koyun çobanı, biri sığır çobanı, diğeri de deve çobanı olmuş.”

Bahsi geçen masalda baba otoritesine karşı çıkan kızların önce iç, ardından da dış tehditlerle karşılaştığı ve bu engellerin bir kısmını aştıktan sonra yeni kimliğe “erkek formuna” bürünerek yolculuklarına devam ettikleri görülür. Zorlu bir eşiği aştıktan sonra kadının erkek kılığına bürünmesi, kahramanın erginlendikten sonra dış mekândaki asıl formunu simgelemektedir. Bunun yanı sıra babanın verdiği vazifeleri yerine getirmeyen kızların ait oldukları ev dışından farklı bir ortama atılarak cezalandırılmaları, geri döndüklerinde evlerinin başka yere göçtüğünü görmeleri ve dışarıda himayesiz kalınca devle karşılaşmaları, kızların aile içi kural ihlali yapmaları durumunda büyük güçler tarafından ikaz edildiklerini gösterir. Dev engelini üç kız kardeşin birlikte aşması, güç anlamında kadınların erkeklere nazaran daha zayıf yapıda olduğuna işarettir.

Dış mekândan iç mekâna geçen kadının ise yeniden kendi kimliğine girdiği ve böylece erkek kılığına girme motifinin kalıcı ve uzun süreli olmadığı görülür.

Özünel, kadının kamusal mekânı bırakıp ev içine girdiğinde erkeksileşme tavırlarını ve kimliğini terk ettiğini, kadın kimliğinde kendisine yüklenen sorumlulukları yerine getirdiğini belirtir (Özünel, 2017: 59). Masalda üç kız kardeş, sahraya avlanmak için çıkan padişah ve vezirleri görünce onları evlerine davet eder. Ardından evlerine dönüp yeniden kız kıyafetlerini giyip otururlar ve ev içindeki sorumluluklarını yüklenerek misafirlerini ağırlarlar:

Günden gün geçipdir, aydan ay geçipdir. Bir gün patyşa öz wezirleri-wekilleri bilen sähra seýle çykydyr. Gyzlar bulary görüp, myhmançylyga çagyrypdyrlar. Soňra gyzlar olardan öňünçä gelip, gyz eşiklerini geýip otyrypdyrlar. Patyşany, wezir-wekilleri söwüş soýup hezzetläpdirler (Geldiyeva, 2006b: 216). “Günden gün geçmiş, aydan ay geçmiş. Bir gün padişah, vezir vüzeralarıyla sahraya gezintiye çıkmış. Kızlar bunları görünce misafirliğe çağırmışlar. Sonra kızlar onlardan önce gelip, **kız kıyafetlerini giyip** oturmuşlar. Padişaha ve vezir vüzeralarına hayvan kesip onları ağırlamışlar.”

1.2. Evlilik sınamasında erkek kılığına girme

Masallarda evlenecek olan kişilerin karşılaşmaları genellikle tesadüfen olur ve bu kişilerin ilk karşılaşmalarında bir çatışma motifi dikkat çeker. Bu motif aracılığıyla yeni tanışan kadın ve erkek kahramanın arasındaki kutuplaşmanın, sonraki bölümlerde çözüldüğü görülür. Ancak bu çözülme öncesinde kimi zaman kadın kahraman kendi kimliğini gizleyerek erkek kahramanla mücadele içerisine girer. “Ayperı” masalında (Geldiyeva, 2006a: 270-278) kadın kahraman, pehlivanlıkta ün kazanmış ve avlanmak için çöle çıkmış olan erkek kahramanla ilk karşılaşmasında kendi avlandığı mekâna girdiği için onu uyarır. Bu esnada Ayperi’nin avlanırken girdiği kılığın belirsiz olduğu, erkek veya kadın olduğuna dair bir işaret bulunmadığı, Memmet ile arasında geçen diyaloglardan anlaşılır. Ayrıca Memmet’in Ayperi’yi “kadına yakışır işler” yapması konusunda uyarması da toplum hafızasında kadının dış mekânda bulunmasının hoş karşılanmadığına yönelik bakış açısını yansıtmaları yönüyle önemlidir:

Mämmet: —Seniň häsiýetiň maňa nämälim. Ýöne sen gyz. Saňa çölden-çöle at salyp ýörmek, erkegiň üstüne dyzap durmak akylylyk däl. Seniň ýaly ýetişip kemala gelen ýaş gyz zenana mahsus işleri etse, ýaraşykly we akylylyk bolardy. Biz bolsa her bir seniň ýaly gzyň «git» diýeni bilen ötägitjek bolup gelmedik. Aw awlap, göwnümüzi hoşlanymyzdan soň, sensiz hem gideris —diýýär. Onda nämälim atly: —Men gyzmy, ýigitmi, ony anyklajak bolup azara galma. Ol seniň işiň däl. Ganyňy gotura derman etdirmejek bolsaň ugra. Ýogsa-da, güýjüne dayanyan bolsaňam gel, meniň bilen tutluş, al-asmandan gaýdyryp goýbereýin —diýýär (Geldiyeva, 2006a: 271). “Memmet: — **Senin kim olduğun meçhul**. Ama sen bir kızsın. Senin çölden çöle at koşturman, erkeğin üzerine atılıp durman akıllıca değil. Senin gibi yetişip olgunlaşmış bir genç kız, kadınlara mahsus işleri yapsa, daha uygun ve akıllıca olurdu. Biz ise senin gibi her kızın “Git” demesiyle

gitmek için gelmedik. Avlanıp memnun olduktan sonra sen demeden de gideriz, demiş. Bunun üzerine meçhul atlı: —Ben **kız mıyım erkek miyim, onu anlamak için zahmet etme**. O senin işin değil. Öldürmeyeceksen git. Yoksa gücüne güveniyorsan gel benimle tutuş. Yere serivereyim seni, demiş.”

Masalda Ayperi, Memmet ile ikinci görüşmesinde ise, öncekinin aksine, belirsiz formdan çıkar ve tamamen erkek kılığına girerek onu tekrar uyarır. Söz konusu durum, kadının dış mekândaki formunun yanı sıra etki gücünün de bu kılık üzerinden daha baskın olduğu, kadının bu alandayken kendini yeni kimliğinde daha güçlü hissettiğine örnektir:

*Mämmet atyny ýoldaşyna berip, bagyň içine girýärde, miwelerinden ýoluşdyryp iýiberýär. Şeýdip ýörkä, bagyň gündogar derwezesinden Ayperi **erkek lybasynda** бага girýär* (Geldiyeva, 2006a: 273). “Memmet, atını arkadaşına verip bağa girmiş. Meyvelerinden koparıp yemiş. O sırada bağın doğu kapısından Ayperi, **erkek kıyafetiyle** girmiş.”

1.3. Aile birliğini korumak için erkek kılığına girme

1.3.1. Eşi kurtarmak için erkek kılığına girme

Masallarda evli olan kadınlar, kocası zor durumda kaldığında genellikle onu kurtarmak için mücadele etmekten sakınmayan, korkusuz ve vefalı eş olarak karşımıza çıkar. Bu konuda Mark Glazer, Türk masallarında kadın kahramanların erkeklerle nazaran ikincil, art konumda yer aldığına yönelik yaygın görüşün bulunduğunu ancak kadınların söz edildiği kadar edilgen konumda yer almadığını, bilhassa ev içerisindeyken erkeklerle yapmaları gereken hususlar konusunda akıl verdiklerini belirtir. Özünel, Glazer’in söz konusunu görüşünü desteklerken kadın kahramanın etkinlik derecesi ile güven duygusu arasında bir bağın olduğunu, kadının ev içerisinde kendisini erkeğin himayesinde güvende hissettiğinden dolayı, akıl verme fonksiyonunu kullanma koşulunun evli olmasına bağlı olduğuna dikkat çeker. Bu bağlamda kadın, aile kurumuna yönelik herhangi bir dış tehditle karşılaştığında, kocasının zayıf ve güçsüz olması durumunda, bu güvenliğini korumak adına mücadele eder (Özünel, 2017: 33). Sezer de genel olarak masallarda kadın kahramanların korkusuz, lafını esirgemeyen, iddialı, biraz ukala, yalnız başına karar alan, oğulsuz ailelerde erkek çocuğun yerini tutup kahramanlık yolculuğunda erkek kıyafetleriyle çıkan karakterler olduğunu belirtir (Sezer, 2015: 49). Türkmen masallarında kadının, kocasının zayıf veya tutsak düştüğü anlarda yardım ettiği, kocanın yapacağı işlerde eşinden akıl aldığı ve onun fikrine önem verdiğine yönelik çok sayıda örnek görmek mümkündür. Bu örneklerde kadın, yanındayken güvende hissettiği eşinin başı derde girince bu güvenli ortamı ve aile birliğini korumak için sahneye çıkıp mücadele eder. Eğer engeller ev içerisinde ise kendi kimliğiyle görülüp herhangi bir kılık değişimine girmez. Ancak kadının dış mekânda olan eşini kurtarması, araması gerekiyorsa o zaman kılık değiştirme ihtiyacı hisseder.

“Çin Padişahı” masalında (Geldiyeva, 2006a: 211-214) yurduna gelen yabancı tüccarları hileyle kumarda yenen ve mallarını ele geçiren padişah, aynı yön-

temle kandırdığı bir tüccarı kuyuya atar. Bunun üzerine eşinin gecikmesinden şüphelenen tüccarın akıllı hanımı, kocasından haber almak için papağanının boynuna bir mektup bağlayıp gönderir. Mektubu alan tüccar, başından geçenleri yazınca, hanımının kocasını kurtarmak için gerekli hazırlıkları yapıp, kılık değiştirerek yola çıkması, kadının aile birliğini korumak adına verdiği mücadeleyi gösterir:

*Täjiriň aýaly özüne laýyk **erkek geýimlerini geýip**, bir gyr atyň üstüne münüp, ýüz sany syçany bu öýjüklere salyp, köp harytlary alyp «Nir-desiň Çyn şäheri» diýip, ýola rowana bolýar* (Geldiyeva, 2006a: 213). “Tüccarın hanımı kendine uygun **erkek kıyafetleri giyip**, bir kır ata binmiş ve çok sayıda fareyi bu yuvalara koyup çok mal da alarak “Neredesin Çin şehri” diye yola revan olmuş.”

Kadın, erkek tüccar kılığında padişahın yurduna ulaşır ve padişahı yenerek tacını, tahtını elinden alıp zalimliğinden dolayı onu cezalandırır. Kocasıyla birlikte esir olan diğer tüccarları özgürlüğüne kavuşturur. Kendisi Çin padişahı, kocası da veziri olur. Masalda kadının padişah, kocasının ise onun emrinde bir vezir olarak göreve getirilmesi, Özünel’in kadının kamusal mekânda erkeksileşerek ekonomik anlamda statü sahibi olmasının yanı sıra devlet yönetiminde de söz sahibi olabildiğine yönelik görüşünü (Özünel, 2017: 60) örneklendirir:

*Täjir aýal bolsa derrew elini uzadyp, patyşanyň jygasyny kellesinden alyp, özi geýýär. Patyşa bu işe haýran galsa-da, şertinden dänip bilmeyär. Bu aýal ertir irden adam iberip, bendi edilen täjirleriň hemmesini tussaglykdan azat edip, olaryň mallaryny özlerine gaýtaryp berip, öz ärine özüni tanadyp, bu zalym patyşa bolsa kesbine görä jeza berýär. **Özi Çyn ýurdunyň patyşasy bolup, ärini hem özüne wezir edip belleýär. Şeýdip, täjiriň aýaly patyşadan äriniň we ençeme täjirleriň aryyny alýar*** (Geldiyeva, 2006a: 214). “Tüccar kadın ise hemen elini uzatıp, padişahın tacını başından alarak kendine takmış. Padişah bu işe şaşırda da şartından vazgeçememiş. Bu kadın sabah erkenden adam gönderip, esir edilen tüccarların hepsini esaretten kurtarıp onların mallarını alarak kocasına kendini tanıtmış. Bu zalim padişaha ise yaptıkları için ceza vermiş. **Kadın, Çin yurdunun padişahı olup kocasını da kendine vezir yapmış.** Böylece tüccarın hanımı, padişahın kocasının ve birçok tüccarın intikamını almış.”

1.3.2. Kaybolan kardeşi aramak için erkek kılığına girme

Masallarda kahraman, yolculuğu esnasında uyarıları dikkate almazsa mutlaka bir engelle karşılaşır ve zor duruma düşüp kurtarıcısını bekler. Kurtarıcının kadın olması durumunda yardıma gitmeden önce kılık değişikliği içerisine girmesi kaçınılmazdır. “Galandar Sultan” masalında (Geldiyeva, 2006b: 82-89) kıskanç iki kız kardeş, en küçük kardeşlerinin kız ve erkek ikiz çocuk doğurması üzerine onu öldürüp çocukları da kuyuya atarlar. Yolu kuyunun yanından geçen bir tüccarın yardımıyla bu çocuklar kurtulup büyütülür. Çocuklar belli bir yaşa ulaştıktan sonra tüccar vefat eder ve başkahraman olan Galandar bilmeden her gün babasının sarayına gidip ona koşuklar söyler. Kendisini tanıyan hain teyzeleri, gerçeğin ortaya

çıkmasından korkup yeğenlerini yok etmenin yolunu ararlar ve yaşlı bir kadın aracılığıyla Galandar'ı uzak yere gönderirler. Birinci yoldan başarıyla dönen erkek kahraman, ikinci yolda uyarılara uymadığı için taşa dönüşür. Bu esnada kız kardeşi Galdırğaç, erkek kardeşinin gecikmesinden şüphelenerek onu aramaya çıkar ve dışarı çıkmadan önce erkek kılığına girer:

Galdyrğaç doganyňyň gelerine köp garaşýar. Emma ol geler ýerde gelmänsoň, erkek geýimine girip, onuň gözlegine çykyar (Geldiyeva, 2006b: 86). “Galdırğaç, kardeşinin gelmesini çok beklemiş. Ama o geleceği yere gelmeyince **erkek kılığına girip** onu aramaya çıkmış.”

Kız kardeşin erkek kardeşini bulmak için yolculuğa çıkması ve onu arayıp kurtarması, kadının yanında güvenli hissettiği aile bireyini kaybetmemek ve huzur ortamını korumak uğruna gerekli durumlarda devreye girdiğini, kendisi için tehlikeli olarak görülen dış mekâna çıkmayı göze aldığını gösterir. Bu bağlamda kadının masallarda Glazer'in de ifade ettiği gibi, pasif/edilgen bir konumda olmadığını (Özünel'den naklen, 2017: 33), gerektiğinde aktif ve korkusuz bir şekilde rol alıp mücadele ettiğini söylemek mümkündür. Bu esnada kılık değiştirme ihtiyacı hissetmesinin nedeni de toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisiyle açıklanabilir.

1.4. Güvensiz ortamda erkek kılığına girme

Türkmen masallarında kadının ait olduğu ev ortamında güvenliği, huzuru bozan, üvey anne, üvey baba, öz zalim baba veya zalim kardeşler tarafından bir iç tehdidin olması durumunda, o ortamdan kaçma yoluyla uzaklaştığı ve bu süreçte kimi zaman yalnız kimi zaman da ailede güven duyduğu bir erkeğin desteğini alarak bu yolculuğa çıktığı görülür. Kadının güvensiz hissettiği ortamdan uzaklaştığında ve güven duyduğu yeni bir ortam kurulduğunda ev içi veya dışı olmasına bakılmaksızın yeniden öz kimliğine döndüğü de görülmektedir. “Amanalı” masasında (Geldiyeva, 2006a: 161-170) kaçarken erkek kılığına giren kadın, ağabeyiyle birlikte ıssız bir ormana ulaşmayı başarır ve orada bir süre ağaç tepesinde yaşadktan sonra çevreden gelen yardımlarla bir ev inşa edip kendilerine yeni bir düzen kurarlar. Amanalı'nın kız kardeşinin bu düzen içerisinde öz kimliğinde dolaştığı, ormanda görür görmez onun güzelliğine âşık olan şehzadeyle karşılaşması epizotundan anlaşılır. Ancak kadın kahramanın bu dış ortamda öz kimliğindeyken yanında erkek kardeşinin bulunması da dikkat çeker:

Şol ýurduň şikara çykan şazadasy Amanalynyň aý ýaly gyz jigisini görüp, oňa aşyk bolupdyr (Geldiyeva, 2006a: 170). “Ava çıkan bu yurdun şehzadesi, Amanalı'nın **ay parçası gibi kız kardeşini görünce** ona âşık olmuş.”

“Maksadına Ulaşan Kız” masasında (Geldiyeva, 2006a: 148-160) kötü niyetli amca, yeğeninin eşine âşık olur ve onu elde etmek için yeğenini tüccarlarla uzak bir yurda iş için gönderir. Belirli bir zaman geçtikten sonra yeğeninin öldüğü yalanını söyler ve kadın kahramanın kendisiyle evlenmek ister. Amcanın kötü niyetini anlayan gelin, bu teklife karşı çıkarak onu reddeder. Bunun üzerine niyetinden dönmek istemeyen amca, iki yalancı şahit bularak geline zina iftirası atıp durumu padişaha anlatır. Üç kişinin anlattıklarına inanan padişah, gelinin öldürülmesini emreder. Beline kadar bir çukura gömülüp taşa tutulan gelin, ölümden kurtulur ve

yoldan geçen bir zengin adamın yardımıyla tedavi edilir. İyileşince bu zengin adam, ona âşık olup niyetini söyler ancak bu zenginin teklifini gelin nezaketle geri çevirir. Ardından zenginin yanında yaşayan köle de bu geline âşık olur ve ona el uzatmak ister. Karşılık görmeyince de zenginin bebeğini öldürüp suçu bu masum kadına atar. Bebeği öldürülen zengin adam, gelinin suçsuz olduğuna inansa da onu evinden göndermek zorunda kalır. Çaresiz gelin, bu adamdan bir miktar yol harçlığı alıp yola düşer. Yolculuğu esnasında karşısına çıkan hırsız darağacından kurtarır ama karşılığında hırsız tarafından kervanbaşına cariye olarak satılır. Kervanlarla giderken bir deniz kenarına ulaşılır ve gemiye bindiklerinde fırtına çıkar. Ancak gelin un ufak olan bu gemiden sağ kalıp karaya çıkmayı başarır ve bundan sonraki yoluna erkek kılığına girerek devam eder:

*Gämä münip ugranlaryndan soň, gay turup, gämini kül-owram eden, emma gelin bir tagtanyň üstünde aman galan. Bu gelin tolkun bilen deryanyň kenaryna çykyp, ol ýerde özüne gelenden soň, öz eşiklerini çykaryp, **erkek eşigini geýen** we ýola düşen. Ýolda garakçylara sataşan. Olar munuň **ayal-erkekdigini tanamandyrlar** (Geldiyeva, 2006a: 153-154). “Gemiye bindikten sonra fırtına kopup gemiyi un ufak etmiş. Ama gelin bir tahtanın üstünde sağ kalmış. Bu gelin, dalgayla deniz kenarına çıkıp orada kendine geldikten sonra kıyafetlerini çıkarıp **erkek giysisi giymiş** ve yola düşmüş. Yolda haydutlara rastlamış. Onlar bunun **kadın olduğunu anlamamışlar**.”*

Özünel, masallarda serbest dolaşım hakkı elde edebilen kızların olağanüstü mekânlarda yaşayan peri kızları olabildiğini, normal özelliklere sahip bir kızın ev dışında var olabilmemesinin yaşlı, evde kalmış veya çirkin olması şartına bağlı olduğunu belirtir (Özünel, 2017: 72-73). Söz konusu masalda güzel olduğu vurgulanan geline fiziksel çekiciliğinden dolayı ilk önce eşinin amcası, ardından da yardım eden zengin ve onun kölesi âşık olup onu elde etmeye çalışmaktadır. Kendisini üç farklı erkekten de korumayı başaran gelinin, onların yanından ayrılarak devam ettiği yolculuğu esnasında insan için zorlu bir eşik olan deniz engelini aştıktan sonra erginlenmesi ve sonrasında erkek kılığında yoluna devam etmesi, güzel ve çekici olan kadının, evli veya bekâr olması fark etmeksizin kendisi için güvensiz ortam olan dış mekânda serbest dolaşım hakkının olmadığı, bu ortamda kötülerle baş edebilmek için erkek kimliğine sığındığının açık bir örneğidir.

2. Eril rollerde erkek kılığına girme

Ataerkil toplum düzeninin hâkim olduğu ailelerde erkek çocuğun anne ve babanın güvencesi, destekçisi, ata mirasının koruyucusu olarak görüldüğü, kız çocuğun ev içerisinde yardımcı ve misafir olarak kabul edildiğine yönelik düşüncenin varlığına masallarda sıkça rastlanılır. Bu tür örneklerde ebeveynin, erkek çocuğu olmadığı için eksikliğini dile getirirken kız çocuklarından birini erkek gibi yetiştirdiği veya erkek kılığına bürüyerek kendisinden görevler talep ettiği görülür. Evin otoritesi olarak kabul edilen babanın vazifeleri, kız çocuk tarafından reddedilemez ve istenen görev yerine getirilir. “Kız Yiğit” masalında (Geldiyeva, 2006b: 145-149) padişahın buyruğu üzerine oğlu olan herkesten orduya bir oğlunu, oğlu olma-

yanların ise yerine parayla bir kişiyi tutup göndermesi istenir. Yoksul bir adam da maddi imkânlarının yetersizliğinden dolayı erkek çocuk yerine tutacağı bir kişiyi bulamayınca üç kızından birini seçerek erkek kılığında orduya göndermek zorunda kalır. Bu amaçla öncelikle kızlarının cesaretini sınamak için onlara bir gece yarısı erkek kıyafeti giydirip yola salar ve kendisi de farklı bir kılıkla karşılarna çıkarak onları tehdit eder:

*Ana, onsoň ol garyp iki uly gyzyňy gezekli-gezegine atyny-ýaragyny guratlap, erkek eginbaşyny geýindirip, bir ýerlere ugradan bolup goýberipdir. Özi bolsa duýdurman, gijäniň ýarymynda ýaňkylaryň önlerinden çykyň: —Duruň, nirä baryarsyňyz? Hany näme goş-golamyňyz bolsa, orta dökün — diýip, haýbat atypdyr welin, olar: «Way, eje!» diýşip, göteripdirler ökjäni (Geldiyeva, 2006b: 145). “Sonra fakir, iki büyük kızını sırayla atını silahını iyice hazırlayıp, **erkek kıyafeti giydirip** bir yerlere göndermiş. Kendi ise duyurmadan gece yarısı bunların karşısına çıkıp: —Durun, nereye gidiyorsunuz? Haydi, ne eşyanız varsa ortaya dökün, diye tehdit etmiş. Onlar: “Vay, anacığım!” diyerek tabanları yağlamışlar.”*

*Ol adam öz ýanyndan: «Bulardan-a netije çykyjak däl eken, gel, şu iň körpämem bir synap göreýin» diýip, oňa hem **erkek lybasyny geýindirip**, ata mündürüp, ýola salyp goýberipdir (Geldiyeva, 2006b: 145). “O adam kendi kendine: “Bunlardan bir sonuç çıkmayacakmış. Gel, şu en küçük çocuğumu da bir sınavım” diyerek ona da **erkek kıyafeti giydirip**, ata bindirip yola salmış.”*

Masalda üç kız içerisinde cesaret sınavında başarılı olan en küçük kız, babasının verdiği vazifeyi yerine getirmek için hazırlanırken yine erkek kılığına girer ve orduya katılır:

*Ana, onsoň ýaňky adam öýüne dolanyp gelyär-de, şol kiçi gyzyňy **erkek adam eşigine salaga-da**:—Bar, gyzym, patyşanyň haýsy ýumşam bolsa, gorkmagynda barybergin — diýip, şol çakylyga ýollap goýberýär ökjäni. Ýigit lybasyndaky bu gyz hem goşuna gelip, beýleki ýigit-ler bilen birhatarda gulluk edip geziberýär (Geldiyeva, 2006b: 146). “Sonra bu adam evine dönmüş ve bu küçük kızına **erkek kıyafeti giydirerek**: —Git kızım, padişahın ne görevi olursa korkmadan girdi, diyerek bu çağrıya yollamış. **Erkek kıyafetli** bu kız da orduya gelip diğer delikanlılarla aynı safta hizmet etmiş.”*

Erkek kılığına giren kadının cesaret ve güç yönünden erkeklerden geri kalmadığı, bu form değişikliğiyle kişiye güç, kuvvet ve cesaret gibi özelliklerin de yüklendiği açıktır. Ancak “Kız Yiğit” masalında kadın kahramanın ablalarının bu değişikliğe rağmen korkak ve güçsüz olmaları durumu göz önünde tutulduğunda, masalarda bazen kılık değiştirmenin etkisiz kaldığı, sadece en küçük çocuğun kız veya erkek cinsiyetinde olmasına bakılmaksızın daima olumlu niteliklere sahip olduğu, çıktığı yolculuktan zaferle döndüğü de göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim masalda orduya katılan en küçük kız, padişahın kendisinden istediği gö-

revleri, genellikle babasına akıl danışarak ve kimi zaman çevresinden yardım alarak, başarıyla yerine getirip ödüllendirilir:

Gyz hem: «Bolýar, ata» diýip, ýigit eginbaşyny geýnip, ata-synyň öwredişi ýaly edip, öz atyna dört sany keçe salyp, hálki adamçy atyň gezyän mekanyna ugrayar. At bulary görenden, agzyny hatap ýaly açyp topulýar welin, gyz hem aljyraman, atdan düşýär-de, bir ýerde bukulýar duruberyär. Şol barmana-da iki at garpyşýar. Biri-birine agyz salyp, endamlaryndan go-paryp-goparyp alýarlar. Emma adamçy atyň agzy keça ilip, barha lapy keç bolýar, beýleki bolsa muny gyzyl, gara gan edip baryar diýýär. Şeýlelikde, ahyrsoňy adamçy at halys ejizläp, ýan berip ugrayar. Gyz hem şol wagt baryar-da, onuň agzyna torba geýdirýär. Soňra öz atyna münüp, onam ýany bilen idip, patyşanyň köşgüne getirýär (Geldiyeva, 2006b: 146-147). “Kız da: “Olur, baba” diyerek **erkek kıyafetini giyinip**, babasının öğrettiği gibi yapıp kendi atına dört tane keçe koymuş ve bu yabani atın gezdiği yere gitmiş. At bunları görünce ağzını hatap gibi açarak saldırmış. Kız da ne yapacağını bilemeden attan inmiş ve bir yere saklanmış. O sırada iki at kapışmış. Birbirlerine diş atıp vücutlarından koparıp koparıp almışlar. Ama yabani atın ağzı keçeye takılıp gittikçe durumu kötüleşmiş. Diğeri ise bunu kızıl, kara kana boyamış. Böylece sonunda yabani at tamamen güçsüzleşip yan yatmış. Kız da o anda gitmiş ve onun ağzına torbayı geçirmiş. Sonra kendi atına binip onu da yanında itekleyerek padişahın köşküne getirmiş.”

Özünel, askerlik görevinin erkek egemen toplumlarda erkeğin büyüme ve bireyselleşmesinde geçiş dönemi olarak düşünülebileceğini, cesaretin ve yiğitliğin sembolü olmasından dolayı önemli olduğunu ifade eder ve kahramanın erginlenme sürecinde, toplumsal cinsiyet ve mekân açısından, karakter, güç ve kişiliği üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu vurgular (Özünel, 2017: 117-118). “Kız Yiğit” masalında orduya erkek kılığında gönderilen kızın, belirli vazifeleri yerine getirip zorlu eşikleri aştıktan sonra padişahın kızlarını alması, cinsiyet değişikliğine yönelik beddua uğraması yoluyla erkeğe dönüşmesi, bu kızın erginlenme sürecini tamamladığını ve bu anlamda artık kendi kimliğinden çıkıp erkek kimliğine dönüşmesinde mekânsal cinsiyetçi rollerin etkili olduğu görülür:

Kerkler muňa näderini bilmän, çynlary bilen: —Ýigit bolsaň-a gyza öwrül, gyz bolsaňam ýigide – diýip gargyş edenmişler. Ana, onsoň bu gyz hem hakyt ýigit bolup duruberipdir (Geldiyeva, 2006b: 149). “Gergedanlar buna ne yapacağını bilmeden, gerçekten: —Erkeksen kıza dönüş. Kızsan da erkeğe, diye beddua etmişler. Ondan sonra **bu kız da gerçekten erkek olmuş.**”

Söz konusu masalda babanın, kızının erkeğe dönüşmesi haberini sevinçle karşılaması, baba tarafından dış mekâna çıkartılan kızın erkek kılığına büründürülmesinde korumacı yaklaşımın yanı sıra zihniyette baskın olan “erkek çocuğa sahip olma” isteğinin mesajını verilir:

*Ol soňra atasynyň ýanyna gelip: —Aý, ata, indi zady gaýgy etme, kerkleriň gargyşyna galyp, **erkege öwrülendirin** – diýip, ýagdaýy aýdyp beripdir. Atasy köp şatlanypdyr. Ýigit patyşanyň iň kiçi gyzy bilen toý tutup, maksat myradyna ýetipdirler* (Geldiyeva, 2006b: 149). “O, sonra babasının yanına gelip: —Ey baba! Artık hiçbir şeyi dert etme. Gergedanların bedduasına uğrayıp **erkek oldum**, diyerek durumu anlatıvermiş. **Babası çok sevinmiş**. Delikanlı, padişahın en küçük kızıyla toy yapıp muratlarına ermişler.”

“Sırların Açılışı” masalında (Geldiyeva, 2006b: 21-32) ise, erkek çocuk isteğine yönelik özlem, birkaç yerde farklı tipler üzerinden vurgulanır. Çocuk-suzluktan mustarip bir tüccar, yoksul bir adamın oğlunu evlatlık alır. Çocuk büyüyünce padişahın kızına âşık olur ve evlenmek için kızın kendisine koştuğu şartı yerine getirme maksadıyla yola çıkar. Yolda karşılaştığı ekmekçi kadın, ona kendi hayat hikâyesini anlatır. Bu kadın, fakir bir ailenin tek kızı olduğunu ve babasının daima “kız yerine oğlum olsaydı” diye yakındığını, bu nedenle de kendisinin erkek kılığına girip bir zenginin yanında ırgat olarak çalışmaya başladığını söyler:

*Nan bişirýän aýal öz syryny aýdyp başlaýar: —Men biriniň ýekeje gyzydym. Atam garypdy. Ol elmydama: «Şu gyza derek bir oglum bolan bolsa bolmaýarmy? Gyždan ata-ene eklenermi» diýip zeyrenerdi. Men bir gün **erkek egin-eşigine girip başyma hem telpek geýdim** (Geldiyeva, 2006b: 29). “Ekmek pişiren kadın da kendi sırrını anlatmaya başlamış: —Ben birinin tek kızıydım. Babam yoksuldu. O daima: “Bu kız yerine bir oğlum olsaydı olmaz mıydı? Kız ile anne baba geçinir mi?” diye sızlanırdı. Ben bir gün **erkek kılığına girip başıma da telpek**³taktım.”*

Türkmen masallarında kadına ev içi işler dışında etkin bir görev verilmediği, padişahlık yetkisinin dolaylı olarak sadece erkek kılığında, padişahın kendi kıyafetlerini giyme koşuluyla yüklendiği görülür. Padişahın kıyafetinin giydirilmesi, gücün aynı kişi ve cinsiyet üzerinden sürekliliğinin kurulmak istendiğini sembolize eder. “Apbas’ın Evlenişi” masalında (Geldiyeva, 2006a: 230-233) belirli sınamalardan geçerek evlendikten sonra dedesi ve babasının kararıyla kendisine padişahlık yetkisi verilen Apbas, halkından birkaç adamın birdenbire ortadan kaybolmasının nedenini öğrenmek için derviş kılığında başka bir şehre gider. Bu süreçte yerine hanımının geçmesini, kendisine ait olan şah giysilerini giyip tahta oturmasını buyurur. Kocasından bu görevi devralan kadın, kimseye belli etmeden verilen görevi, eşile tekrar bir araya gelene kadar başarıyla yerine getirir:

*Aýalyňa bolsa öz geýimlerini geýip tagtda oturmagy, gelenleriň arzyhalyny diňlemegi tabşyrypdyr. Aýaly **Şa Apbasyň geýimini geýip**,*

³ Kalpak, papak (TTS, 1995: 624); deriden, kuzu postundan dikilen baş giysisi (TDS, 1962: 643).

özüni tanatman tagtda oturydyr (Geldiyeva, 2006a: 231). “Hanımına ise kendi giysilerini giyip tahta oturmasını, gelenlerin ahvalini dinlemesini buyurmuş. Hanımı, **Şah Apbas’ın giysilerini giyip** kendini tanıtmadan tahta oturmuş.”

Padişahlık makamı, bir insanın toplum içerisinde sahip olabileceği en üst kademede olarak görüldüğü için, kimi zaman bu hırsla kapılan kişiler arasında kavgalara, zulümlere neden olmaktadır. Masallarda kadın kahramanların bu yetkiye sahip olmak için her zaman kimlik değişimi geçirme zorunluluğunun olduğu, “Zalim Kızlar” masalı (Geldiyeva, 2006a: 245-251) örneği üzerinden de görülür. Masalda babaları vefat ettikten sonra padişah olarak yerine geçen ağabeylerini kıskanan iki kız kardeş, tahta geçmek için öz ağabeylerine zulmeder ve onun ellerini bağlayıp derin bir çukura atarlar. Ardından da bu iki kız kardeş, erkek kılığına girerek kendi gönüllerince hüküm sürmeye başlar:

*Doganlary gyzlar oýun edýändir öýdýär. Emma gyzlar ony idenekledip, köşkdäki bir çuň çukura taşlaýarlar. Soň ikisi ullakan gara daşy getirip, çukuryň agzynda goýýarlar. Soň ikisi hem **erkek geýimine girmek**, özlerinden başga hiç kime sala salman, öz halanlaryny edip, agalyk sürüp başlaýarlar* (Geldiyeva, 2006a: 246). “Kardeşleri ise kızlar oyun yapıyor diye düşünmüş. Ama kızlar onu itip saraydaki derin bir çukura atmışlar. Sonra ikisi büyük bir kara taşı getirip çukurun ağzına koymuş. Ardından **erkek kılığına girerek** kendilerinden başka hiç kimseyle konuşmadan istediklerini yapıp hüküm sürmeye başlamışlar.”

SONUÇ

Türkmen masallarında kadının erkek kılığına girmesi motifi üzerinde yapılan inceleme kapsamında, taranan yetmiş masal içerisinden on masal örneğinde kadının erkek kılığına girme motifiyle karşılaşılmıştır. Bu örneklerden hareketle kadının toplum hafızasında sınırları çizilmiş olan mekânının dışına çıkması durumunda cezalandırıldığı, türlü zorluklarla karşılaştığı görülmüştür. Kadının erkek kılığına girme motifinde toplumsal cinsiyetçi rol dağılımlarının mekân ile doğrudan ilişkili olduğu, kadının öz kimliğini dar alanda, ev içerisinde koruduğu; dış mekâna geçişte korunmak, güvende hissetmek, aile ortamını korumak, güç kazanmak ve kendisine atfedilen eril rolleri yerine getirmek amacıyla kılık değişimi geçirdiği tespit edilmiştir. Masallar aracılığıyla kılık değiştirme motifi üzerinden cinsiyete yönelik kalıplaşmış toplumsal normların aktarılması sebebiyle, motif adı verilen her parçanın özel olarak üzerinde durulması gerektiği açıktır. Çalışmamızda sınırlı sayıda örnek üzerinden ortaya konan tespitlerin, yapılacak olan benzer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, Ali Berat (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara, Akçağ.
- ASLAN, Ensar (2001). “Halk Hikâyelerinde Kahramanların Kıyafet Değiştirme Motifi ve Arabizengi Tipi”, *Türkbilig*, 2001/2, s.1-10.
- AYTAÇ, Pakize (2004). “Masal”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 295-305.
- BAKIRCI, Nedim (2010). “Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi”, *Turkish Studies*, Volume 5/4, s. 860-878.
- BORATAV, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- GELDİYEVA, Şirincemal (2006a). *Türkmen Halk Ertekileri (Durmuş Ertekiler)*. Aşgabat, Türkmenistanın milli medeniyet “Miras” merkezi.
- GELDİYEVA, Şirincemal (2006b). *Türkmen Halk Ertekileri (Cadılı Ertekiler)*, Aşgabat, Türkmenistanın milli medeniyet “Miras” merkezi.
- HAMZAYEV, M.Y. (1962). *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Aşgabat, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyasının Neşiriyatı.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- OZAN, Meral (2011). “Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları”, *Milli Folklor*, Yıl 23, Sayı 91, s. 72-84.
- ÖZÜNEL ÖLÇER, Evrim (2017). *Masal Mekânında Kadın Olmak*, Ankara, Geleneksel Yayınları:3, İkinci baskı.
- SAKAOĞLU, Saim (1988). “Bey Böyrek Hikâyesindeki Kıyafet Değiştirme Motifi ile Diğer Bazı Motiflerin Anadolu Masallarında Görülmesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Cilt 36, s. 129-139.
- SEZER, Melek Özlem (2015). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 5. basım.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, 1. Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TEKİN, Talat, Ölmez, Mehmet vd. (haz.). (1995). *Türkmence Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.
- THOMPSON, Stith (1946). *The Folktale*, New York, The Dryden Press.
- THOMPSON, Stith (1955-1958). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*, Bloomington, Indiana University Press.
- Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 10. Baskı, 2005.
- Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü I-II*, Aşgabat, Türkmen devlet neşiriyat gulluğu, 2016.

WEB: THOMPSON, Stith (1966). *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Volume Four J-K, Bloomington: Indiana University Press, Second Printing.
<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=inu.30000006576494&view=1up&seq=13> Erişim tarihi: 08.01.2020

YABANCI/İKİNCİ DİL ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM SONRASI (POST METOT) PEDAGOJİ STRATEJİLERİ: MAKRO VE MİKRO STRATEJİLER

POST METHOD PEDAGOGY STRATEGIES IN FOREIGN / SECOND LANGUAGE TEACHING: MACRO AND MICRO STRATEGIES

МАКРО И МИКРО СТРАТЕГИИ: ПЕДОГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ (POST METHOD) В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО/ВТОРОГО ЯЗЫКА

Ziyoda KHALMATOVA*-Alpaslan KARABAĞ**

ÖZ

Yabancı/ikinci dil öğretimi söz konusu olduğunda, öğreticinin kullandığı yöntem ve sınıf içi tekniklerin neler olabileceği sorusu akla gelmektedir. Geçmişe bakıldığında dil öğretiminde birçok yöntem keşfedilmiş ve bunların önemli bir bölümü uygulayıcılar tarafından benimsenmiştir. Ancak benimsenen mevcut yöntemlerin uygulanması sırasında bazı eksikliklerin ortaya çıkması ve çağımızın dinamik koşulları, kuramcılar daha iyi ve kullanılabilirliği yüksek yöntem arayışlarına itmiştir. Ancak yabancı/ikinci dil öğretiminde kuramcılar tarafından keşfedilen yöntem ile uygulayıcıların algıladığı yöntem arasında bazı tutarsızlıkların bulunduğu görülmektedir. Bu tutarsızlıkların ortadan kaldırılması için dil öğretiminin yeniden yapılandırılmasına ve sınırların dışına çıkılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışmada, Kumaravadivelu'nun yöntem sonrası pedagoji esasları ve makro stratejik çerçevesi incelenmiş, buradan yola çıkılarak hedef kitlenin ihtiyaçlarına göre, yabancı/ikinci dil öğretiminin A1/A2 düzeylerinde kullanılabilecek mikro stratejilere yönelik bazı öneriler sunulmuştur. Yöntem sonrası pedagojiye ilişkin küresel ölçekte yapılan araştırmalar da çalışmanın kapsamı içerisinde.

Anahtar Kelimeler: yöntem sonrası, yabancı/ikinci dil öğretimi, makro stratejiler, mikro stratejiler

* Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bölümü, Doktora Öğrencisi. (ziyoda.khalmatova@gmail.com)

** Ahmet Yesevi Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Öğretim Elemanı. Kentau. Türkistan/KAZAKİSTAN
(alpaslankarabag@outlook.com)

ABSTRACT

When it comes to teaching foreign/second language, the question that comes up with the methods and classroom techniques used by the tutor comes to mind. If we look back, many methods in language teaching have been discovered and a significant part of them have been adopted by practitioners. However, the emergence of some deficiencies during the application of the existing methods adopted and the dynamic conditions of our age have pushed the theorists to seek better and more usable methods. However it is seen that there are some inconsistencies between the method discovered by theorists in foreign / second language teaching and the method perceived by practitioners. In order to eliminate these inconsistencies, there is a need to restructure language teaching and go beyond the borders. In this study, Kumaravadivelu's post-method pedagogy principles and macro-strategic framework are examined and depart from here, based on the needs of the target audience, some suggestions for micro strategies that can be used at A1/A2 levels of foreign / second language teaching are presented. Global studies on post-method pedagogy are also within the scope of the study.

Key Words: post-method, foreign/second language teaching, macro strategies, micro strategies

GİRİŞ

Dil öğretim yaklaşım, yöntem ve tekniklerinin tarihsel gelişimine bakıldığında, dil öğretimi üzerinde hedef kitlenin ihtiyaçlarının önemli bir etkisinin bulunduğu, geleneksel yöntemlerden eylem odaklı yöntemlere kadar, hedef kitlenin ihtiyaçlarına göre bu alanda kullanılan yöntemlerin hiyerarşik bir gelişim süreci geçirdiği görülmektedir. Ancak bu süreç içerisinde bilim ve teknolojiye gerçekleşen yenilikler ve küreselleşmenin etkisiyle dil öğretim ilke ve yöntemlerine bakış açısı önemli evrimler geçirmiş, öğretici odaklı geleneksel dil öğretim yöntemleri, yerini modern ve öğrenici odaklı dil öğretim anlayışına bırakmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen dil öğretim süreçlerine, öğrenici ihtiyaçlarına ve durumlarına uygun, ideal ve mükemmel öğretim yöntemi arayışı nihai bir sonuca ulaşamamıştır.

Yabancı/ikinci dil öğretiminde alanyazında kullanılmakta olan “yöntemler” terimi, öğreticilerin sınıfta fiilen neleri nasıl uyguladığından çok, alandaki uzmanlar tarafından kavramsallaştırılmış ve inşa edilmiş yerleşik yöntemleri ifade etmektedir. Bu bağlamda, “yöntem” teriminin, dil öğretiminde biri kuramcılar tarafından önerilen, diğeri öğreticiler tarafından uygulanan iki farklı kavramı ifade ettiği, “kuramcıların önerdikleriyle öğreticilerin sınıfta uyguladıkları ‘yöntem’ kavramının birbirinden farklı olduğu görülmektedir” (Kumaravadivelu 2003: 24; Kumaravadivelu 2008: 84; Durmuş 2019: 140). Bu bakımdan dil öğretiminde kullanılan “yöntem” kavramının niçin farklı şeyleri ifade eden ve üzerinde fikir birliğine varılamayan bir kavram haline geldiğinin araştırılması gerekmektedir.

Dil öğretiminde yaklaşım, yöntem ve teknik kavramlarının birbiriyle iç içe, hiyerarşik bir ilişki içinde bulunduğunu vurgulayan Anthony'nin (1963) bu kavramlarla ilgili yaptığı sınıflandırma, dil öğreticileri arasında yaygın olarak bilinmektedir. Onunla aynı fikirde olan Günday (2015) da yaklaşım, yöntem ve tekniğin iç içe, birbirine bağlı üçlü sarmal olduğunu vurgulamıştır. Richards ve Rodgers (2007) ise yöntem ve teknik yerine, tasarım ve işlem sözcüklerini kullanmıştır. Bazı kuramcıların yaklaşım yerine yöntem, yöntem yerine yaklaşım sözcüklerini kullandıkları görülmekte; hatta doğal yaklaşım, doğal yöntem; iletişimsel yaklaşım, iletişimsel yöntem gibi ikili kullanımlara da rastlanmaktadır. Durmuş, dil öğretiminde “Toplu Fiziksel Tepki Yöntemi”ni geliştiren Asher’ın çalışmalarında yaklaşım, yöntem, strateji ve teknik sözcüklerinin birbirinin yerine kullanıldığını, bu durumun sebebinin bu kavramların sınırlarının belirsizliğiyle ilgili olduğunu vurgulamıştır (Durmuş 2019:144). Mackey de yöntemin bir fikir meselesi haline geldiğine ve “yöntem” kelimesine gereğinden fazla anlam yüklendiğine dikkat çekmiştir (Mackey 1965: 139, Kumaravadivelu, 2008). Öğreticiler için kafa karıştırıcı bir durum olan bu anlam ve terminoloji karmaşasının çözülmesi, tutarsızlıkların giderilmesi ve söz konusu kavramların sınırlarının yeniden çizilmesi gereksinimi, yöntem sonrası dönemin dil öğretim alanına girmesine neden olmuştur.

Yöntem sonrası (postmethod) kavramını ilk kez ortaya koyan Kumaravadivelu (2008), dil öğretiminde kullanılan yöntemlerin eksikliklerini araştırmış ve dil öğretiminde yöntem kullanımı konusunda beklentilerin çok yüksek olduğunu ve bunların çeşitli söylencesel inançlara sebep olduğunu açıklamıştır. Ona göre, dil öğretiminde her zaman kullanılabilir, iyi ve ideal bir yöntemin keşfedilebileceği; yöntem kavramının tüm dil öğretme ve öğrenme süreçlerinin düzenleyici ilkesi olduğu; dil öğretimi alanında teori ve pratik arasında bir ilişkinin, kuramcı ve öğretici arasında da bir iş bölümünün olması gerektiği; yöntemin tarafsız olduğu ve ideolojik bir yönünün bulunmadığı düşünceleri birer söylencedir. Kumaravadivelu (2008), yaptığı çalışmalarda dil ve ideoloji arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve yöntem kavramının pratiğe uygun bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini anlatmış; yöntemlerin dil öğretim ve öğrenimini sınırlandırdığını düşünerek mevcut yöntemlere alternatif sunmak amacıyla yöntem sonrası kavramını ortaya atmıştır.

Bu çalışmada, dilin kuramsal ve işlevsel boyutlarının yabancı/ikinci dil öğretiminde uyumlu bir şekilde bir araya getirildiği Kumaravadivelu’nun yöntem sonrası pedagojisinin esasları ve stratejileri derinlemesine araştırılmıştır. Ayrıca yöntem sonrası pedagojinin makro stratejik çerçevesinin amaçlarını gerçekleştiren ve yabancı/ikinci dil öğretiminde, temel seviyelerde (A1/A2) kullanılabilir bazı mikro stratejiler de çalışmada sunulmuştur. Çalışma gerçekleştirilirken yöntem sonrası kuramların incelenmesinde betimsel araştırma yöntemi, yöntem sonrası pedagojiye ilişkin çalışmaların incelenmesinde tarama yöntemi kullanılmıştır. Kumaravadivelu’nun makro stratejilerinden yararlanarak önerilen sınıf içi mikro stratejilerinin oluşturulmasında ise tasarım geliştirme çalışması yapılmıştır.

Yöntem Sonrası'nın Esasları

Kumaravadivelu (2008), küresel ölçekte araştırma konusu yapılan postmodernizm ve postkolonyalizm terimleri üzerinde incelemeler yaparak yöntem sonrası (postmethod) terimini, terimin esaslarını (parametreler, göstergeler) ve pedagoji stratejilerini (makro/mikro stratejiler) ortaya koymuştur. Kumaravadivelu, yöntem sonrası pedagoji esaslarını dil öğretiminin temel ilkelerinden ve pedagojiden hareketle, öğrenci/öğretici ilişkilerini uzlaştırarak belirlemiştir. Dil öğretim felsefisi açısından bakıldığında yöntem sonrasının esasları, dil öğretim ölçütlerini belirleyen pedagojik parametreler, dil öğretim sürecinin uygulayıcıları konumunda bulunan öğrenci, öğretici ve eğitim uzmanından oluşan pedagojik göstergeler, bu göstergelerin özellik ve işlevlerinden oluşmaktadır.

“Belirli bir yöntemin yönergelerini ya da daha önceden belirlenmiş bir izlenceyi takip etmeye dayanmayan; öğreticinin öğretim, öğrenim ve dile dair yaptığı bireysel çıkarımlarını ve kavramsallaştırmalarını temel alan; öğreticinin bu süreçte kazandığı deneyimleri ve uygulamaya yönelik bilgileri çerçevesinde öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarını içinde bulunduran bağlamın ön planda tutulduğu öğretim sürecini” (Uçman 2019: 1147) esas alan yöntem sonrası pedagoji, birbiriyle iç içe ve etkileşim halinde bulunan, hususilik, uygulanabilirlik ve olabilirlik parametrelerinden meydana gelmektedir. Hususilik parametresi (parameter of particularity), belirli bir sosyokültürel çevre içerisinde ve kurumsal bir ortamda, hedefleri olan belirli bir öğrenci grubuna ders veren, belirli bir öğretici grubu üzerinde yoğunlaşan, yönetim sonrası pedagojinin en önemli ilkesidir (Kumaravadivelu, 2001:538). Dil öğretiminde yerel taleplerin ve yaşanmış deneyimlerin göz önünde bulundurulması gerektiği fikri üzerine kurulan hususilik parametresi, farklı gereksinimlere ve inançlara sahip öğrencilere aynı dil öğretim yöntemlerinin uygulanmasının anlamsız olduğunu ve bu konuda bir farkındalık yaratılması gerektiğini savunur. Dil öğretiminde yerelliğe ve bağlama vurgu yapan hususilik parametresi ayrıca, dil öğrencilerinin dil öğretim yöntemlerini gözlemlemesi, sonuçlarını değerlendirmesi, dil öğretim sürecinde karşılaşılan problemleri tanımlaması, bunlara çözümler bulması ve bu problemlerin çözümünde neyin işe yarayıp neyin yaramadığını belirlemesi gerektiğini iddia eder (Kumaravadivelu 2008: 171).

Uygulanabilirlik parametresi (parameter of practicality), kuram ve pratik arasındaki ilişki ve öğreticinin kendi öğretim etkinliğini izleme becerisi ile ilgilidir. Bu parametresinin özelliği, kuram, kuramcı ve öğreticinin kişisel görüşleri arasındaki çelişkileri çözmeye çalışmasıdır. Uygulanabilirlik parametresi, bilginin kuramcılar tarafından üretilen ve öğrenciler tarafından uygulanan bir kavram olduğu düşüncesine karşı çıkarak, öğrencilerin pedagojik bilgilerinden ve sınıf içi uygulamalardan edindikleri deneyimlerle kendi kuramlarını inşa edebileceklerini, öğreticinin kuramı uygulayan değil, uygulamayı kuramlaştıran bağımsız biri olarak görülmesi gerektiğini savunur (Kumaravadivelu 2008: 172-174).

Olabilirlik parametresi (parameter of possibility), dil öğretiminde öğrencilerin ve öğrencilerin geniş bir sosyal, ekonomik ve politik ortamla şekillenen öznel-lik ve öz kimlikleri ile ilgilenmektedir. Olabilirlik parametresinde öğrencilerin ve öğrencilerin bireysel kimliğini kabul etmenin önemi vurgulanmakta, öğretici ve öğrenciler kendilerini sınırlayan ve sistemden kaynaklanan durumları sorgulamaya teşvik edilmektedir. Bu parametrede “insanların pedagojik ortama getirdikleri deneyimler, düşünme biçimleri, sosyal pratikler ve bunları geliştirme ihtiyacı” (Giroux, 1988:134; Kumaravadivelu 2008:174) üzerinde durulmaktadır.

Yöntem sonrası pedagojinin kavramsal temelini oluşturan, öğretme ve öğrenmenin çeşitli cephelerine rehberlik eden bu üç parametre; öğrenci, öğretici ve eğitim uzmanı olarak adlandırılan pedagojik göstergelerle işlevsellik kazanmaktadır. Pedagojik göstergeler, öğretim ve öğrenim süreçlerine katılan unsurları, bu unsurların taşınması gereken özellikleri ve söz konusu unsurların bu süreç üzerindeki işlevlerini ifade etmektedir. Yöntem sonrası pedagoji, öğrenciyi dil öğretim sürecinin aktif ve özerk bir unsuru olarak kabul eder ve öğrenciye mümkün olduğunca kendi başına karar vermesini sağlayacak bir zemin hazırlayarak onun öğrenim sürecindeki ilgi ve deneyimlerinden yararlanmayı amaçlar. Yöntem sonrası, öğrenci özerkliğine iki cepheden yaklaşmaktadır. Bunlardan birincisi dil öğretiminde öğrencide “öğrenmeyi öğrenme” becerisinin ve kapasitesinin geliştirilmesi, ikincisi öğrencinin dil öğretim sürecinde sahip olması gereken “özgürlüğü öğrenme”sidir. Yöntem sonrası pedagojide “öğrenmeyi öğrenmek”le, istenilen öğrenme hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, öğrencinin uygun dil öğrenim stratejilerini kullanmayı öğrenmesi ima edilmektedir. Buna göre dil öğrencileri, kendi öğrenim süreçlerini gözden geçirerek dil becerileri bakımından yeterli ve zayıf yönlerini belirleyebilir; dil öğretim becerileri daha iyi olan öğrencilerle daha fazla iletişim kurarak, kütüphanelerde dil öğretimiyle ilgili kaynaklardan yararlanarak, dil öğretim kurslarına katılarak, interneti etkin ve amaca uygun kullanarak sınıfta elde ettiklerinin üzerinde bir dil öğretim fırsatı yakalayabilir ve diğer öğrencilerle ortak bir projede iş birliği yapabilirler. Bu etkinlikler, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinin sorumluluğunu kazanmalarına yardım eder. Öğrenci özerkliğinin ikinci cephesi olan “özgürlüğü öğrenmek”le, öğrencinin eleştirel düşünme kimliği kazanması, gelişiminin önünde engel teşkil eden sosyopolitik engellemeleri tanımlaması ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için entelektüel bir bakış açısına sahip olması gerektiği ifade edilmektedir (Kumaravadivelu 2008: 176).

Yöntem sonrası, öğreticiyi de kurum, müfredat ve ders kitapları tarafından kendisine dayatılan akademik ve idari sınırlamalara karşı nasıl davranması gerektiğini bilen özerk bir birey olarak görmektedir. Buna göre yöntem sonrası öğreticisi, kendi öğretme eylemlerini nasıl analiz edeceğini, bu analizleri nasıl değerlendireceğini, sınıfında hangi stratejileri uygulayacağını ve bu stratejilerin etkilerini nasıl takip edeceğini bilen kişidir. Yöntem sonrası öğreticisi, mesleki hayatına dil öğretiminde kullanacağı klasik “yöntemler” bilgisiyle girmesine rağmen, bu yöntemlerin kendi üzerindeki sınırlamalarını hızla idrak eder, bu kısıtlayıcı yöntem anlayışından hızla uzaklaşır ve kendi kişisel yöntemlerini geliştirmeye çalışır. Bu anlayış-

ta olan öğretici, yöntem sonrası pedagojinin hususilik, uygulanabilirlik ve olabilirlik ilkeleri doğrultusunda dil öğretim sürecini daha sağlıklı bir zemine oturtmak için araştırmalar yapar. Bu süreçte sınıf içi uygulamalarından hangisinin işe yarayıp hangisinin yaramadığını, öğrencilerinin ilgisini nasıl canlı tutacağını, hedeflediği dil öğretimini gerçekleştirmek için hangi değişiklikleri yapılması gerektiğini bilir (Kumaravadivelu 2008: 178).

Yöntem sonrası pedagojide, öğreticilerin görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirebilmelerini ve öğretim sürecini doğru şekilde planlayabilmelerini sağlamak için eğitim uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim uzmanlarının görevi, öğretici adaylarının kendi pedagojik deneyimlerini şekillendirecek bir özerkliğe kavuşmalarını ve kazandıkları deneyimleri dil öğretim sürecinde karşılaşılabilecek olası durumlara göre dönüştürmelerini sağlayacak uygun koşullar yaratmaktır. Eğitim uzmanları, öğretici adaylarının değerlerini, inançlarını ve bilgilerini öğretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görmekte; onları eleştirel düşünmeye teşvik etmekte ve öğretici adaylarının genel mesleki bilgilerinden yola çıkarak kendi kişisel öğretim kuramlarını nasıl oluşturabilecekleri konusunda onlara değerlendirme ve uygulama fırsatları sunmaktadır (Kumaravadivelu 2003: 182).

Kumaravadivelu, yöntem sonrasının esaslarıyla yerel dile, sosyokültürel ve politik özelliklere, bağlama duyarlı; öğrencisi ve öğreticisinin özerk bir şekilde kendi deneyimlerini kuramsallaştırdığı; öğrenci ve öğreticide dönüşümü gerçekleştirecek kurumsal yapının önemli olduğu bir pedagoji modeline vurgu yapmıştır.

Yöntem Sonrası Pedagojinin Çerçevesi

Kumaravadivelu, “*Understanding Language Teaching*” adlı eserinde, yöntem sonrası pedagojinin kurulmasına zemin hazırlayan bazı çalışmalara değinmiş; kendi çalışmalarıyla bunları harmanlayarak yöntem sonrası pedagojiyi oluşturmuştur. Kumaravadivelu, mevcut yöntem kavramı ile kesin bir ayrışma yaşadığı, tutarlı ve kapsamlı bir pedagojik çerçeve sunduğu ve dil öğretiminde sınıf etkinliklerini yönlendirebilecek doyurucu fikirler ortaya koyduğu için yöntem sonrası pedagojide kendisinin geliştirdiği makro stratejilerin, Stern’in üç boyutlu pedagojik çerçevesinin ve Alwright’ın araştırmalı uygulama çerçevesinin son derece önemli olduğunu belirtmektedir (Kumaravadivelu 2008: 185). Stern ve Alwright’ın çalışmaları, Kumaravadivelu’nun yöntem sonrası pedagojisinin tamamlayıcı unsurlarıdır.

Yöntemlerin katı, dar bir bakış açısını temsil ettikleri ve dil öğretim sürecinin belirli yönlerini ön plana çıkardıkları gerekçesiyle, klasik yöntem anlayışını terk eden Stern (1992), dil öğretim stratejileri ve tekniklerinden oluşan üç boyutlu bir çerçeve sunmuştur. Ona göre stratejilerin genel, tekniklerin ise özel çalışmalarda kullanılması gerekmektedir. Stern’in strateji kavramı, üç boyutlu temel öğretme ve öğrenme stratejilerini içermektedir. Bu stratejilerden ilki yabancı dil öğretiminde ana dilin kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgilidir. Stern, üç gerekçeyle yabancı dil öğretiminde ana dil ve kaynak kültür kullanımının uygun olacağı görüşündedir.

Bunlardan birincisi, öğrencinin ana dilinden yola çıkarak öğrenim sürecine girdiği; ikincisi, ana dilin ikinci dil için referans bir çerçeve sunduğu, yani ana dilin yabancı dil için kılavuzluk görevi gördüğü; üçüncüsü ise ana dil ve ana kültürün kişisel yaşamla yakın bir bağlantı içinde bulunduğu, yani yeni bir dil ve kültürün kişisel uyum gerektirdiğidir. Bu bağlamda Stern, diliçi (intralingual), kültürüçi (intracultural), dillerarası (crosslingual) ve kültürlerarası (crosscultural) stratejilerini ortaya koymuştur. Diliçi ve kültürüçi stratejileri dil öğretiminde sadece hedef dil ve hedef kültürün kullanıldığı, dillerarası ve kültürlerarası stratejileri ise ana dil ve kaynak kültürün de katıldığı bir dil öğretim sürecine gönderme yapmaktadır. Stern, bu stratejileri bir bütün olarak ele almış, dil öğretiminin ilk aşamalarında ana dil ve hedef dil arasındaki ortaklıklara ve karşılaştırmalara yer verilebileceğini, orta ve ileri seviyelerde sadece hedef dilin kullanılabileceğini ifade etmiştir. Ona göre her bir stratejinin bağlama ve hedef kitlenin gereksinimlerine göre belirlenmesi gerekmektedir. Dil öğretiminde hedef dil ve kültürden yararlanılması gerektiğiyle ilgili Stern’le benzer görüşte olan başka dil bilimciler de vardır. Buna göre Hock ve Joseph (2019), dil öğretim sürecinde dillerin özellikleri açısından en çok benzerliklerin ele alınması gerektiğini vurgulamış; Paradowski (2007) de hedef dilin öğretiminde ana dil ile hedef dil arasındaki farklılıklar yerine benzerlikler ve ortaklıklardan yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir.

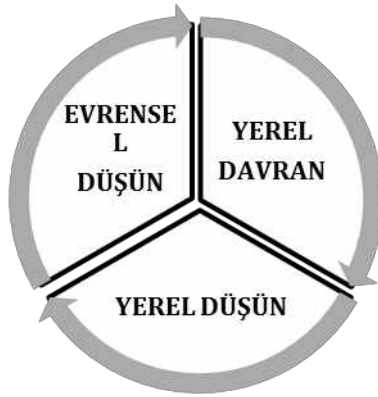
Stern’in üç boyutlu çerçevesinin ikinci boyutu, çözümlemeli ve deneyimsel stratejidir. Bu stratejinin çözümlemeli yönü, dilin biçimsel özelliklerini yani dil bilgisi, kelime bilgisi ve bunların işlevlerini ele alır. Bir dille ilgili yapısal bir özelliğe, bu özelliğin kullanmasına ve uygulamasına yardımcı olarak öğrencilerin dilin kodlarına odaklanmasını sağlar. Stratejinin deneyimsel yönü ise projeler, sorular, oyunlar, çeşitli görevler ve aktivitelerle öğrenciye pratik yapma ve dili kullanma imkânı sağlayan iletişim ve etkileşime yoğunlaşmaktadır (Stern 1992: 302).

Stern’in üçlü çerçevesinin son boyutu, hedef dili öğrenmenin bilinçli mi yoksa sezgisel bir eylem mi olduğuyla ilgilidir. Stern, bu konuda açık ve örtük öğrenme stratejilerini ortaya koymuştur. Dil öğreniminde açık bilgi; mantıki, biçimsel, bilinçli, planlı, sistematik; örtük bilgi ise sezgisel, tesadüfi ve deneyimsel öğrenmeye dayanmaktadır. Açık bilgi, öğrencilerin dilin özelliklerine odaklanmasına ve bilinçli bilgi edinmesine yardımcı olur. Öğrenciler bu bilgiyi, dilin nasıl işlediğini, kelimelerin anlamını ve bu anlamın nasıl aktarıldığını bilmek için kullanırlar. Örtük bilgi ise, tam olarak açıklanamayacak kadar karmaşık olan ve bir bağlam içerisinde sezgisel olarak öğrenmeye işaret eder. Stern, bir eğitim politikası geliştirirken “her iki öğrenme türünün de göz önünde bulundurulması, açık ve örtülü öğrenmeyi bir sürekliliğin zıt uçları olarak ele almak gerektiğini savunmaktadır. Stern’e göre dil öğretim sürecinde her iki öğrenme türünün de dersin amaçları, öğrencilerin özellikleri ve öğretim durumunun ihtiyaçları göz önünde bulundurularak birleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, öğrenciler yaşlarına, olgunluklarına ve önceki eğitim deneyimlerine bağlı olarak açık ya da örtük dil öğrenme tercihlerine göre farklılık gösterebilmekte; bundan dolayı, bu stratejilerin dil öğretiminde doğru

bir şekilde kullanılabilmesi için dil öğretim ilkelerine ihtiyaç duyulmaktadır (Stern 1992: 345).

Kumaravadivelu'nun yöntem sonrası pedagoji stratejisindeki ikinci unsur, Allwright'ın araştırmalı uygulama çerçevesidir. Allwright, araştırmalı uygulama çerçevesini; dil öğretiminde sınıf hayatının değerlendirilmesi ve kalitesinin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunulması; öğretim sürecine dâhil olan unsurların karşılıklı gelişim için iş birliği içinde çalışmasının sağlanması; öğrencilerin edilgen bir eğitim nesnesi değil, öğretim sürecinin bir katılımcısı ve araştırmacısı olarak görülmesi, dil öğretimi yapılan ortamın dinamik ve sosyal bir ortam olduğunun unutulmaması, yapılacak olan uygulamaların öğrencilerin ihtiyaçlarına uyumlu hale getirilmesi gibi ilkeler üzere inşa etmiştir (Kumaravadivelu 2008:193).

Allwright (2003), öğrencilerin yerel ilke ve uygulamalardan evrensel ilkeler oluşturması gerektiğine, herhangi bir bağlama uygulanabilen yerel ilkelerin, evrensel ilkeler geliştirilmesine katkı sağlayacağına inanmıştır. Allwright, evrensel ve yerel ilkeler arasında döngüsel bir bağlantı görmektedir:

Şekil 1: Allwright'ın araştırmalı uygulama çerçevesi (2013:115)

Kumaravadivelu, Allwright'ın evrensel ilkeler ve yerel uygulamalar terimlerini göz önünde bulundurarak yöntem sonrası pedagojinin son çerçevesi olan ve dil öğretiminde kullanılabilecek 10 makro strateji belirlemiştir. Kumaravadivelu, bu makro stratejiler çerçevesinde dil öğretim sürecinde, öğretici tarafından kullanılabilecek mikro strateji kavramını da örneklerle açıklamıştır.

Makro Stratejik Çerçeve

Kumaravadivelu, yabancı/ikinci dil öğretiminin her alanında uzun süreli araştırmalar yapmış; sosyokültürel çalışmalara, postyapısalcılık, postmodernizm ve postkolonyalizm gibi kavramlar üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmalar, onun yöntem sonrası kavramını ve bu kavramla yakından ilişkili olan makro stratejileri oluşturmasını sağlamıştır.

Makro stratejiler, ikinci/yabancı dil öğretiminde mevcut teorilerden ve temel dil öğretim ilkelerinden türetilen genel planlardır. Bu stratejiler aynı zamanda, öğreticilerin öğrenci ihtiyacına dayanan kendilerine özgü mikro stratejiler oluşturmakta faydalanabilecekleri genel bir rehberdir.

Kumaravadivelu'nun oluşturduğu 10 makro strateji şunlardır:

1. *Makro strateji: Öğrenme fırsatlarını en üst seviyeye çıkarmak:* Dil öğretiminde öğreticinin öğrenciler için öğrenme fırsatları yaratması ve bunlardan faydalanmasıdır. Ancak bu fırsatların sadece öğretici tarafından değil, öğrenci tarafından da oluşturulabileceği unutulmamalıdır. Öğrenciler, çeşitli durumlara şüpheyle yaklaşarak, çeşitli önerilerde bulunarak kendileri ve başkaları için öğrenme fırsatları yaratabilmektedir. Öğreticilerin, öğrenciler tarafından yaratılan fırsatlardan yararlanması halinde, öğretici sadece öğretici olarak ve öğrenci de sadece öğrenci olarak kalmamakta; her ikisi de öğrenme sürecini yöneten bir unsur haline gelmektedir (Kumaravadivelu 2008: 201).

2. *Makro strateji: Karşılıklı etkileşime olanak sağlamak:* Bu makro strateji, öğrencilerin sorulan sorulara yalnızca yanıt vermekle sınırlı bırakılmaması, konuşmayı başlatma ve yönlendirme özgürlüğüne ve esnekliğine sahip olması, sınıfta anlamlı öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretici etkileşimi oluşturulması anlamına gelmektedir. Dil öğrencilerine karşılıklı etkileşim için fırsatlar sağlanması, hem öğretici hem öğrenci açısından öğretim sürecine önemli katkılar sağlayacaktır (Kumaravadivelu 2008: 202).

3. *Makro strateji: Algısal uyumsuzlukları en aza indirmek:* İyi planlanmış bir dil öğretim sürecinde bile öğreticinin amacıyla öğrenci yorumu arasında bilişsel, iletişimsel, dilsel, kültürel vb. etkilerle algısal uyumsuzluklar oluşabilmektedir. Bu bağlamda sınıf etkinliklerinin öğrenme süreci üzerindeki etkisinin nasıl olacağı, öğretici hazırlığına ve öğrenci yorumuna bağlı olmaktadır. Bu nedenle, öğreticinin niyeti ve öğrencinin yorumu arasındaki potansiyel uyumsuzluk kaynaklarına (bilişsel, iletişimsel, dilsel, kültürel vb.) duyarlı olmak gerekmektedir (Kumaravadivelu 2008: 203).

4. *Makro strateji: Sezgisel keşfi etkinleştirmek:* Sezgisel özelliklerini harekete geçirebilmesi, kuram ve işlevin altında yatan belli kurallarla ilgili çıkarımlarda bulunabilmesi için öğrenciye yeterli veri sağlanması gerekmektedir. Doğrudan kurallar yerine, örnekler aracılığıyla çok sayıda dilsel ve söyleme dayalı bilgi aktarılması, öğretim sürecinde daha etkili olmakta, öğrencilerin verilen örnekler yardımıyla kuralları özümsemesine olanak sağlamaktadır (Kumaravadivelu 2008: 204).

5. *Makro strateji: Dil farkındalığını teşvik etmek:* Hedef dil öğrenimini teşvik etmek için öğrencinin dikkatini hedef dilin biçimsel ve anlamsal özelliklerine çekerek onda dilsel farkındalık oluşturmayı amaçlayan stratejidir (Kumaravadivelu 2008: 204).

6. *Makro strateji: Dilsel girdiyi kendi bağlamıyla ilişkilendirmek:* Dilin yapısal ve sosyokültürel özelliklerinin karşılıklı etkileşiminden öğrencilerin faydalanmaları gerektiğiyle ilgili stratejidir. Kendi bağlamı içerisinde ele alınmayan bir

dilsel veriyi öğrenciye sunmak, onun hedeflenen anlam bütünlüğünü kurmasını engelleyecektir. Bu sebeple öğrencinin herhangi bir yapıyı anlamlandırabilmesini kolaylaştırmak için, öğreticinin o yapıyla ilgili uygun bağlamlar yaratması gerekmektedir (Kumaravadivelu 2008: 205).

7. *Makro strateji: Dil becerilerini bütünleştirmek*: Dil öğreniminin doğası, dilin sadece dilsel bileşenlerinin değil, dil becerilerinin de bütünleşmesini gerekli kılmaktadır. Dil becerileri temelde birbirleriyle ilişkilidir ve karşılıklı olarak birbirlerini pekiştirme fonksiyonuna sahiptir. Ayrıca, onları ögelere ayırmak, dil ve dil davranışının paralel ve etkileşimli doğasına da aykırıdır. Dil öğretim sınıfında dil becerilerinin birleştirilmesi, öğretici ve öğrencilerin kademeli bir şekilde, bir dil becerisinden diğerine seri bir şekilde geçmesine olanak sağlar (Kumaravadivelu 2008: 205).

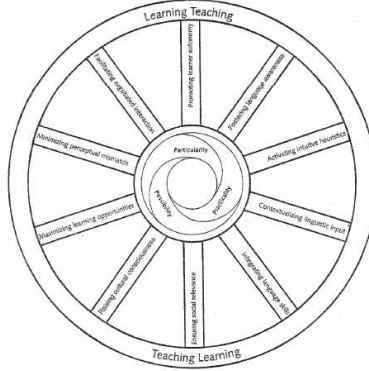
8. *Makro strateji: Öğrencinin özerkliğini desteklemek*: Dil öğrenimi büyük ölçüde özerk bir etkinlik olduğundan, öğrenci özerkliğinin teşvik edilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu strateji, öğrencilerin nasıl “öğreneceklerini öğrenmelerini”, kendi öğrenmelerini kendilerinin yönlendirebilmeleri için gerekli olan üst bilişsel, bilişsel, sosyal ve duyuşsal stratejileri kullanmalarını, iyi dil öğrencilerinin sezgisel olarak sahip oldukları öğrenme stratejileri konusundaki bilinçlerinin arttırılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Öğrencinin özerkliğini teşvik etmek isteyen öğreticinin öncelikli görevi, öğrencilerin öğrenmeleri için sorumluluk almalarına ve bu konuda gerekli tutum değişikliklerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktır. Bu psikolojik hazırlık, öğrencilerin öğrenme stratejilerinin ne olduğunu, çeşitli problem çözme görevlerini yerine getirmede stratejileri nasıl kullanacaklarını, performanslarını nasıl izleyeceklerini ve öğrenme sonuçlarının nasıl değerlendirileceğini anlamalarına yardımcı olur. (Kumaravadivelu 2008: 206).

9. *Makro strateji: Sosyal uyumu sağlamak*: Sosyal uyum, öğreticilerin dil öğretiminin gerçekleştiği toplumsal, politik, ekonomik ortamlara duyarlı olmalarını sağlama anlamına gelmektedir. Dil öğretimi bu ortamlardan izole bir faaliyet olmayıp aksine bunlarla yakından ve derinlemesine ilişkisi olan bir süreçtir. Sosyal bağlamlar, hedef dil öğrenimini farklı şekillerde etkiler ve dil öğrencisi, sosyal bir ortamda hedef dilin tüm karmaşıklığına maruz kalır. (Kumaravadivelu 2008: 207).

10. *Makro strateji: Kültürel bilinci artırmak*: Kültür öğretimi her zaman yabancı/ikinci dil öğretiminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Dil öğretiminde, öğrencide hedef dilin kültürüne dair bir farkındalık oluşturulması amaçlanmaktadır. Stern (1992) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, kültür öğretimi coğrafi bilgi, hedef kültürün dünya uygarlığına katkıları hakkında bilgi, yaşam tarzındaki farklılıklar hakkında bilgi ve değerleri anlama açısından bilgi içermektedir (Kumaravadivelu 2008: 207). Dolayısıyla, hedef dille ilgili öğrencide kültürel farkındalık oluşturmak, onların sosyokültürel bilgi ve beceri geliştirmelerine yardımcı olur.

Bu 10 makro strateji, yabancı/ikinci dil öğrenme ve öğretme hakkındaki mevcut kuramsal ve deneysel bilgilerden türetilmiş ilkelerdir. Konuyla alakalı bilgi düzeyleri büyüdükçe veya değiştikçe makro stratejiler de değişebilirler. Makro

stratejiler, yöntem sonrası esaslarından hususilik, pratiklik ve olabilirlik parametreleri ile birlikte, duruma özgü bir yöntem sonrası pedagoji oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu parametreler ve makro stratejiler birbirine bağlıdır ve karşılıklı olarak birbirini güçlendirirler:

2. Şekil: Pedagogik çark (Kumaravadivelu, 2008:209)

Yabancı/İkinci Dil Öğretiminde Temel Seviyelerde Kullanılabilecek Mikro Stratejiler

Makro stratejiler dil öğretimi için genel yol gösterici ilkeler sağlarken mikro stratejiler, bu ilkelerden yola çıkarak öğretici tarafından sınıfta gerçekleştirilen uygulamalardan oluşmaktadır. Mikro stratejilerin belirli bir makro stratejinin amaçlarını gerçekleştirmek için tasarlanmış sınıf içi pratikler olduğu söylenebilir. Her makro strateji, yerel öğrenme ve öğretme durumuna bağlı olarak, herhangi bir sayıda ve herhangi bir türde mikro stratejiye sahip olabilir. Buna karşılık mikro stratejiler ulusal, bölgesel veya yerel dil politikaları ve planlamaları, müfredat amaçları, kurumsal yapı ve belirli bir bağlamda öğrenme/öğretme sürecini şekillendiren bir dizi faktör tarafından sınırlandırılır. Mikro stratejilerin; öğrencilerin mevcut dil bilgisi seviyelerinin, ihtiyaçlarının, isteklerinin ve eksikliklerinin göz önünde bulundurularak tasarlanmaları gerekmektedir (Kumaravadivelu 2008: 208). Dolayısıyla, sınıf durumunun ve öğrenci kitlesinin en iyi tanıyanı olarak dil öğreticisi gerekli gördüğü mikro stratejiyi üretmede özgürdür.

A1 seviyesiyle hedef dile ilk kez temas eden dil öğrencisinin, temel dil becerilerini kendisinin de aktif bir şekilde katıldığı uygulamalar yoluyla edinebileceği ve öğrendiklerini bu yolla geliştirebileceği aşikârdır. “Dil becerilerinin geliştirilmesindeki amaç, öğrencinin iletişim sürecinde doğru ve etkin bir şekilde mesaj gönderebilmesini ve gönderilen mesajı da aynı etkinlikle alabilmesini sağlamaktır” (Durmuş 2013: 138). Dil öğretiminin her safhasında öğrencilerin temel dil becerilerini geliştirmeye yönelik çeşitli mikro stratejiler uygulanabilir. Ancak bu stratejiler planlanırken Avrupa Ortak Başvuru Metni’nde tanımlanan dil düzeyleri dikkate alınmalı ve öğrencilerin neleri yapabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

A1 seviyesi, dil öğrencilerinin hedef dille, dil öğrenme ortamıyla ve dil öğretimini gerçekleştirecek olan öğreticiyle tanıştığı, dil öğretim sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu aşamada öğrenciler için en önemli model öğreticidir. Bu sebeple öğreticinin, öğrenciyi hedef dil atmosferine alıştıran, derse güdüleyen, öğrencinin öz güvenini geliştiren ve onda kültürler arası farkındalık yaratabilen bir yapıda olması, vücut dilini çok iyi kullanması ve yabancı dil öğreniminde kendi yaşadığı deneyimleri öğrencileriyle paylaşan bir anlayışta olması son derece önemlidir.

Türkçe öğrenen bir öğrenci, A1 seviyesinde öncelikle günlük hayatta sık kullanılan basit cümleleri ve temel iletişim kalıplarını öğrenmek zorundadır. Bu bağlamda dil öğretim sürecinin başlangıç aşamasında, günlük hayatın doğal akışı içerisinde sıklıkla karşılaşılan selamlaşma, tanışma, tanıştırma ve vedalaşma durumlarıyla ilgili görseller, animasyonlar ve videolar kullanılabilir. Animasyonlar ve videolar birden fazla duyu organına hitap ettiği için kalıcı ve etkili öğrenme gerçekleştirmeyi sağlamanın yanında, öğrencinin ilgisini canlı tutması ve öğrenciye hedef dille ilgili aşinalık ve yaşam zenginliği katması bakımından da etkilidir. Videolar ve animasyonlar, öğrencinin dinleme-anlama becerisini ve sözcük bilgisini geliştiren araçlar arasındadır. Öğrenci, video ve animasyonlar yardımıyla bildiği kelimeleri pekiştirip özümseme imkânına kavuşur. Anlamını bilmediği kelimelerin nasıl telaffuz edildiğini anlayarak sözlükten bulabilir ve kelime hazinesini zenginleştirebilir. Hedef dilin kültürel öğelerini içeren, düzeye ve temaya uygun metinler, görseller ve videolar, bunlara göre hazırlanmış boşluk doldurma, var-yok, doğru-yanlış ve eşleştirme alıştırmaları öğrencilerin dinleme-anlama, okuma-anlama ve yazılı anlatım becerisini geliştirir. Öğrencilerin hedef dile ve kültüre ilgisini artıracak bir diğer uygulama, öğrencilere seviyeye uygun şarkılar dinletmek ve bunlarla ilgili alıştırmalar yaptırmaktır. Dil öğretiminin başlangıç aşamalarında şarkılar öğrenciye sözleriyle birlikte verilebilir. Ancak ilerleyen süreçte şarkı sözlerinin bazı bölümleri boş bırakılarak mevcut boşlukları öğrencilerin şarkıyı dinleyerek doldurmaları istenebilir. Bu uygulama, öğrencilerin dinleme-anlama ve yazılı anlatım becerilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bir diğer strateji, öğrencilere basit, sosyal hayatla ilgili, seviyeye ve derste işlenen temaya uygun animasyonlar ve kısa filmler izletmek ve izlediklerinden anladıklarını basit cümlelerle anlatmalarını istemektir. A1 seviyesinin sonlarına doğru, adres tarifi, müşteri-garson, hasta-doktor, masa rezervasyonu yaptırmak gibi çeşitli durumlara göre hazırlanmış videoları izlemeleri ve benzer bir durumu sınıf içinde canlandırmaları öğrencilerden istenebilir. Öğrenciler canlandırma yaparken kendilerini videoya çekebilir. Bu uygulama, öğrencilerin öz güven kazanma, konuşma, telaffuz ve drama oynama becerilerinin gelişmesini olumlu yönde etkiler. A1 seviyesinin sonlarına doğru, öğrencilerin o ana kadar öğrendikleri dil bilgisi yapılarını ve sahip oldukları söz varlığını kullanarak yazdıkları metinlerdeki yazım, dil bilgisi ve sentaksla ilgili yanlışlıkların, kırmızı kalemle altı çizilmek suretiyle öğretici tarafından tespit edilmesi ve mevcut yanlışlıkların neyle ilgili olduğu ve nasıl giderilebileceği sorusunun cevabının öğrencilere bırakılması, onları araştır-

maya, arkadaşlarıyla fikir alışverişinde bulunmaya, öğrendiklerini yeniden gözden geçirmeye sevk edecek faydalı bir uygulamadır.

A2 seviyesi, dil öğrencilerinin anlama ve anlatma becerilerinin belirli ölçüde geliştiği, çevrelerindeki insanlarla sınırlı düzeyde de olsa bağımsız ve rahat bir şekilde iletişim kurabildikleri, sosyal hayat içerisinde gelişen olaylar karşısında hedef dili kullanarak tepkiler geliştirebildikleri, temel dil kullanımıyla bağımsız dil kullanımı arasındaki geçiş seviyesi olarak tanımlanabilir.

Dil öğretim sürecinde A1'den başlayarak önemli kazanımlar elde eden A2 seviyesi öğrencilerine istasyon rotasyon modeli uygulanabilir. Bu uygulama için sınıf mevcudu dikkate alınarak öğrenciler bireysel çalışma, ikili çalışma ve grupla çalışma gerçekleştirecekleri en az üç istasyona ayrılmalıdır. İnterneti olan bir cep telefonu ve kulaklığın zorunlu olduğu böyle bir uygulamada bütün öğrenciler, döngüsel olarak her bir istasyonda çalışacaklardır. İstasyon rotasyon modelinin bireysel çalışma istasyonunda öğrencilerin tek başlarına çalışmaları gerekmektedir. Bu istasyonda öğrencilere WhatsApp veya benzer bir uygulama aracılığıyla temaya ve düzeye uygun videolar gönderilecek; videoları kulaklıklarıyla dinleyen öğrencilerden önceden hazırlanan var-yok, doğru-yanlış, eşleştirme gibi alıştırmaların olduğu soru kartlarını cevaplamaları istenecektir. Bireysel çalışma istasyonunda öğrencilere düzeye uygun şarkılar da gönderilebilir. Şarkı sözlerinin bazı bölümlerinin boş bırakıldığı önceden hazırlanan çalışma kâğıtlarını öğrencilerin şarkıları dinleyerek doldurmaları istenebilir. Bu istasyonda yapılacak bir diğer uygulama ise öğrencilerin birkaç dakikalık bir videonun veya kısa bir şarkının sözlerini dinleme yaparak yazmaya çalışmalarıdır. Bireysel çalışma istasyonunda öğrencilere bağımsız konuşma çalışması da yaptırılabilir. Bu istasyonda çalışan öğrencilere birkaç sorudan oluşan konuşma kartları verilebilir ve hazır olduklarında yapacakları konuşmayı ses kaydı halinde önceden oluşturulan bir WhatsApp grubuna göndermeleri istenebilir. Konuşma kartları öğrencilerin “boş zamanları ve hobileri, gelecek ve geçmiş yaz tatilleri, mutlu olmanın yolları” vb. konularda olabilir. Bireysel çalışma istasyonundaki uygulamalar, öğrencinin dinleme-anlama ve yazılı anlatım becerilerini geliştirdiği gibi sözcük hazinesinin zenginleşmesine de önemli katkılar yapar. Öğrenciler videoları ve şarkıları tekrar tekrar izleyerek ve dinleyerek sözcüklerin nasıl telaffuz edildiğini öğrenirler.

İstasyon rotasyon modelinin ikili çalışma istasyonunda öğrenciler, ikili gruplar halinde karşılıklı konuşma çalışması yapmalıdırlar. Bu uygulamadan önce öğrencilere belirli bir hazırlanma süresi verilmeli, istasyonları yöneten rehber konumundaki öğretici, öğrencileri yapacakları çalışma hakkında bilgilendirmeli, cesaretlendirmeli ve rahatlatmalıdır. Bu uygulamadaki en önemli nokta öğrencilerin yaptıkları konuşmayı ses kaydı halinde önceden oluşturulan bir WhatsApp grubuna göndermeleridir. Böylece WhatsApp grubunda toplanan ses kayıtlarını öğretici, bilgisayarına kaydedebilir, bunları analiz edebilir ve öğrencilerini konuşma sırasında yaptıkları yanlışlar hakkında bilgilendirebilir. İkili çalışma istasyonunda gerçekleştirilen karşılıklı konuşma uygulaması öğrencilerin konuşma becerilerinin ve öz güven duygularının gelişmesini sağlar. Yanlış yapmaktan korkma duygusuy-

la öğrencileriyle serbest bir şekilde konuşamayan çekingen ve utangaç öğrenciler, arkadaşlarıyla çok daha rahat konuşabilirler.

İstasyon rotasyon modelinin grupla çalışma istasyonunda öğrenciler, en az üç kişiden oluşan bir grupla belirli bir konu üzerinde birlikte çalışmalıdır. Bu istasyonda da öğrenciler yapacakları çalışmalar hakkında önceden bilgilendirmeli ve onlara çalışmanın kolaylığı veya zorluğu göz önüne alınarak yeterli zaman verilmelidir. Grupla çalışma istasyonunda öğrencilere yaratıcılıklarını geliştirebilecekleri, herhangi bir konuda işbirliği halinde, fikir alışverişinde bulunarak bir ürün ortaya koyabilecekleri, düzeylerine uygun çalışmalar yaptırılmalıdır. Örneğin öğrenciler daha önce “ülkemizden ve dünyadan haberler” adlı bir temayı öğrenmişlerse, onlardan çeşitli haber türlerinin yer aldığı mini bir gazete sayfası hazırlamaları veya internetten faydalanarak birkaç dakikalık bir haber bülteni videosu oluşturmaları istenebilir. “Gelecek yaz tatilim” adlı bir temadan sonra, grup üyelerinin hepsinin katılacağı ve kendilerini videoya çekecekleri gelecek yaz tatili planlarıyla ilgili birkaç dakikalık sohbet gerçekleştirmeleri veya kendi yurtlarından yola çıkarak ideal koşullara sahip olabilecek bir yurt tasarımı yapmaları istenebilir. Grupla çalışma istasyonunda tasarım çalışmaları için öğrencilerde renkli kalem, A4 boyutunda çeşitli renklerde çizgisiz kâğıt, yapıştırıcı ve makasın bulunması, yapılacak olan çalışmaların görsel niteliğini artırması bakımından önemlidir. Grupla çalışma istasyonunda dikkat edilmesi gereken husus, öğrencilerin çalışmayı işbirliği içinde ve fikir alışverişi yaparak tamamlamaları ve yaptıkları tasarımların fotoğraflarını ve oluşturdukları videoları WhatsApp grubuna göndermeleridir. Bu tasarımları ve videoları bilgisayarında toparlayan öğretici, bunları inceleyip çalışmanın amacına ulaşmış olup olmadığıyla ilgili öğrencilerine geri dönüşler yapabilir.

A2 seviyesinde, öğrencilere öğrendiklerini pekiştirmeleri, hedef dili kullanarak sosyal ilişkiler kurmaları ve bir araştırmayı gerçekleştirebilme konusunda sorumluluk almayı öğrenmeleri amacıyla sınıf dışında da bazı görevler verilebilir. Öğrencilerden bir Türk düşüğünü genel hatlarıyla videoya çekmeleri ve kendi ülkelerindeki düşüğün gelenekleriyle karşılaştırarak bir sunum yapmaları veya Türkiye’deki düşüğün gelenekleriyle ilgili, sorularını kendilerinin hazırlayacakları ve videoya çekecekleri küçük bir röportaj gerçekleştirmeleri istenebilir. Benzer şekilde öğrenciler, öğrenim gördükleri üniversitenin kampüsünün ve ikamet ettikleri yurdun, videoya çekmek suretiyle, ayrıntılı bir tanıtımını yapabilirler. Bu videoları değerlendiren öğretici, çalışmanın niteliğiyle ilgili öğrencilerini bilgilendirebilir. Bu seviye öğrencilerine Türkiye ve Türk kültürü hakkında bilgilerini artırmaları için Türkiye’nin geleneksel yemekleri, bölgeleri, turistik mekânları, tarihi eserleri, önemli şehirleri, bayramları veya üzerinde biraz araştırma yaparak gerçekleştirebilecekleri “sağlıklı yaşam ve zayıflamanın yolları” gibi konularda da sunum yapma görevleri verilebilir. Sunum yapan öğrenciyi sınıf arkadaşları videoya çekebilir, çekilen videoyu izleyerek bütün öğrenciler sunum üzerinde değerlendirmelerde bulunabilir. Bu tür sunum görevleri öğrencilerin öz güven kazanmalarına yardımcı eder. Videodan kendini ve yaptığı sunumu izleyen öğrenci, sözcükleri nasıl telaffuz ettiği ve vücut dilini nasıl kullandığıyla ilgili bilgi sahibi olur. A2 seviyesinde

uygulanabilecek bir diğer strateji, sosyal medyanın yararlı ve zararlı yönleri, modern tıbbı karşı alternatif tıp, şehirde yaşama karşı köyde yaşam gibi karşıt fikir geliştirebilecekleri bir konuda öğrencilerin kısa süreli de olsa tartışmalarını sağlamaktır. Bu uygulama eğlenceli bir şekilde ders işlenmesini sağlar ve öğrencileri yaratıcı fikir geliştirmeleri konusunda motive eder. Onların konuşma becerilerinin gelişmesine yardımcı olur. Bu seviyede haftanın belirli günlerinde öğrencilere izletilecek düzeye ve öğrencilerin ilgilerine uygun kısa ve uzun metrajlı filmler de kullanılabilir. Film izleme esnasında öğretici araya girerek çeşitli açıklamalar yapabilir. Filmi izleyen öğrencilerden filmin ana fikri, konusu, kahramanları, mekânı, zamanı vb. konularda yazılı veya sözlü değerlendirmelerde bulunmaları istenebilir. Bu uygulama dersin eğlenceli geçmesini sağlar, öğrencilerin sözlü ve yazılı anlatım becerilerinin gelişmesine de yardımcı olur. A2 seviyesinde herhangi bir olayı resmeden çeşitli görseller verilerek öğrencilerden bunları hikâye etmeleri istenebilir. Bu görsellerde öğrencilerin hikâye etmekte zorlanmayacakları “başında hemşire bulunan bir hasta, bir piknik dönüşü veya bir bayram sabahı” gibi günlük hayatın içinden ve somut olayların yer alması önemlidir. Öğrencilere çağrışım tekniğini kullanarak da yazılı anlatım çalışması yaptırılabilir. Bunun için öğretici, tahtanın ortasına daire içerisine aldığı çekirdek bir kelime yazmalıdır. Sonrasında bu çekirdek kelimenin anlam evrenine giren ve onu destekleyen, öğrencide çağrışım uyandıracak ve onları yazmaya teşvik edecek yardımcı kelimeler, çekirdek sözcüğün çevresine yine daire içerisine alınarak yazılmalıdır. Mesela “başarı” kavramı öğrencilere çekirdek kelime olarak, “sabır, motivasyon, yetenek, akıl, istek, özgüven, şans, kariyer, para, mutluluk, toplum vb. kavramlar da yardımcı sözcük olarak verilebilir. Öğrencilerden yardımcı sözcükleri kullanarak çekirdek sözcükle ilgili bir kompozisyon yazmaları istenebilir.

Yabancı dil öğretiminde sınıf ve oturma düzeni de öğrencilerin derse yaklaşımına ve öğretim sürecinin etkili ve sağlıklı bir şekilde ilerlemesine etki etmektedir. Bazı mikro stratejileri uygularken öğrencilerin birbirleriyle etkileşim halinde olabilecekleri ve göz teması kurabilecekleri “U” veya “çember şeklinde” bir oturma düzeniyle dersi sürdürmeleri son derece önemlidir. Özellikle istasyon rotasyon modelinin grupla çalışma istasyonunda öğrencilerin bir masanın etrafında çember oluşturacak şekilde oturmaları ve etkinliği bu şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Dil öğretiminde sınıf ortamında yaptırılacak doktor-hasta, müşteri-gişe görevlisi, müşteri-garson vb. canlandırma etkinlikleriyle, münazaralarla, birkaç grubun birlikte gerçekleştireceği eğlenceli oyunlarla öğrencilere ne kadar hareket imkânı sağlanırsa derse olan ilginin o oranda canlı kalacağı unutulmamalıdır.

Yöntem Sonrasına İlişkin Yapılan Araştırmalar

Yöntem sonrasının esasları ve stratejileriyle ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları, yöntem sonrası pedagojiyi karşı eleştirel bir tavır alırken bazıları, zamana uygun ve yerel ihtiyaçları karşılayacak bir kavram olduğunu ileri sürerek yöntem sonrasına olumlu yaklaşmıştır.

Kumaravadivelu'nun 1994 yılında *TESOL Quarterly* dergisinde yayımlanan "The Postmethod Condition: (E)merging strategies for Second/Foreign Language Teaching" adlı makalesine Oklahoma Üniversitesinden Dilin Liu (1995), çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Lui, makro stratejilerin dil öğretiminin temel ilkelere olarak alınması ve yeni bir stratejik çerçeve inşa etmek yerine, yöntem kavramının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, asıl sorun yöntemlerde değil, yöntemlerin yanlış ve zamansız kullanılmasıdır (Liu 1995: 171). Kumaravadivelu, Lui'nin yorumlarına aynı dergide yanıt vermiş; yöntem kavramını kuramcılar ve uygulayıcılar açısından ele aldığını ve yöntemin dil öğretimi/öğrenim işlevlerinin çeşitli yönlerini, özellikle dilin içeriğini (dilbilgisi, kelime bilgisi), temel becerileri (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) ve seviyeleri (temel, orta ve ileri) kapsamı gerektiğini açıklamıştır. Bunun dışında, öğrenici merkezli bir yöntemin teorik temellerinin sınıf ortamındaki yenilikçi izleklerle tutarlı olması gerektiğini ve yöntemlerin sınıf ortamındaki durumlarla tutarlı olmadığını izah etmiştir (Liu 1995: 177).

Bell (2003), yöntem sonrasının, yöntemlerin kuralcı yönlerine odaklandığını ve birçok öğreticinin öğretim yöntemlerini eklektik olarak tanımladıklarını öne sürmüştür. Can (2009), yöntem kavramının yanlış anlaşıldığını ve ilkeli bir eklektik yöntem oluşturma kolay olmadığını ifade etmiştir. Durmuş (2019), eklektik yaklaşımın zayıf yönünün, hangi kuramın en iyi kuram olduğunu belirlemede herhangi bir ölçüt sunmaması ve seçimin bireyin sezgisel yargısına bırakılması nedeniyle kuramsal açıdan belirsizlik taşıması olduğunu öne sürmüştür.

Zeng (2018), yöntemin, öğreticinin zihninde meydana geldiğini ve yöntem kavramının öğretici ve kuramcı için farklı anlamlara sahip olduğunu vurgulamıştır. Ona göre, kuramcılar tarafından oluşturulan yöntem, herkese uyan tek bedenli bir yaklaşımdır ve farklı ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Yöntem sonrası ise alternatif bir yöntem sunmamakta, öğreticilere alternatif ilham kaynakları sağlamaktadır. Durmuş'a göre, yöntem kavramı kuramcılara pedagojik karar verme sürecini merkezileştirme yetkisi vermekte; yöntem sonrası dönem ise uygulayıcılara dil öğretiminin yapıldığı yere özgü, sınıf odaklı yenilikçi stratejiler geliştirme imkânı sunmaktadır (Durmuş 2019:148).

Yöntem sonrası üzerine Adrang ve Oroji'nin Yöntem Sonrasının Şartlarına Giriş (2017), Tasnimi'nin Yöntem Sonrası Dönemde Öğreticinin Rolü (2014), Naeini ve Shakouri'nin Yöntem Sonrası Pedagojinin Program Hazırlamada Kullanımı (2016), Scholl'un Yöntem Sonrası Pedagojiyle İlgili Yeni Görüşler (2017) adlı çalışmaları da bulunmaktadır. Bu çalışmalarda dil öğretiminde yöntem sonrası sürece müteakip meydana gelen gelişmeler ışığında yeni araştırmaların yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Madya ve Ark. (2018) ise yöntem ile yöntem sonrası arasındaki farkı bilmenin önemini anlatmaktadır. Toofal ve Barjasteh (2018), yöntem sonrasının, yöntemlerin sınırlamalarını aşma arzusuna yönelik bir anlayışın ürünü olduğunu vurgulamıştır. Arıkan (2006) da, yöntem sonrası dönemin, öğreticilerin mesleki gelişim programlarında ve eğitim uygulamalarında değişiklik getirebileceğini açıklamaktadır.

Yöntem sonrasının dil öğretiminde uygulanmasıyla ilgili çalışmalar da bulunmaktadır. Chen (2014), İngilizce öğretiminde yöntem sonrası pedagojinin öğretim stratejilerine etkisini araştırarak, yöntem sonrası pedagoji kavramının okul öğretmenleri arasında çok popüler olmadığını, bazı öğretmenlerin öğretim yeterliliklerini geliştirmek için bu stratejileri denemeye devam ettiklerini tespit etmiştir. Ah-sanu (2019), İngilizce öğrencilerinin öğretim uygulamalarında yöntem sonrasının ne kadar etkili olduğunu araştırarak, öğretmenlerin öğretim materyallerini kullanma, öğretim stratejileri tasarlama ve uygulamada neyin iyi olduğunu ve neyin iyileştirilmesi gerektiğini değerlendirmede yaratıcı olduklarını belirlemiştir. Khodabakhshzadeh, Arabi ve Samadi (2018), İngilizce öğrencilerinin yöntem sonrası pedagojiye istekliliği ve uygunluğu ile öğretim etkinlikleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek, öğretici motivasyonu ve memnuniyeti ile öğretici etkinliği arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Kaimvand, Hessem ve Hemmati (2016), İranlı İngilizce öğrencilerinin yöntem sonrası pedagojinin uygulanabilirliği konusundaki algılarını ve yöntem sonrasını uygulamadaki kolaylaştırıcı faktörleri ortaya koymaya çalışmıştır. Kandıralı (2019), Türkiye’de İngilizce öğrencilerinin yöntem sonrası pedagojinin uygulanabilirliğine yönelik algılarını inceleyerek, öğretmenlerin yöntem sonrası pedagojinin ilke ve uygulamalarından yana olduklarını ve yöntem sonrası pedagojiye karşı olumlu bir tutum benimsediklerini ortaya koymuştur. Saengboon (2013), Tayland Üniversitesi İngilizce öğretim görevlilerinin yöntem sonrası pedagojiye ilişkin görüşlerini inceleyerek, onların yöntem sonrası stratejileri kesin bir şekilde dile getirmemelerine rağmen, verdikleri cevapların yöntem sonrası pedagoji felsefesinin iyi seviyede anlaşıldığına işaret ettiğini açıklamıştır. Soomro ve Almalki (2017) de buna benzer bir araştırma yapmış ve öğretmenlerin yöntem kavramı konusunda şüpheli olsalar da İngilizce öğrenme ve öğretmeye katkı sağlamada yöntem sonrasını yararlı bulduklarını tespit etmiştir. Nepal’deki İngilizce öğrencilerinin yöntem sonrası pedagoji hakkındaki algılarını araştıran Paudel (2018), öğretmenlerin yöntem sonrası pedagojiye yönelik olumlu bir görüşe sahip olduklarını ve İngilizce dil öğretiminde, bağlam ve kültüre duyarlı pedagoji geliştirmek istediklerini ortaya koymuştur.

Bu çalışmalar, dil öğrencilerinin yöntem sonrasına yönelik algılarına dayalı, onların görüşlerini ve düşüncelerini inceleyen araştırmalardır. Bunların dışında bu alanda yapılan bazı çalışmaların, yöntem sonrası pedagojinin kullanımını yaygın hale getirerek yeni uygulamalardan yeni kuram ve kavramlar üretme çabası içinde oldukları görülmektedir. Örneğin Even (2011), yöntem sonrası pedagojiyi esas almış, dil öğretiminde drama yaklaşımı ile dil bilgisi öğretimini uzlaştırarak drama dil bilgisini ortaya koymuştur. Bunun sebebi, dil bilgisi öğretiminin nasıl (açık ve örtülü) öğretilmesi gerektiğiyle ilgili uzun yıllardır süren tartışmalardır. Even, dil bilgisi öğretiminin klasik yöntemler yerine daha esnek, daha özgür ve kullanışlı ilkeler içeren, öğreticiye çeşitli öğrenme içerikleri için çok yönlü sınıf izlekleri sunan yöntem sonrası pedagojinin kullanılmasıyla sağlanabileceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra yöntem sonrasının sunduğu imkânlarla öğrencilerin, öğrenci gruplarının durumlarını ve ilgilerini hesaba katarak, sosyal düşünceler temelinde kendi

drama dil bilgisi tasarımlarını hazırlama imkânlarına sahip olduklarını belirtmiştir. Even'e göre öğrenciler, farkındalık yaratma aşamasında öğreticinin ilk girdisini alır ve detaylandırırlar, bağlam bulma aşamasında belirli gramer yapıları için kendi bağlamlarını icat ederler, bu yapıları dilsel aşamada tartışır ve dramatik oyun aşamasında ise hepsini bir araya getirirler. Fikirleri, deneyimleri ve yansımaları kendilerine özgüdür ve sınıf içi işlemleri beklenmedik ve öngörülemez biçimde şekillendirirler (Even 2011: 309).

Wiesemes (2009) ise Dil ve İçeriği Bütünleştiren Öğrenim (CLİL- Content and Language Integrated Learning) adlı çalışmada, yöntem sonrası pedagojinin parametrelerinin ilk olarak yabancı veya ikinci dil sınıfları için tasarlanmış olsa da, Dil ve İçeriği Bütünleştiren Öğrenim (CLIL) sınıflarında da aynı şekilde uygulanabileceğini savunmuştur. Almkarty ve Al-Kadi (2017) de yöntem sonrasını, Bilgisayar Destekli Dil Öğrenimi (CALL-Computer-Assisted Language Learning) çerçevesinde incelemiştir. Almkarty ve Al-Kadi, tüm bağlamlar için uygun bir elektronik cihaz kullanımının mümkün olmayacağı için yöntem sonrası pedagojinin, dil öğreticilerine öğretim durumlarının özelliğine uygun, bilinçli seçimler yapma sorumluluğu yüklediğini açıklamıştır.

Bu çalışmalar, yöntem sonrası pedagojiyle ilgili çeşitli fikirleri ve araştırmaları ele almıştır. Yöntem sonrası pedagojiye farklı yönden eleştiriler olsa da çalışmaların sonuçlarının olumlu olduğu görülmektedir. Bu olumlu çalışma ve görüşlere rağmen yöntem sonrası kavramının bazı kuramcı, araştırmacı ve öğretici tarafından bilinmediği ortadadır. Bu bağlamda, yöntem sonrası kavramı hakkında öğreticilerin bilgilendirilmesine ve bu kavram üzerinde daha çok araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Geçmişe bakıldığında dil öğretimi ve öğrenimi alanında bütün beklentileri karşılayacak bir yöntem arayışının var olduğu, ancak bu arayışın sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda Kumaravadivelu, “en iyi ve ideal yöntem”in hiçbir zaman bulunamayacağını ve bu durumun yöntem kavramının doğasında var olan dar ve katı sınırlılıklardan kaynaklandığını belirterek yerel dili, kültürü, bağlamı, yaşanmış deneyimleri ve öğrenci taleplerini göz önünde bulunduran; öğrenci ve öğreticisi özerk bir yapıda olan; zamana, mekâna ve şartlara göre esnetilebilen yöntem sonrası pedagoji anlayışına geçilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Hayatın dinamik koşullarını göz önünde bulunduran ve yöntem kavramının sınırlılıklarının ötesine geçmeyi amaçlayan yöntem sonrası sürecin, öğretici/öğrenci, öğrenci/öğrenci, öğretici/eğitim uzmanı ve kuramcı/öğretici etkileşimini artıracakı düşünülmektedir. Böyle bir etkileşimin olabilmesi için dil öğretim sürecinin uygulayıcı ve katılımcı unsurlarının, kendilerini sınırlayan kuramsal ve sistem kaynaklı aksaklıkları sorgulamaları, yöntem sonrasının kendilerine sunduğu kavramsal alt yapıdan yola çıkarak “öğrenmeyi ve özgürlüğü” öğrenmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu noktada yöntem sonrasının öğretici ve öğrenciye hem

özgürlük sağladığı hem de sorumluluk yüklediği görülmektedir. Buna göre yöntem sonrası öğreticisi, öğretim yöntemlerine yönelik uygulama, analiz etme ve strateji geliştirme konusunda yeterlidir. Deneyimlerinden yola çıkarak kuramlar geliştirebilir ve kendisine öğretim sürecini planlama, deneyimlerini çeşitli durumlara göre uyarlama konusunda rehberlik eden eğitim uzmanıyla iş birliği içinde çalışabilir. Yöntem sonrasının öğrencisi ise kendi başına karar verebilen, dil öğrenim sürecinin sorumluluğunu üzerinde taşıyan ve eleştirel bir bakış açısına sahip olan bireydir.

Yöntem sonrasının, dil öğretiminin her aşamasını planlayan, öğreticilerin kendilerine özgü ve öğrenci ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak sınıf ortamında tatbik edebilecekleri çeşitli uygulamalara (mikro strateji) rehberlik eden makro stratejik bir plan da sunduğu görülmektedir. Buna göre, makro stratejilerin dil öğretiminin amaçlarını gerçekleştirmede kullanılabilecek genel yol gösterici ilkelerden; mikro stratejilerin ise bu ilkelerden yola çıkılarak, öğretici tarafından dil öğretim süreci içerisinde öğrenci ihtiyaçlarına yönelik olarak geliştirilen ve makro stratejilerin amacına hizmet eden sınıf içi uygulamalardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Özellikle mikro stratejilerin planlanmasında Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde seviyelere göre tanımlanan dil düzeylerinin ve öğrenci yeterliliklerinin göz önünde bulundurulmasının elzem olduğu değerlendirilmektedir.

Alanyazında yöntem sonrasıyla ilgili lehte ve aleyhte birçok çalışma bulunmasına rağmen, bazı araştırmacı ve öğreticiler tarafından yöntem sonrasının yeterince tanınmadığı, yöntem sonrasının dil öğretimi alanına getirdikleri, ilkeleri ve uygulanabilirliği hakkında daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adrang, D., & Oroji, M. R. (2017). An Introduction on Post-Method Condition. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 4(5), 150-156.
- Ahsanu, M. (2019). Reflective Practice and Teaching Creativity of Indonesian ELT Practitioners within the Postmethod Paradigm.
- Allwright, R. L. (2003a). Exploratory Practice: Rethinking practitioner research in language teaching. *Language Teaching Research*, 7, 113-141.
- Almaktary, H. M. A., & Al-Kadi, A. M. T. (2017). CALL in Post-Method Era. *Indonesian Journal of EFL and Linguistics*, 2(2), 133-146.
- Anthony, E. M. (1963). Approach, method and technique. *English language teaching*, 17(2), 63-67.
- Arıkan, A. (2006). Postmethod condition and its implications for English language teacher education. *Dil ve Dilbilimi Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 1-11.
- Bell, D. M. (2003). Method and postmethod: Are they really so incompatible?. *TESOL quarterly*, 37(2), 325-336.
- Can, N. (2009, December). Post-method pedagogy: Teacher growth behind walls. In *Proceedings of the 10 th METU ELT Convention*.

- Chen, M. (2014). Postmethod Pedagogy and Its Influence on EFL Teaching Strategies. *English Language Teaching*, 7(5), 17-25.
- Durmuş, M. (2013). Yabancılar Türkçe Öğretimi, Grafiker Yayınları.
- Durmuş, M. (2019). Dil Öğretiminde Öğretici Yeterlilikleri ve Pedagojik Muhakeme Becerisi, Grafiker Yayınları.
- Even, S. (2011). Drama grammar: Towards a performative postmethod pedagogy. *The Language Learning Journal*, 39(3), 299-312.
- Günday, R. (2015). Yabancı dil öğretiminde yaklaşımlar, yöntemler, teknikler ve multimedya araç ve materyalleri. *Ankara: Favori Yayınları*.
- Hock, H. H., & Joseph, B. D. (2019). *Language history, language change, and language relationship: An introduction to historical and comparative linguistics*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Kaimvand, P. N., Hessamy, G. R., & Hemmati, F. (2016). Postmethod education: Its applicability and challenges in Iran. *International Journal of Asian Social Science*, 6(1), 21-34.
- Kandırılı, K. (2019). *The pre-service English language teacher educators' perceptions on the postmethod pedagogy and its application* (Doctoral dissertation, Bilkent University).
- Khodabakhshzadeh, H., Arabi, M., & Samadi, F. (2018). The Relationship between English Foreign Language Teachers' Willingness with Post-Method Pedagogy and Their Teaching Effectiveness. *International Journal of Instruction*, 11(2), 425-436.
- Kumaravadivelu, B. (1995). Comments on B. Kumaravadivelu's "the postmethod condition:(e) merging strategies for second/foreign language teaching": the author responds. *TESOL Quarterly*, 29(1), 177-180.
- Kumaravadivelu, B. (2003). *Beyond methods: Macrostrategies for language teaching*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Kumaravadivelu, B. (2008). *Understanding language teaching: From method to postmethod*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Liu, D. (1995). Comments on B. Kumaravadivelu's "The Postmethod Condition:(E) merging Strategies for Second/Foreign Language Teaching": "Alternative to" or "Addition to" Method?. *Tesol Quarterly*, 29(1), 174-177.
- Madya, S., Hamied, F. A., Renandya, W. A., Coombe, C., & Basthomi, Y. (2018). Teachers' accountability in the post-method era: Balancing freedom and responsibility. In *ELT in Asia in the Digital Era: Global Citizenship and Identity* (pp. 197-204). Routledge
- Naeini, A. V., & Shakouri, N. (2016). Preparing for a postmethod pedagogy: A transformative approach to curriculum development. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(3), 586-591.
- Paradowski, M. B. (2007). Comparative linguistics and language pedagogy: Concise history and rationale. *Multilingualism and Applied Comparative Linguistics*, 1, 1-18.

Paudel, P. (2018). Teachers' Perception on Postmethod Pedagogy in EFL Classes of Nepal. *Prithvi Academic Journal*, 1(1), 46-57.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2007). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge university press

Saengboon, S. (2013). Thai English Teachers' Understanding of "Postmethod Pedagogy": Case Studies of University Lecturers. *English Language Teaching*, 6(12), 156-166.

Scholl, Yöntem sonrası pedagojide, J. (2017). Reconceptualizing post-method pedagogy. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 15(3), 96-101.

Soomro, A. F., & Almalki, M. S. (2017). Language Practitioners' Reflections on Method-Based and Post-Method Pedagogies. *English Language Teaching*, 10(5), 234-242.

Stern, H. H. (1992). *Issues and options in language teaching*. Oxford: Oxford University Press.

Tasnimi, M. (2014). The role of teacher in the post method era. *International Journal of Multi Disciplinary Research*, 1(3), 1-8.

Toofal, Z. Z., & Barjasteh, H. (2018). Postmethod Era in Language Education. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 5(3), 268-275.

Uçman, T. Y., (2019). Yabancı Dil Öğretiminde Yöntem Sonrası Dönem Eğitilimi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 12 Sayı: 62*, 1143-1157.

Wiesemes, R. (2009). Developing theories of practices in CLIL: CLIL as post-method pedagogies. *Content and language integrated learning: Evidence from research in Europe*, 41, 41.

Zeng, Z. (2018). Construction of EFL Student Teachers' Beliefs about Method: Insights from Postmethod. *English Language Teaching*, 11(1), 93-99.

TOPLUMSAL KİMLİK İNŞASININ DİZİ SÖYLEMİNDEKİ VARLIĞI: “DİRİLİŞ ERTUĞRUL”

THE EXISTENCE OF SOCIAL IDENTITY BUILDING IN THE SE- RIES DISCOURSE “DİRİLİŞ ERTUĞRUL (RESURRECTION ERTUĞRUL)”

«ВОСКРЕСШИЙ ЭРТУГРУЛ»: ФАКТЫ СОЗДАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ДИСКУРСАХ СЕРИАЛОВ

Mustafa NERKİZ*

*“Bedenlere işkence etmek,
zihinleri şekillendirmek kadar etkili değildir.” (Castells 2013: 20)*

ÖZ

İktidar, hayatın pek çok alanında yeniden kurulmakta ve çeşitli araçlarla yeniden üretilmektedir. Kültürel alanda da ideolojik tahakkümünü oluşturmak ve devam ettirmek için kitle iletişim araçlarından faydalanmaktadır. Günümüzde medya, özellikle de televizyon yeniden üreten, şekillendiren ve kontrol eden bir iktidar aracına dönüşmüş durumdadır. Popüler kültürün ürünü olan ve televizyon vasıtasıyla geniş bir kitleye ulaşan dizi filmler de, kültürel pratik alanı olarak, estetik, sosyo-ekonomik ve tarihsel bir boyuta sahip anlamlandırma ve güdümlene aracı olarak ele alınmaktadır. Bu dizi filmler, sadece birer sanatsal yaratım değil, aynı zamanda egemen güçlerce üretilen mesajların hedef kitleye ulaştırılmasında bir “propaganda” aracı niteliği de taşımaktadır. Kültürel pratik alanı olarak bu filmler, anlamlandırma ve güdümlene aracı olarak ele alınmaktadırlar. Seyircisini ideolojik bir konumlandırma içine yerleştiren bu dizi filmler, kültürel düşünce ve değerleri yeniden üretmenin yanında, egemen ideolojinin de yeniden üretilmesi noktasında hayati bir işlev sergilemektedirler. En önemli kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyon vasıtasıyla politik ve kültürel ideolojinin üretilmesi, iletilmesi ve bunun toplumsal yapı üzerindeki etkisi bakımından başarılı bir örnek olarak

* Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Bölümü, Kentau - Türkistan / KAZAKİSTAN
(mustafa_nerkiz@hotmail.com)

düşündüğümüz *Diriliş Ertuğrul* adlı dizi film bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Haftalık olarak yayınlanan ve izlenme rekorları kıran *Diriliş Ertuğrul*'da, ideoloji ve medya arasındaki ilişki değerlendirilmiş, dizinin ideolojik araçsallığı üzerinde durulmuş ve toplumsal kimlik oluşturma noktasındaki etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktidar, İdeoloji, Kitle İletişim Araçları, *Diriliş Ertuğrul*, Kimlik.

ABSTRACT

Power is being re-established in many areas of life and reproduced by various means. It also utilizes mass media to create and maintain ideological domination in the cultural sphere. Today, the media, especially television, has become a means of power that reproduces, shapes and controls. The serial films which are the product of popular culture that reach a wide audience through television are also considered as an aesthetic, socio-economic, historical means of understanding and guidance as a cultural practical field. These films are not only artistic creations, but also a "propaganda" tool for delivering messages produced by sovereign powers to the target audience. As a cultural practice field, these films are treated as a guidance tool and interpretation. These serial films which place their audience in an ideological position, reproduce not only cultural ideas and values, but also serve a vital function in the reproducing of the dominant ideology. The sample of this study is the *Diriliş Ertuğrul* series and its effect on the social structure as we consider them as a good example in terms of production and transmission of political and cultural ideology through mass media. In *Diriliş Ertuğrul*, which is published weekly and breaks records for viewing, the relationship between ideology and media is evaluated, the ideological instrumentality of the series is emphasized and its impact on social identity creation is examined.

Key Words: Power, Ideology, Mass Media, *Diriliş Ertuğrul*, Identity.

1.Giriş

Toplumsal yaşamın hemen hemen her alanında yeniden kurulan ve çeşitli araçlarla birey ve toplumu tahakküm altına almaya çalışan iktidar, kültürel alanda da ideolojik egemenliğini tesis etmek ve yeniden üretmek için kitle iletişim araçlarından ve sanattan faydalanmaktadır. Günümüzde kitleleri etkilemede ve yönlendirmede en etkili kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyon vasıtasıyla geniş halk kitlelerine ulaşan dizi filmler, bu bakımdan hem sanatsal bir yaratım olması hem de belirli düşünceleri hedef kitleye aktarabilme özelliğiyle toplumu yönlendirebilme gücüne sahip bir üretim alanı olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan ideoloji üreten bir yaratım alanı olarak dizi film endüstrisi, egemen kesimin ideolojisini yayma ve buna uygun bilinç oluşturma yönüyle dikkat çeker. Bu ideolojik yönlendirmeyi çoğu kez fark ettirmeden yaptığı için iktidar ile ilişkisi de dolaylı bir hal almaktadır.

Kültür, kendini filmler aracılığıyla üretmekte ve devam ettirmektedir. Film-sel anlatı içerisinde yer alan kültürel tema ve motifler, sorunlar ve bunların çözümü, toplumsal değerleri somutlaştırmak ve meşrulaştırmak üzere üretilen kültürel temsiller seyirciye yol gösterici olabilecek düşünceleri, tutum ve davranış kalıplarını empoze etmektedir (Özden 2004: 160). En önemli kitle iletişim araçlarından birisi olan televizyon vasıtasıyla politik ve kültürel ideolojinin üretilmesi, iletilmesi ve bunun toplumsal yapı üzerindeki etkisi bakımından başarılı bir örnek olarak düşündüğümüz *Diriliş Ertuğrul* adlı dizi film bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Frankfurt Okulu'nun ortaya attığı "kültür endüstrisi" kavramı çerçevesinde kültürel ve sanatsal bir ürünün ideoloji ile ilişkisi ve bunun toplumsal tutum ve davranışlara etkisini ele alacağımız bu çalışma, dizinin 65 bölümü ile sınırlandırılmıştır. Film, her şeyden önce kültürel bir metin olduğu için, metin merkezli çözümleme kuramlarından olan yapısalcı kuramdan hareketle bu inceleme gerçekleştirilmiştir. Filmin çözümlemesinde, Zafer Özden'in 8 başlık altında incelediği film eleştirisi yöntemlerinden "İdeolojik Film Eleştirisi" yönteminden faydalanılmıştır.

2. İdeoloji ve Kitle İletişim Araçları

Antoine Destutt de Tracy tarafından yaratılan ve Fransız İhtilali ile birlikte kullanılmaya başlanan ideoloji kavramı, 19. ve 20. yüzyıllarda önemli gelişmeler yaşamış ve bu süreçte ideoloji anlayışında da bazı farklılaşmalar yaşanmıştır. Marx, Lukacs, Lenin, Gramsci, Althusser gibi fikir adamlarındaki farklı ve spesifik alanlardaki durumların değerlendirmesinde kullanılan yöntemlerin çatısı ideoloji olsa da, özelde her düşünür farklı boyutlarıyla fikir dünyasına önemli kazanımları miras olarak bırakmışlardır (Özbek 2011: 12). Tracy tarafından doğru düşünme bilimi, Marx'a göre ters/yanlış bilinç, Lenin'e göre bir sınıfın dünya görüşü, Gramsci'ye göre toplumu bir arada tutan sıvı, Althusser'e göre maddi bir pratik olarak tanımlanan (Yılmaz 2008: 63-64; akt. Gezmen ile Gürkan 2016: 201) ideoloji, en genel anlamda, toplumsal yaşamla ilgili düşünce, anlamlar ve sembolik temsiller alanına işaret eden bir kavram olarak ele alınabilir. Ancak burada sözü edilen "anlam ve sembolik temsiller alanı", çatışan anlam ve değerler alanına işaret etmektedir. Böylece ideoloji, *"toplumsal iktidar ilişkileri bağlamında oluşan ve kendisi de iktidar ilişkilerinin oluşum dolayımı olan toplumsal düşünce ve anlamlar alanı olarak tanımlanabilir. Bu anlamda ideoloji, insanların yaşamlarını sürdürürebilmek için yarattıkları maddi toplumsal pratiklerle ilgilidir"* (Üşür 1997: 8).

Louis Althusser için ideoloji, en genel anlamıyla, toplumsal bütünlüğü yeniden üreten ve bu süreçte sistemin yeniden üretilmesi için siyasal ve ekonomik iktidarın kullandığı ikna süreci olarak tanımlanabilir (Onay 2006: 12). Marksist teorisinin devleti yalnızca *"egemen sınıfların baskı örgütü"* olarak ele almasına karşı çıkan Althusser, devleti tümüyle baskıya dayalı bir örgütlenme olarak ele almaz. Devletin baskı araçları da bulunmakla beraber, iktidar yalnızca baskı ile ayakta kalamayacağından, aynı zamanda *"ideolojik araçları"* da mevcuttur. Bu araçlar üretim ilişkilerine sızarak üretim ilişkilerini yeniden üretmektedirler (Aydemir 2011: 16). Althusser'e göre, devletin birden çok ve birçoğu "özel" alanda yer alan ideolojik aygıtı bulunmaktadır. Bu aygıtların özel ya da kamusal alanda olması

önemli değildir. Önemli olan işleyişleridir. Özel kurumlar, aynen devletin ideolojik aygıtları gibi işleyebilirler. Devletin baskı aygıtı ile ideolojik aygıtlarını da birbirine karıştırmamak gerekir. Devletin Baskı Aygıtı “zor kullanarak” işlerken, Devletin İdeolojik Aygıtları “ideoloji kullanarak” işlerler. Haberleşme kurumu da (basın, radyo ve televizyon) devletin ideolojik aygıtlarından bir tanesini oluşturmaktadır (Althusser 2006: 64-65).

Althusser, Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) aracılığıyla bireylerin sadece çalışırken değil, boş zamanlarında da özne olarak üretildiklerini, ideoloji ve öznenin birbirlerinin koşulu olduklarını ifade etmektedir (Onay 2006: 7). İdeolojik ortamda kurulan özne, bu ortamda kültürel nesnelere maruz kalır. İdeolojinin öznelere dönüştürmesi, seslenme gibi son derece keskin ve etkili bir işlem yoluyla gerçekleşir. Bu seslenişten sonra özne, ideolojinin buyruklarına uyması sağlanabiliyorsa, özne olarak kurulmuş demektir. İdeolojinin somut olarak işlemesi de, sadece Devletin İdeolojik Aygıtları sayesinde değil, özne olarak kurduğu bireyleri işler kılmasından kaynaklanmaktadır. İdeoloji, her türlü etkiyi, kurduğu öznelere kendi etkileri olarak görmelerini sağlar. Her şeyi kendine mal eden özne, ideolojinin başarılı olmasını sağlamış demektir. Özne, artık olan biten her şeyin merkezi olarak konumlandırır kendisini. O artık hayali bir merkezdir (Onay 2006: 29-32).

Devletin birden çok ideolojik aygıtının bulunduğunu belirten Althusser, Devletin İdeolojik Aygıtları’nı “*Dinsel, Öğrenimsel, Aile, Hukuki, Siyasal, Sendikal, Haberleşme, Kültürel*” olarak belirlemiştir. Her biri kendine özgü yolda ilerleyen ve aynı amaca hizmet eden Devletin İdeolojik Aygıtları’nın hedefi, egemen ideolojinin yeniden üretilmesidir. *Siyasal DİA* bireyleri devletin siyasal ideolojisine uyumlu kılarken, *İletişim DİA*’sı da egemen ideolojiyi yurttaşlara taşır (Althusser 2006: 169-171).

Marksist düşünürlerden Antonio Gramsci ise, devletin zora dayalı iktidarını vurgulamak yerine, ikincil konumdakilerin sisteme olan rızasını sürekli biçimde kazanılmasını ve yeniden kazanılmasını içeren ‘hegemonya’ kavramı üzerinde durmuştur. Kısaca, “*rızanın imal edilmesi*” demek olan hegemonya; televizyon, kilise, aile, anaokulu gibi hegemonik aygıtlar vasıtasıyla bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlamaktadır (Onay 2006: 46). Rızanın üretimi gerçekleştirildiğinde, iktidarın kontrolünde bir “ortak duyu” inşa edilebilir. Böylelikle hâkim sınıfların ideolojisi meşrulaştırılır ve ideolojik işleyişi gizlenir. Bu doğallaştırmanın sonrasında ideoloji, toplumun bilinç ve gündelik alışkanlıklarında yeniden üretilir (Arık 2004: 332).

Kitle iletişim araçlarının toplumları etkilemesi, özellikle radyo ve televizyonun toplum yaşamına girmesinden sonra yoğunluk kazanmıştır. Uluslararası kuruluşların paketledikleri ve teknolojinin yaydığı iletiler, geniş halk kitlelerini yönlendirmektedir. Kitleler, reklamlarla kandırılmakta, propagandalarla ikna edilmekte, gösterilerle eğlendirilmektedir (Girgin 2002: 40). Gerçeklik ve hayal, medya aracılığıyla ve medya ortamlarında kurgulanmakta ve paylaşılmaktadır (Özdemir 2012:

285). Günümüzde medya, özellikle televizyon, yeniden üreten, şekillendiren, yöneten, kontrol eden ve hatta yargılayıp infaz eden bir iktidar aracına dönüşmüş durumdadır (Mora 2011: 192; akt. Karakoç ile Mert 2013: 282). Popüler kültürün ürünü olan ve televizyon vasıtasıyla geniş bir kitleye ulaşan dizi filmler de, kültürel pratik alanı olarak, estetik, sosyo-ekonomik, tarihsel bir boyuta sahip anlamlandırma ve güdümlene aracı olarak ele alınmaktadır. Temelinde Marksist eleştiri kuramının olduğu bu görüş, bir filmin, seyircisini nasıl bir ideolojik konumlandırma içine yerleştirdiği, kültürel düşünce ve değerlerin, ideolojinin filmde nasıl yeniden üretildiği, filmin egemen ideolojinin yeniden üretilmesinde nasıl bir işlev gördüğü gibi konular üzerinde yoğunlaşır (Özden 2004: 165).

3. “Diriliş Ertuğrul” Dizisinde Politik Söylem ve Toplumsal Kimlik İnşası

3.1. Diriliş Ertuğrul Dizisinin Konusu ve Künyesi

Diriliş Ertuğrul her çarşamba günü TRT 1’de yayınlanan ve izlenme rekorları kıran (Web Kaynak 1) haftalık bir dizi filmidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş dönemini ele alan bu yapım, emperyalerin kavgaya tutuştuğu bir diyarda, 400 çadırılık obasına yurt arayan Süleyman Şah Oğlu Ertuğrul’un, Tapınak Şövalyeleri, Moğollar ve Bizans’ın yanı sıra, içteki düşmanlar olan hain Türkmen beyleri ile giriştiği destansı mücadeleyi konu edinmektedir.

Yapımcılığını Tekden Film’in üstlendiği dizinin senaristleri Mehmet Bozdağ, Aslı Zeynep Peker Bozdağ ve Atilla Engin’dir. Mehmet Bozdağ, aynı zamanda dizinin yapımcısı ve proje tasarımcısıdır. Dizinin başrollerini ise Serdar Gökhan (Süleyman Şah), Hülya Darcan (Hayme Ana), Engin Altan Düzyatan (Ertuğrul), Kaan Taşaner (Gündoğdu), Esra Bilgiç (Halime Sultan), Didem Balçın (Selcan Hatun), Osman Soykut (İbn Arabî), Cengiz Coşkun (Turgut), Nurettin Sönmez (Bamsı Beyrek), Cavit Çetin Güner (Doğan) ve Mehmet Çevik (Deli Demir) paylaşmaktadır (Web Kaynak 2).

3.2. Diriliş Ertuğrul’da Politik Söylemler

“Kültür Endüstrisi” kavramını ortaya atan Theodor W. Adorno, kültürel ve sanatsal ürünlerin, siyasal ve ekonomik düzenden ve bu düzenin getirdiği bireysel ve toplumsal davranış kalıplarından soyutlanarak ele alınamayacağını ifade etmektedir. Bunlar birbirini etkilemekte ve biçimlendirmektedir (Kayıkçı 2007). Kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsal yapı üzerinde gerçekleştirilen ideolojik tahakkümün kültürel boyutu, popülerliğin ticarileşmesi ve standartlaşması üzerine çalışmalar yapan Adorno ve üyesi olduğu Frankfurt Okulu’na göre kültür endüstrisi, artık kendi tüketicisi olan modern bireyi de kendisi üretmektedir. Birey, sisteme ve genele karşı çıkmadan, kendi bilincini geliştirmeden mevcut sistemi onaylayarak ayakta kalabilmektedir. Bu bağlamda da modern birey sürekli yeniden üretilen bir ürün konumundadır (Onay 2006: 45). Bireyin yeniden üretiminde, ideolojinin aktarılmasında ve toplumun yönlendirilmesinde etkili bir araç olan dizi film en-

düstrisi, Althusser'in DİA'larının rolünü üstlenmektedir. Bu filmler, sadece sanatsal bir yaratım değil, aynı zamanda egemen güçlerce üretilen mesajların hedef kitleye ulaştırılmasında bir "propaganda" aracı niteliği de taşımaktadır. Televizyonda haftada bir yayınlanan dizi filmlerden birisi olan Diriliş Ertuğrul, tarihi bir dönemi ele almasına rağmen, bu tarihi olay ve olgular arasına güncel politik söylemleri de yerleştirerek belirli mesajların izleyiciye iletilmesini sağlamaktadır.

Devletin resmi televizyon kanalı TRT tarafından yayınlanan ve ekonomik anlamda büyük destek gören Diriliş Ertuğrul, siyasi iktidarı elinde bulunduran kişi ve kurumlarca da büyük bir destek ve teşvikle karşılanmıştır. Dizinin set ekibi, önce Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan (Web Kaynak 3) sonrasında da dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu (Web Kaynak 4) başta olmak üzere, defalarca iktidar kurmaylarınca ziyaret edilmiştir. Diriliş Ertuğrul 2015 yılında Türk Paten Enstitüsü tarafından "Yılın Sanat Markası" ödülüyle ödüllendirilmiş, dizinin yapımcısı ve senaristi Mehmet Bozdağ plaketi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan almıştır (Web Kaynak 5). Diriliş Ertuğrul dizisinin politik iktidar ile olan bu ilişkisi, iktidarın ve dizinin söylemlerinin benzerliği; hatta bazı durumlarda iktidar söylemlerinin dizide aynen tekrarlanması izleyiciler tarafından oldukça dikkat çeken ve toplumun bazı kesimleri tarafından da yadırganan bir durumdur.

"Tarihi" bir dönemi ele alan Diriliş Ertuğrul dizisi eğitici ve bilgi verici olma, günlük stresten uzaklaştırma ve eğlendirme işlevleri yanında, millî duyguları da besleyen bir üründür. Ancak, bağlı bulunduğu medyanın yayın politikalarına bağlı olarak, ele aldığı tarihi olaylar içerisinde toplumsal ilgiyi başka yönlerle yönetecek tarzda bazı söylemlere de yer vererek belli bir ideolojiyi aktarma ve iktidarın eylemlerini olumlama gibi işlevler de sergilemektedir. Tarihi ve kültürel bir dizinin duygulara nüfuz edebilme ve seslenebilme gücünden faydalanılarak söylem bombardımanına tutulan izleyici, böyle bir durumda kendisini verilen mesajların tam ortasında bulabilmektedir. 2014 yılında dönemin Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan'ın Diriliş Ertuğrul dizisinin setinde sarf ettiği "*Sanat formu açısından başarılı bu diziler. Sadece 'Sanat, sanat içindir' diye bu işler yapılmıyor. Sanat formu kadar, mesaj da önem taşıyor. Onlarla gurur duyuyoruz.*" (Web Kaynak 6) ifadeleri de, dizinin ticari bir amaçla üretilmesinden ziyade, egemen gücün belirli mesajlarını iletme yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Diriliş Ertuğrul'da Tapınakçılar ve Haçlılar üzerinden yapılan göndermeler yoluyla günümüz Türkiye-Batı-Ortadoğu politikalarına, dizideki dost görünen hain Türkmen beyleri aracılığıyla da iç politikaya dair söylemlere ve mesajlara ulaşabilmek mümkündür. Bu söylemlerin bir örneği, Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak üzere Suriye'ye yapılan sınır ötesi operasyonla ilgilidir. 24 Ağustos 2016'da başlayan ve "Fırat Kalkanı Operasyonu" adıyla bilinen olaydan kısa bir süre sonra, 26 Ekim 2016'da yayınlanan 62. bölümde "*Savunma düşman topraklarında başlar. Aksi takdirde vatan elden gidebilir.*" ifadesi yer almaktadır. Sınır ötesi operasyonun hala devam ettiği bir dönemde böyle bir ifade kullanılarak izleyiciye sınır

ötesi operasyonun gerekliliği mesajı verilmekte, iktidarın fikir ve projelerinin doğal görünmesi sağlanmakta, dış politikada iktidarın eylem ve söylemlerine destek argümanlar ileri sürülmektedir.

Dizide yer alan ve iç politikaya dair mesajlar sunan önemli söylemlerden bir diğeri siyasi iktidar ile Fethullah Gülen cemaati arasında yaşanan gerginlikle ilgilidir. 2013 yılında, iki güç unsuru arasında çıkan ve gittikçe tırmanan gerginlik sonrasında, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan *"Devlette paralel yapı kurmak isteyenler, devletin kurumları içerisine sinenler, şunu bilirsiniz ki istediğiniz kadar oralara yerleşin, ininize gireceğiz ininize!"* (Web Kaynak 7) ifadelerini kullanmıştır. Bu konuşmada yer alan *"inlerine girmek"* söylemi, 2016 yılında yayınlanan dizinin 65. bölümünde bizzat Ertuğrul Bey tarafından, Hanlı Pazar'ı elinde bulunduran ve gizli faaliyetlerde bulunan Tapınakçılar için kullanılmıştır: *"Hanlı Pazar nifak yuvasıdır Artuk Bey. İçine girmeden fitneyi temizleyemeyiz. Orada olup inlerine gireceğiz."* Burada, kurgulanmış bir hikâye ile reel bir olaya gönderme yapan dizi, egemen gücün eylemlerine hizmet eden bir söylemi yeniden üretmektedir. Yaratılan duygu yoğunluğu içerisinde, kültürel bir ürünün tüketicisi konumundaki izleyicinin düşünceleri ve tepkileri yönlendirilmekte, izleyiciye "ne" hakkında "nasıl" düşüneceği söylenmiş olmaktadır.

Dizi, belirli olay ve olguların seçimi ve kurgulanmasıyla anlamın üreticisi konumundadır ve yaşanan olayların anlaşılabilir olmasını sağlar. İzleyici ise üretilen bu anlamın tüketicisidir. İktidar, bu dizi özelinde, en önemli ideolojik aygıt olan televizyon vasıtasıyla kendi felsefesini ve ideolojisini halka ulaştırmakta ve baskı altında tuttuğu kitlenin rızasını kazanma amacı taşımaktadır. İktidar, bu dizi vasıtasıyla toplumu oluşturan bireylere ulaşmakta ve kendi düşüncelerinin benimsenmesini sağlayarak ideolojik hâkimiyeti sağlamaya çalışmaktadır.

3.3. Toplumsal Kimlik İnşası Bağlamında "Diriliş Ertuğrul"

İktidarın kurulmasında ve devam ettirilmesinde kitle iletişim araçları vasıtasıyla yapılan üretim, kimlik inşası sürecinde de önemli rol oynar. Kültürel ve sanatsal bir ürün olarak ele aldığımız Diriliş Ertuğrul'un metni de, basit anlamlardan ziyade; ideoloji ile iç içe geçmiş olan ve alt metinleri mevcut eylem ve söylemlerden oluşan bir metindir. Belirli bir tarihsel döneme özel bir toplumsal ve politik önem atfeden bu üründe, ele alınan döneme ait yeterli verilerin bulunmaması sebebiyle yer yer resmi tarih anlayışının dışına çıkıldığını ve bu noktada metnin yazarlarının devreye girdiğini görmekteyiz. Bu bakımdan öznelliği içine alan bu tarih anlayışının, aynı zamanda bir "inşa" çabasını da içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Kurgulanan tarihi olaylar arasına yerleştirilen ve dışarıda bırakılan kültürel unsurlar ile bu unsurların sonucu ortaya çıkan bilgi/anlam aktarımı, oluşturulmak istenen toplum kimliğinin şekillenmesine hizmet etmektedir.

Kimlik, en genel haliyle, bireyin "ben kimim" sorusuna verdiği cevapların toplamı olarak tanımlanabilir. Kimlik, kişinin kendi hakkında bilinçsizce oluşan

algılayışının bilince çıkması durumudur. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde geçerlidir (Assmann 2015: 140). Kimliğin meydana gelişi *geçmiş, hal ve gelecek* arasında belirli insicam ve tesisin birliğiyle mümkündür. Bu üç zaman boyutunun kesin hatlarla birbirinden kopuk olması durumunda toplum hafızasında devamlılık ve birlik teşekkül edemeyeceği için toplumsal kimlik oluşumundan da söz edilemeyecektir (Öztürk 2007: 16). Bu yüzden toplumlar kendilerini tanımlayabilmek için bir geçmişe ihtiyaç duyarlar. Geçmiş ise, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar. Bu yüzden, dünü yok olmaktan kurtarmak için “*hatırlayarak yaşatmak*” gerekmektedir (Assmann 2015: 39-40).

Birey ya da toplumların kendi kökenlerine ilişkin kökensel hatırlama, dilde ya da dil dışı yaptığı nesneleştirme olan her türlü simgeye başvurur. Hatırlamayı ve kimliği destekleyici yönleriyle “*memoria*” kavramı altında toplayabileceğimiz bu simgeler arasında törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysiler, takılar, dövme-ler, yollar, resimler, mekânlar ve benzeri öğeler sayılabilir. Geçmişle bağlantı kurularak gerçekleştirilen hatırlamada, hatırlayan grubun kimliği temellendirilir. Grup, tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur (Assmann 2015: 60-61).

Kullandığı kültürel unsurlar vasıtasıyla Türk milletinin geçmişiyle ilişki kurmasına aracılık eden Diriliş Ertuğrul dizisi, toplumun kökenini, var oluş amacını ve sosyo-kültürel yapısını yansıtan eylem ve söylemleriyle kökensel hatırlamada bulunan ve toplumsal kimlik inşasında etkili olan bir üründür. Burada iktidar mekanizması, geçmişin yeniden hatırlanmasında en önemli uyarıcı unsur durumdadır. 2016 yılında dönemin Başbakan yardımcısı Numan Kurtulmuş tarafından dile getirilen “*Diriliş gibi nice dizileri yapacağız, yaptıracağız. Türkiye’de bu aziz milletin, tarihiyle, kültürüyle buluşmasının önünü açacağız ve bu yolda ilerleyeceğiz.*” (Web Kaynak 8-9) sözleri, toplumsal kimliğin yeniden inşasının dayanak noktası olan iktidar mekanizmasını yansıtmaları bakımından önemlidir. Burada iktidarın “*geçmiş hatırlatması*”nın ileriye dönük bir yönü de söz konusudur. İktidar “*kendisine geriye dönük meşruluk ve ileriye yönelik ebedilik kazandırır*” (Assmann 2015: 79).

Kimlik inşasında en önemli araçlardan birisi olan “tarih” unsuru, bir milletin diğer milletlerin tarihinden farklı olduğunu ve milletin kendine özgü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Akıncı 2011: 40). Pek çok televizyon dizisi “*Bu dizideki kişi ve kurumlar tamamen hayal ürünüdür*” söylemiyle gösterime başlarken, Diriliş Ertuğrul’da “*Dizideki hikâye ve karakterlerin ilham kaynağı tarihimizdir*” söylemi, dizi vasıtasıyla aktarılan olay ve olguların gerçekliğine izleyiciyi hazırlamaktadır. Burada “ilham” unsuru kurgusalığa işaret etse de, onun kaynağı olarak “tarih”in ön plana çıkartılması, aktarılan bilgiye tarihsel ve mekânsal bir zemin oluşturma ve gerçeklik kazandırma amacı taşır. Dizin bilinçli bir şekilde oluşturulan metni ve izleyiciye sunulan alt metinler incelendiğinde verilmek istenen mesajlarla, sadece günün politik olay ve olgularına dair bir olumlama değil,

aynı zamanda yeni bir toplum kimliği inşası bağlamında dizinin yönlendirici bir etkiye sahip olduğunu da görmekteyiz. Bu metinler, bir taraftan çocukların ve yetişkinlerin iletişimini sağlarken, diğer yandan da izleyicinin bilinçaltını ve hayal dünyasını besleyerek kimliğin oluşumuna ve devamına katkıda bulunmaktadır. Dizide, kimlik inşa etmeye ilişkin en temel soru olan “ben kimim ve benim dışımdakiler kimler?” sorusunun cevapları belli bir toplum tanımını da beraberinde getirir. Birey ve toplum, bu tanımlama çerçevesinde bir kimlik edinir ve diğer toplumlardan farklı olarak bir noktada kendini konumlandırır.

Kültürel anlamın kendiliğinden dolaşımı ve yeniden üretimi mümkün olmadığından, onun dolaştırılması ve sahnelenmesi gerekmektedir (Assmann 2015: 152). Dizide geçmişin aktarımında, senarist tarafından metne yerleştirilen Türk destan, efsane ve hikâyeleri ile dini-tasavvufi anlatmalar, toplumsal kimliğin yeniden inşasında hafızayı destekleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mit, destan, efsane, hikaye ve kıssaların eğitimsel bir fonksiyonu vardır ve ahlaki bazı davranışları yerleştirme amacı güderler. Dizide seyirciye sunulan toy, av, namaz, dua-zikir vb. ritüeller de bilgiyi içinde saklayan kültürel öğelerin sahnelenmesi olarak bu amaca hizmet ederler. Senarist tarafından yeniden üretilen bu kolektif anılar “biz kimiz?” “kökenimiz ne?” “nereden geliyoruz”, “kültürel evrendeki yerimiz ve amacımız ne?” gibi soruların da cevabını içinde barındırmaları bakımından kimlik inşasında önemli rol oynarlar.

Dizinin metni incelendiğinde, “İslam” ve “Türklük” vurgusu en fazla ön plana çıkan kimlik unsurlarıdır. Alt metinlerle sıkça desteklenen ana metnin temel anlamsal malzemesini oluşturan bu iki önemli unsur, dizi metni içerisinde düzenlenip çeşitli olay ve olgularla ilişkilendirilerek izleyiciye sunulmaktadır. İbn-i Arabî’nin kişiliğinde hayat bulan İslami söylemlerin alt metinleri genel olarak Kur’an-ı Kerim ayetlerinden, hadislerden ve peygamberlerin kıssalarından seçilmiştir. Bir sahnede ise Divan-ı Hikmet’ten seçilen dizelerden faydalanılmıştır. Türk kültürünü yansıtan alt metinlerin kaynağı ise, başta Dede Korkut Kitabı olmak üzere, Orhun Kitabeleri, Oğuz Kağan Destanı, Ergenekon Destanı, Maaday-Kara Destanı, Kürşad ve Kırk Çerisi, Türeyiş Destanı vb. metinler ve kullanılan atasözleridir. Tarihi bir şahsiyet olan İbn Arabî karakteri dizideki İslami unsurların aktarıcısı durumundayken, geleneksel anlamda hikâye anlatıcısından izler taşıyan “Deli Demir” karakteri, hem Oğuz Kağan, Kürşad ve Kırk çerisi gibi İslam öncesi Türk kültürüne ait öğelerin hem de Hz. Ali kıssası, Hayber’in fethi gibi İslami hikâyelerin anlatıcısı ve aktarıcısı konumundadır. Bu özelliğiyle destansı bir bellek vazifesi gören Deli Demir ile İbn Arabî, geçmiş hatırlatarak belleğin yeniden üretimi noktasında dizi-deki temel karakterler olarak nitelendirilebilirler.¹

¹ Deli Demir’in ikinci sezonda ölümüyle birlikte, üçüncü sezonda izleyiciler anlatıcı olarak Bamsı Beyrek’i göreceklerdir.

Milli unsurların en yoğun olduğu ürünler olan Türk destanları, efsaneleri, masalları gibi halk bilimi ürünleri Türklerin düşünce ve dünya görüşünün çeşitli dönemlerdeki hatıralarını ve geçmişten bugüne kadar uğradığı değişim ve dönüşümler neticesinde kültürümüzde oluşan tabakalaşmayı sunmaları açısından önemlidir. Bu ürünlerde işlenen kahramanlık, cesaret, töre, din vb. motifler kimliğin teşekkülünde rol oynayan önemli unsurlardır. Özellikle destanlar milli kimliği besleyen en önemli sözlü anlatmalardan birisi olarak görüldüğünden dizide sıkça faydalanılmıştır. Deli Demir üçüncü ve on dokuzuncu bölümlerde çocukları etrafına toplayarak *“Bu gece de nasibimize yiğitler yiğidi, hakanlar hakanı Oğuz Kağan’ın hikayesi düştü”* der ve Oğuz Kağan destanını anlatmaya başlar: *“Bundan asırlar asırlar önce (...) biz Türkler daha henüz Ötüken yaylalarında yaşar iken, hepimizin anası olan Ay Sultan’ın gözüne bir ışık düşmüş (...) ve âleme bir yiğit gelmiş.”* Uygur harfli mitik destan metnin esas alındığı bu sahnede dikkat çeken unsurlar, toplumun nereden geldiği sorusuna cevap niteliğinde olabilecek kökensel bir atadan ve mekânsal unsurdan bahsediliyor oluşudur. On üçüncü bölümde Selcen Hatun, kendisi ve kız kardeşi Gökçe ile Türeyiş Destanı’ndaki kız kardeşler arasında paralellik kurar: *“Bey, günlerden bir gün kızlarını alıp kişi ayağı değmeyen bir yere götürüp yüksek bir dağın tepesine koymuş. Kızlar bu dağda bekleyedururken dağın çevresinde bir bozkurt görünmüş. Kurt büyük kızla evlenmiş. Küçük kız da kurdun kardeşiyle... Bu kızlar gebe kalmışlar. Oğullarının sesi bozkurt sesine benzemiş. İki kardeşin de oğulları bozkurt ruhuyla çoğalmış. Boyları bu kız kardeşlerin soyundan türemiş. Tıpkı bir gün Kayıların bizden büyüyüp çoğalacağı gibi...”* Türk milletinin mitik kökeni hakkındaki bu anlatmalar dışında, kahramanlık, cesaret, aşk vb. motiflerin yer aldığı pek çok sözlü anlatma dikkati çeker. Yirmi dördüncü bölümde Kürşat ve 40 çerisinin destansı hikâyesi anlatılarak cesaret, kahramanlık ve Türk toplumun bağımsızlığına düşkünlüğü ifade edilir.

Her toplum kendi destanlarında kendi geçmişinin köklerini bulur. Bu bakımdan destanlar, toplumun değişen ve değişmeyen yaşam şekillerini ve dünya görüşünü sunmaları açısından sosyolojik çıkarımlar elde etmeye de müsait ürünlerdir. Toplumsal yapının dayandığı temellerden birisi olan aile kurumunun da destan kültürümüzde oldukça yer etmiş olması, bu ürünlerin erken dönem Türk kültüründeki aile yapısının aydınlatılması noktasında önemli veriler sunmasını da beraberinde getirmiştir. Bu verilerden hareketle Diriliş Ertuğrul dizisi, Türk toplumundaki tek eşli aile yapısını da yine bir destan metninden hareketle izleyiciye sunmuştur. On dördüncü bölümde geçen bir sahnede, Hayme Ana ve Süleyman Şah, oğulları Ertuğrul’u Gökçe ile evlendirmek istemektedirler, fakat Ertuğrul Halime Sultan’ı sevmektedir. Hayme Ana iki kızla da evlenebileceğini ima ettiğinde Ertuğrul *“Sen ne dersin anam. Yaslandığım yen eskiyip dağılmalı mı? Giydiğim kürk eskiyip dağılmalı mı? Yaban hayvanı da olsa tüylü olur. İnsanın bir eşi olur, diyen sen değil miydin anam.”* diyerek annesine cevap verir ve ailenin kurulması bağlamında töre-

nin sürdürücüsü ve koruyucusu olur. Maaday-Kara² destanından alınıp kullanılan bu ifadeler, tamamen meşru bir zeminde kurulan Türk aile yapısındaki törenin önemini ve sonraki dönemlerde uğradığı değişimleri yansıtmaları bakımından da dikkate değerdir.

Dizide en çok kullanılan alt metin, şüphesiz Dede Korkut anlatmalarıdır. *Bamsı Beyrek, Banu Çiçek, Selcan Hatun, Dumlul* gibi Dede Korkut karakterlerin dizinin kişi kadrosu içerisinde yer almasının yanında, pek çok replikte, Dede Korkut Kitabı içerisinde yer alan ifadelerden faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde Hayme Ana “*Boyun boylansın, soyun soylansın*” diyerek anlatmalara bir göndermede bulunmaktadır. On yedinci bölümde, Hayme Ana yaralanan oğlu Ertuğrul’un başucuna vardığında da arka fonda “*Yom vereyim hânım*” denilerek başlanan duaya şu ifadelerle devam edilmektedir: “*Yerli kara dağların yıkılmasın / Gölgelece kaba ağacın kesilmesin / Kan gibi akan görklü suyun kurumasın / Kanatların ucu kırılmasın / Kadir seni namerde muhtaç etmesin.*” Dede Korkut Kitabı’ndaki hikâyelerin sonunda yer alan ve hemen hemen aynı kalıp ifadelerden oluşan dua bölümünden alınan bu ifadeler, Türk toplumunda yaratıcıya teslimiyeti, duanın önemini ve gücüne inanılmasını göstermesi açısından önemlidir. On altıncı bölümde Doğan ve Bamsı karakterleri, Bamsı Beyrek anlatmasında geçen “*Karşı yatan kara dağa sorar olsam yayla kimin / Soğuk soğuk sularını sorar olsam içit kimin*” repliğiyle söyleşirler. Daha da çoğaltabileceğimiz bu tarz örnekler, bir taraftan diziye tarihi bir dönem havası kazandırırken, diğer yandan bir köprü vazifesi görerek geçmişten bugüne kültürel bir aktarımda bulunurlar.

Dizide, bireysel ve toplumsal davranış kalıplarını düzenleyen en önemli kültürel kurum “töre”dir. Töre, sadece Türklerin en eski hayatında değil, nesilden nesle aktarılan yazılı olmayan kurallar bütünü olarak, sonraki yüzyıllarda da Türk toplumu üzerinde etkili olmuştur. Bu bakımdan töre, bir toplumun kültürel yapısı hakkında bilgiler sunan en önemli kurumlardan birisidir. Eski Türk hukukunda olduğu gibi, Kayı obasının beyi Süleyman Şah “töre”nin kaynağı, uygulayıcısı ve koruyucusu konumundadır. Dizide kurultaylar, şöenler, toylar töreye uygun şekilde gerçekleştirilir. Birinci bölümde Süleyman Şah’ın töreye uygun hareket etmeyen Selçuklu komutanı Kara Toygar’a sarf ettiği “*Biz töremizle yaşar, töremizle ölürüz Kara Toygar! Biliriz ki, Sultan devletli adamdır, ama önce atam Oğuz’un töresi der, tahtına öyle kurulur. Töre bilmeyen adamdan sultan olmaz, bey de olmaz, adam da olmaz. Adam olmayanla da bizim işimiz olmaz. Koca Selçuklu’nun bir komutanı olarak bunu bilmen gerekirdi.*” ifadesi, kağan da dâhil olmak üzere,

² İfadelerin destan metnindeki orijinal hali şu şekildedir: “*Ey anneciğim, dedi / Dur, dur bacığım, dedi / Yaslandığım yen eskiyip dağılmalı mı? dedi / Giydiğim kürk eskiyip dağılmalı mı? dedi / Yaban hayvanı da olsa tüylü olur / İnsanın ise bir eşi olur / Ömür boyu bekar kalmak / Bana yaramaz, dedi*” Ayrıntılı bilgi için bkz. Emine Gürsoy-Naskali, Altay Destanı Maaday-Kara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 189

Türk toplumunda uyulması zorunlu olan töre kurallarının önemine işaret eder. Bu diyalog, sadece töreye saygıyı değil, töreye uygun hareket etmeyenlere karşı tutum ve davranışları göstermesi bakımından da önemlidir.

Töre ile seçilen bey, toplumu idare etme ve düzene sokma noktasında yine töreden hareket etmektedir. Nitekim Süleyman Şah “*Yeni yurdumuz şerefine alplar kılıç kalkan oynasın. Atalardan gördüğümüzü yaşatalım*” diyerek törenin, yani göreneklerin toplumsal düzenin işleyişindeki önemini gözler önüne sermektedir. Süleyman Şah’ın bütün toy açılışlarında “*Ol deyince olduran, gönüllerimizi iman nuruyla dolduran Allah’ın 99 adıyla... Ya Bismillah...*” ifadesini kullanması göz önüne alındığında, dizide Türk töresi ile İslam inancının uzlaştırıldığı gözlerden kaçmaz. Diğer gündelik davranış ve eylemlerdeki Türk ahlak anlayışı belirten Türk töresinin özü de İslam ahlakıyla kaynaştırılmıştır. Evliliklerde dini nikâhın var oluşu ve Gündoğdu’nun eşine iki kere “boş ol” deyip üçüncüyü söylemeden Selen Hatun’un araya girip onun konuşmasını engellediği sahneler göz önüne alındığında, nikâh ve boşanma gibi meselelerde, töreden ziyade, şer’i hukuk kurallarının esas alındığını da göstermektedir.

Dizide örfi ve şer’i hukuk kurallarının kaynaştırılması yanında, Türklerin eski inancına ait bazı izlerin silindiği ve yeni inanç bağlamında değişime uğrayarak yeniden üretildiği de görülmektedir. Sekizinci bölümde Hayme Ana, yolculuğa çıkan Deli Demir, Gökçe ve Aykız’a “*Yolunuz açık olsun. Tez gidip tez gelin inşallah. Fatıma Anamızın mübarek eli sırtınızdan eksilmesin*” diye dua eder. Bu ifadeyle, Türklerin İslam öncesi inancında önemli yeri olan “*Umay*” ve buna bağlı olarak ortaya çıkan “*Umay Ananın Eli*” kullanımının, İslam’ın etkisiyle “*Fatıma Ananın Eli*” şekline dönüştüğü, Gök Tanrı inanç sistemine ait bir unsurun yerine İslami inanç sistemine ait bir unsurun konulduğu görülmektedir.

Dizinin birinci bölümünün ilk sahnesindeki “*Hayy’dır Allah, Hakk’tır Allah*” repliği eşliğinde “*demir dövme*” sahnesi de Türklerin eski inanç unsurları ile yeni inancının sentezlenmesi niteliğindedir. Türk anlatı ve inançlarında önemli bir unsur olan demirin zikir getirilerek dövülmesi ve Deli Demir’den aldığı kılıcı “*Allah aşkına, atam Oğuz adına şerefle taşıyacağım*” diyen Ertuğrul’un bu kılıçla döktüğü ilk kanın Haçlılara ait olması da “gâzâ” olgusunun dizideki yansımasıdır. Zira onuncu bölümde bu öngörümüzün söyleme dönüştüğünü de görmekteyiz. Dizinin ana karakteri Ertuğrul İslam âleminin sorunlarından söz ettiğinde Kurtuluş “*Koca âlem-i İslam’ın derdi bize mi kaldı*” diyerek durumdan hoşnutsuzluğunu belli eder. Ancak Süleyman Şah “*Bundan gayrı kılıcımız gâzâ için her daim hazır olsun*” diyerek Kayılar özelinde Türklerin temel dünya görüşünü ve amacını açıklar. On altıncı bölümde de Ertuğrul tekrar “*Âlem-i İslam paramparça*” söylemini yineler. Afşin Bey ise derin mesajlarla yüklü olan şu cevabı verir: “*Her şey görüldüğü gibi değildir. (...) Bizim devletlerimiz ilelebet baki kalacak. Bizim devletimiz bir bakarsın Oğuz olur âleme haykırır, bir bakarsın Gök Türk olur taşları dile getirir, bir bakarsın çift başlı kartal olur Âli-i Selçuk’a can verir. Demem o ki, Türkler*

ezansız, sancaksız ve devletsiz kalmazlar.” Bu sahnede, Atatürk’ün “*Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.*” ifadesine benzer bir üslup taşıyan “*Bizim devletlerimiz ilelebet baki kalacak*” söylemiyle izleyicinin bilinçaltına ilk mesaj gönderilmektedir. İfadenin devamındaki “*Türkler ezansız, sancaksız ve devletsiz kalmazlar.*” ifadesi ise, toplum mühendisliğinin vurucu söylemlerinden birisi olan “*İslam olmadan Türk olmaz*” mesajını izleyicinin bilinçaltına nakşetmektedir.

İbn Arabi tarafından aktarılan Kur’an-ı Kerim ayetleri (12. Bölümde “*İnşirah*” suresi, 16. Bölümde “*Nisa*” suresi, 23. Bölüm “*Saffa*” suresi) ve çeşitli kıssalar (14. Bölümde “*beddua kıssası*”, 15. Bölümde “*Peygamber’e suikast kıssası*”, 20. Bölümde Hz. Ömer kıssası, 22. Bölümde Taif seferi kıssası) ile ritüelistik bağlamda ele alabileceğimiz zikir sahneleri, arzu edilen toplumsal kimliğin İslami boyutunun anlamsal kaynaklarıdır. Tarihi canlandırıcı boyutuyla Kur’an kıssaları, insanlara, geçmişte etkin değerlerin şimdi ve gelecekte de etkin olabileceğini anlatırken, ilahi bir tarih yorumu elde etme ve bununla bireyin ve toplumun yaşamına yön verme hedefi gütmektedir (Kılıç 1994: 90-95; akt. Demir 2003: 144). Bu kıssalardaki ibret almaya yönlendirme durumu, duygu ve düşüncelerin İslami cihete yönelmesinden de öte, İslam’ın ahlaki yönlendirme niteliği kazanmasına da sebep olur. Buradaki din olgusu, mensupları arasında bir dayanışma vücuda getirirken, aynı zamanda içinde yaşadığı topluma bir dünya görüşü temin eder. Bireye ve topluma verdiği mesajlarla İslam dini, toplumsal kimlik inşasında birleştirici olduğu kadar, ayırıştırıcı bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Kültürel bir metin olarak değerlendirilen film senaryosu incelendiğinde, seyirciye verilmek istenen mesajlarla, sadece güncel politik olaylara dair bir olumlama değil, aynı zamanda toplumsal kimlik inşası bağlamında zihinleri biçimlendirici bir etkiden söz etmek mümkündür. İzleyicinin bilinçaltını ve hayal dünyasını besleyerek kimliğin oluşumuna katkıda bulunan sözlü kültür ürünleri, kimlik inşasındaki temel sorular olan “ben kimim” ve “benim dışındakiler kimler” sorularının da cevabını sunarlar.

Tarihsel olaylara ve kahramanlara yüklenen sembolik anlamlar, toplumda bazı duyguların kazanılması ve diri tutulması noktasında işlevsellik sergileyerek toplumsal bilinç oluşumuna da katkı sunarlar. Özellikle mit, destan, efsane, hikâye, kıssa gibi milli ve dini anlatımlar, birey ve topluma kim olmaları gerektiği konusunda yönlendirici bir işleve sahiptirler. Dizide tarihi olaylar arasına yerleştirilen bu metinler, izleyiciye atalarının kim olduğu, inançlarının ne olduğu, ideallerinin neler olduğu, nereden gelip nereye gittikleri, hangi zorlu yollardan geçerek bu günlere geldiği, bu günlere gelirken kahramanlarının neler yaptığı gibi sorulara cevap niteliğinde olabilecek veriler sunar ve diğer milletlerden farklı olduğu yönleri gösterir.

Dizideki söylemler vasıtasıyla gerçekleştirilen bilgilendirme ve konumlandırma sürecinin sonunda izleyici, kendisine sunulan “*milli*” ve “*dini*” kültürel

temsilleri içselleştirmekte ve bunların temsil ettiği değerler sistemini benimseyerek ideolojik bir koşullandırma ve konumlandırma altına girmektedir (Özden 2004: 169). Bu bağlamda, tarihi olay ve kahramanların merkeze alındığı Diriliş Ertuğrul dizisi, halk anlatılarının arasına güncel mesajların da eklenmesiyle hem iktidarın eylemlerini olumlayan hem de iktidarın ideolojisine uygun toplumsal kimlik inşasına hizmet eden bir sinema ürünü olarak değerlendirilebilir.

Kimlik inşası, elbette bütün siyasi iktidar yapıları için önemlidir. Atatürk'ün *"Biz dinî terbiyeyi aileye bıraktık. Millî terbiyeyi de devlete aldık."* (Palazoğlu 1998; akt. Kodal 2014: 306; Borak 1962: 75-76) sözünden hareketle, cumhuriyet döneminde dinsel temelli olmayan bir kimlik oluşturma çabasından söz edebiliriz. Günümüzde ise, siyasi iktidarın İslamcı bir gelenekten gelmesi sebebiyle siyasal İslamcılık kendine yer etmiş ve bu İslamcı gelenekten gelen siyasi iktidarla birlikte "İslamcı habitus" alanı genişlemiştir. Bu dönemde dinsel kimlik, iktidar eliyle milli kimliğe eklenilerek Türk toplum kimliği *"İslâmi"* bir renge büründürülmek istenmekte ve İslamiyet, Cumhuriyet aydınlarının kurgulamak istediği toplum kimliğinden farklı olarak, Türk tarihinin ve toplumsal kimliğinin ayrılmaz bir paçası olarak görülmektedir. Bu durumda, tarihî ve kültürel argümanları yeniden üreterek zihinleri biçimlendirici eylem ve söylemleri içinde barındıran Diriliş Ertuğrul dizisi, devlet eliyle inşa edilmek istenen Türk-İslam sentezine dayalı etno-dinsel bir kimlik inşası için oldukça uygun bir ürün durumundadır. Belirli olay ve olguların seçimi ve kurgulanmasıyla üretilen anlamın tüketicisi durumundaki izleyici ise, Althusser'in bahsettiği gibi, ideolojik ortamda kültürel nesnelere maruz kalan ve kurulan özne durumundadır.

KAYNAKÇA

Abdolvahap Akıncı, Milli Kimlik İnşa Stratejileri (Türkiye Örneği 1839-1946), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011.

Ahmet Bekir Palazoğlu, Atatürk İnkılâpları (Devletin Laikleşmesi), Türk Hava Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Atilla Girgin, Uluslararası İletişim, Der Yayınları, İstanbul, 2002.

Başak Gezmen ve Hasan Gürkan, V For Vandetta Filmi Üzerinden İdeolojik Bir Okuma, eKurgu, Cilt: 24, Sayı: 2, 2016

Duygu Onay, Louis Althusser'da İdeoloji ve Bilinç İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

E. Yılmaz, Sinema ve İdeoloji İlişkileri Üzerine, 2008

Emine Gürsoy-Naskali, Altay Destanı Maaday-Kara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Enderhan Karakoç ve Abdullah Mert, Sinemada Siyasal İktidar, İdeoloji ve Medya Üçgeni: Wag The Dog Filminin İncelenmesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Jan Assmann, Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Louis Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (Çev. Alp Tümer-ekin), İthaki Yayınları, İstanbul, 2006.

Manuel Castells, İsyan ve Umut Ağları, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.

M. Bilal Arık, Popüler Kültüre Temel Yaklaşımlar, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi, 2004.

Manuel Castells, İsyan ve Umut Ağları, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013

Murat Kayıkcı, Adorno'nun Kültür Endüstrisi Kavramı Üzerine, <http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2013/12/Adornonun-kültür-endüstrisi-kavramı-üzerine.pdf>

Nebi Özdemir, Medya, Kültür ve Edebiyat, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Necla Mora, Medya Çalışmaları Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim, Ankara, Nobel Yayınları, Ankara, 2011

Onur Aydemir, Gündelik Yaşamda Politik Deneyim, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Sadık Kılıç, Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar, 1. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yay., Ankara 1994.

Serpil Üşür, İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

Sinan Özbek, İdeoloji Kuramları, Notos Kitap, İstanbul, 2011.

Şehmus Demir, Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik, Beyan Yayınları, İstanbul, 2003.

Tahir Kodal, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (TAED), 2014.

Yücel Öztürk, Tarih ve Kimlik, Akademik İncelemeler, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007

Zafer Özden, Film Eleştirisi Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi, İmge Kitabevi, 2004.

Web Kaynak 1: <http://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/dirilis-ertugruldan-yeni-reyting-rekoru-307893.html> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 2: <http://www.dirilisdizisi.com/Karakterler/dirilis-ertugrul-sezon-1> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 3: <http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32612/cumhurbaskani-erdogan-dirilis-ertugrul-dizisinin-setini-ziyaret-etti.html> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 4: <http://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-dirilis-dizisinin-setini-ziyaret-etti-184065.html> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 5: <http://www.aksam.com.tr/magazin/dirilis-ertugrula-yeni-odul/haber-397496> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 6: <http://www.milliyet.com.tr/basbakan-yardimcisi-akdogan-dirilis-istanbul-yerelhaber-532867/> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 7: <http://t24.com.tr/haber/erdogan-gulen-tartismasinda-kavgada-bile-soylenmeyecek-sozler,246621> , Erişim: 10 Nisan 2017

Web Kaynak 8: <http://www.ntv.com.tr/turkiye/numan-kurtulmustan-dirilis-ertugrul-yorumu,Lhr6bELMV0y3gC91LDA1Rg> , Erişim 10 Nisan 2017

Web Kaynak 9: <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/419662.aspx> , Erişim: 10 Nisan 2017

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МИФОНИМОВ В НАЗВАНИЯХ РАСТЕНИЙ

BİTKİ İSİMLERİNDE MİTONİMLERİN LINGUO-KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

LINGUO-CULTURAL CHARACTERISTICS OF MYPHONYMS IN PLANT NAMES

ӨСІМДІК АТАУЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ МИФОНИМДЕРДІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ СИПАТЫ

Gulden TLEGENOVA*

ÖZ

Makalede bitki bitkilerine göre bitki bitkilerinin dilbilimsel ve kültürel özelliklerini «fitonimik», «fitonimik kelime» ve bitkilerin bitki dünyası hakkındaki insanlık bilincinin metaforik ve mitolojik yönleri bağlamında semantik özelliklerinin çok boyutlu bir analizi olarak sunmaktadır. Aynı zamanda, Kazak folkloru ve edebi eserlerdeki fitonima, çalışma fikrini derinleştirir ve çeşitli deneyimlerin felsefi, psikolojik yorumuna, karakterlerin zihinsel durumlarına katkıda bulunur. Bu bağlamda yazar, yazarın kişiliği ile halkın ortak bilinci arasındaki felsefi ve estetik benzerlikleri belirlemeye odaklanır. Bu nedenle, makalede, geleneksel kültür ve folklorda Kazakların dünya görüşü ve ataerkil-yurtsever ilişkilerini belirleyen, çeşitli ağaçların ve çiçeklerin felsefi öneme sahip olduğu isimleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fitonim, sebze dünyası, dünyanın dilsel resmi, folklor-mitolojik dünya görüşü, ağaç ve bitki isimlerinin felsefesi ve sembolizmi.

ABSTRACT

The article presents the linguistic and cultural characteristics of mythonyms in relation to plant names in terms of «phytonym», «phytonymic vocabulary» and a multidimensional analysis of the semantic features of phytonymic units in the

* El-Farabi Kazak Milli Universitesinin Filoloji ve Dünya Dilleri Fakultesi 3 sınıf doktora öğrencisi Almaty/KAZAKISTAN
(gulden_20.88@list.ru)

context of metaphorical and mythological aspects of people's consciousness about the plant world. At the same time, phytonyms in Kazakh folklore and literary works deepen the idea of the work and contribute to the philosophical, psychological interpretation of various experiences, mental states of the characters. In this context, the author focuses on identifying philosophical and aesthetic similarities between the personality of the writer and the collective consciousness of people. Therefore, the article analyzes the Kazakh names of various trees and flowers of philosophical significance, which determine the worldview and patriarchal-patriotic relations of Kazakhs in traditional culture and folklore.

Key Words: Phytonyms, vegetable world, linguistic picture of the world, folklore-mythological worldview, philosophicity and symbolism of trees and plants names.

АНДАТПА

Мақалада «фитоним», «фитонимдік лексика» ұғымдарының шеңберінде өсімдік атауларына қатысты мифонимдердің лингвомәдени сипаттамасы берілген және фитонимдік бірліктердің семантикалық ерекшеліктеріне өсімдіктер әлемі туралы фольклорлық сананың стереотиптік көрінісін анықтайтын метафоралық және мифологиялық аспектілер тұрғысынан көп деңгейлі талдаулар жүргізілген. Сонымен қатар, қазақ ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеті туындыларындағы фитонимдер шығарманың идеясын тереңдетеді және әр түрлі тәжірибелерді, кейіпкерлердің психикалық жағдайларын философиялық, психологиялық тұрғыдан түсіндіруге ықпал етеді. Осы тұрғыда автордың басты назары жеке жазушының дүниетанымы мен халықтың ұжымдық санасы арасындағы философиялық және эстетикалық ұқсастықтарды анықтауға бағытталған. Сондықтан мақалада дәстүрлі мәдениет пен фольклорда қазақтардың дүниетанымдық және патриархалды-рулық қатынастарын айқындай түсетін философиялық мәні бар алуан түрлі ағаштар мен гүлдердің қазақша атаулары талданады.

Кілт сөздер: Фитонимдер, өсімдіктер дүниесі, әлемнің тілдік бейнесі, фольклорлық-мифологиялық көзқарас, өсімдіктердің философиялық және символдық атаулары.

Қазіргі таңдағы тіл ғылымының даму үрдісі полипарадигматикалық ұстанымдар негізінде, яғни тіл білімі этнолингвистикалық, лингвомәдениеттанымдық, когнитивтік-концептуалдық, социоллингвистикалық, психоллингвистикалық, лингвопоэтикалық, коммуникативтік-прагматикалық, функционалдық, гендерлік лингвистика аясымен сабақтастыра отырып кешенді сипатта қарастыруды негізгі меже етіп отыр. Тілтанымның осындай көп бағыттағы кешенді парадигматикалық

сипаты бүгінгі кемелдену үдерісіндегі адамзат баласының ақыл-ой санасының антропоэлектік ұстанымдарымен тікелей байланысты.

Бүгінгі таңда рухани лексикамызды құрайтын кез-келген сөздер мен тұжырымдардың, тұрақты тіркестер мен паремиялогиялық қордың, прецедентті мәтіндер мен символдық айшықтардың, ертегілер мен өлең-жырлардың, тыйымдар мен ырым-жоралғылардың, салт-дәстүрлердің мазмұнында когнитивтік (дүниетанымдық) ақпараттар мол болғандықтан тек жалаң тілдік мәліметтер негізінде ғана қарастыру жеткіліксіз болып саналады. Өйткені, бұл ұжымдық құндылықтардың астарында сол ұлттың қалыптастырған ұлттық тарихи мәдениеті мен элитарлық мәдениеті, тарихи-ұжымдық санасы, дүниетанымы, тұрмыс-тіршілігі, әлеуметтік шаруашылығы, өмір тәжірибесі, моральдық ұстанымдары, этикасы мен эстетикасы сияқты рухани құндылықтары жан-жақты көрініс береді.

Адам санасында танылып қалыптасқан объективті шындықтың немесе ұғымның жарыққа шығуы негізінен тілдік құралдар мен бірліктер арқылы жүзеге асады. Демек, қоршаған әлемдегі нысан номинация теориясында заттың мазмұны мен дыбыстық жамылғыш арқылы сөзбен (тілдік таңбамен) белгіленеді. Жалпы кез-келген сөз – ұғым, пайымдау, ой қорыту арқылы затты, қимылды, оның негізгі белгілерін, заттардың арасындағы қатынастарды айқындайды, яғни біздің дүниетанымдық тәжірибелеріміздің нәтижелерін таңбалайды. Ал, сөздің мазмұнында зат, құбылыс туралы тура мағынасымен қатар дүниетанымның күрделенуіне орай қосымша ауыспалы мағынадағы символдық, ақпараттық мән-мәтіндік реңктері болады. Бұл тұрғыда қазақ халқының ұлттық дүниетанымында рухани лексикалық қорымызды таңбалайтын сөздердің символдық мағынасы маңызды орынға ие.

Қазақ тілінде символдық мағынасы жорамалдық, тұспалдық болжамдық сипатқа құрылған салт-дәстүрлер мен ырым-жоралғылар, мифологиялық киелі таным-түсініктер, сакральды мәнге ие жағрапиялық нысандар (өсімдік атаулары, тау, тас, өзен, бұлақ, төбе және т.б) көптеп кездеседі.

Қазақ халқы өсімдіктер дүниесіне ертеден-ақ зер салып, көңіл қойған. Қайсысы малға жұғымды, қайсысы пайдалы, қайсысы зиянды екендігін ажырата білген, яғни адам мен табиғат – егіз. Өсімдік атауларында халықтардың сан ғасырлық тарихы, ұлттық танымы көрініс тапқан. Мысалы, *бетегеден биік, жусаннан аласа; кендірмен байлама, жыңғылмен айдама, кендірмен байласаң, жыңғылмен айдасаң, мал бітер деп ойлама; қарагайға қарап тал өсер, құрбысына қарап бала өсер*; т.б. да аталы сөздер осының дәлелі.

Өсімдік атаулары басқа да кез-келген заттардың атаулары сияқты қажеттіліктен туған. Адам белгілі бір өсімдікке ат қойғанда оны өзі сияқты басқа өсімдіктермен шатастырмас үшін, басқалардан ажырату үшін олардың әрқайсысына өзінше бөлек-бөлек ат қояды.

Өсімдік атауларының ішіндегі ең алғашқылары (көнелері) қайсысы? – дегенге дәл жауап бере қою, әрине, оңай емес. Өйткені, өсімдік атауларының көбі – халықпен бірге жасасып келе жатқан сөздер. Халық тарихы тым ертеден (көне дәуірден) басталатындығы мәлім. Ендеше, «мына атау бірінші шықты», «ана атау екінші шықты» деу үшін, сол халықпен бірге туып, бірге жасасып, әр сөздің шығу тарихына жылнама жазу керек. Сонда ғана біз жоғарғы сұраққа дәл жауап бере алған болар едік. Бұл, әрине, ешкімнің қолынан келмейтін нәрсе. Сондықтан біз ең байырғы өсімдік атауы – не ағаш пен бұтаның, не жеміс пен жидектің, болмаса астық тұқымдастардың біреуінің атауы болуы мүмкін деп жобалаймыз.

Қайсысы болған күнде де, әйтеуір, алғашқы қауымдық құрылыстағы адамдардың күнделікті тіршілігіне, күнкөрісіне аса қажетті, маңызы зор, пайдасы мол өсімдік атауларының бірінің аты екендігінде дау жоқ. Ондай «аса қажетті» өсімдіктер деп – біз тамақ үшін пайдаланылатын, онсыз тіршілік жоқ *бидай, арпа, тары, бұршақ сияқты дәнді дақылдар мен алма, өрік, шие, бұлдірген, жүзім* тәрізді жеміс-жидектерді айтамыз. Бұлардың қатарына желден, суықтан қорған болатын, басқа пана, жанға сая *қарағай, тал, терек, қайың, емен* сияқты ағаштарды да жатқызуға болады.

Осылардың қайсысының да аты ең алғашқы атау екендігін біз бұл күнде дәл айта алмаймыз. Есесіне дәл айта алатынымыз – өсімдіктерге байланысты ең жаңа атау. Ол – *қарағалдақ* деп аталынады [1].

Ойлап қарасақ, өсімдіктерге ат қоюда қазақтан шебер халық жоқ сияқты көрінеді. Айталық: *қараспан, киізкиік, көкзеңгір, балтасан, бұқамсілекей, әсемсары, меңдіқара, балмұрын, үркергүл, ақжүрек, сусімір, өсершөп, итемген, атқұтыртқан, малжемес, құсқонбас, ақкелін, кемпіршаш, келішекбоз, балақыз, кәріқыз, шаштықыз, аюқұлақ, қазмойын, қоянаяқ, түлкіқұйрық, ботатабан, қарғатұяқ, жыланбас, бөлтірік, шеттік, қуырдақ, суыртпақ...* Осылай тізіліп кете барады.

Қазақстан жері өсімдік түрлеріне қаншалықты бай болса, халқымыз сол өсімдіктердің атауларына да соншалықты бай. Олар тілімізге берік еніп, қатынас құралы ретінде ауызекі тілде кеңінен қолданылып жүр. Өсімдіктердің қазақша атаулары халқымыздың ауызекі сөйлеу тілінде де, ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетінде де, тіпті баспасөз бетінде де ертеден бері қарай қолданылып келе жатыр.

Өсімдіктердің қазақша атаулары жөніндегі бастапқы мағлұматтарды біз Қазақстан өсімдіктерін алғаш зерттеген белгілі орыс ғалымдарының (ботаниктерінің), атап айтқанда Н.И.Аненков, Б.А.Федченко, И.В.Ларин, Н.В.Павлов, В.И.Андреев, Н.И.Рубцов, М.Г.Попов, П.П.Поляков, Б.А.Быковтардың еңбектерінен кездестіреміз.

Кейінірек бұлардың қатарына ұлт мамандарының өкілдері Ө.Қисықов, С.Арыстанғалиев, Е.Рамазанов, Т.Мұсақұловтар келіп қосылды. Олар өздерінің еңбектерінде қазақша өсімдік атауларын молынан қамтуға және

олардың тілімізді дұрыс қалыптасуы мен орысша баламаларына сай келуіне көп еңбек сіңірді.

Ғалым Б.Қалиев «Қазақ тіліндегі өсімдік атауларының лексика-грамматикалық және морфологиялық құрылысы» атты монографиясында [1] қазақ тіліндегі өсімдік атауларына байланысты уәж белгілерін жан-жақты талдап, олардың семантикалық-құрылымдық ерекшеліктерін арнайы зерттеген. Сонымен бірге, автор Ж.Күдериннің 1927 жылы жарық көрген «Өсімдіктану» оқулығында 300-ге жуық қазақ тілінде жасалған терминдер мен көптеген қазақша өсімдік атаулары (мысалы, аналық, аталық, тұқымдық, сабақша, қалбырша, қабықша, қолташа, қайықша, буын, тарамыс, жік, шырын, сақина, өзек, сұрып, т.б.) кездесетіндігін атап көрсетеді [2].

Өсімдіктер дүниесін зерттеуші ғалымдарымыздың деректері бойынша Қазақстан жерінде өсімдіктердің 6 000-дай түрі бар екен. Көркем әдебиеттердің бірінен, газет-журналдардан жазылып алынған *молдааяқ, итемген, алтықана, қараспан, жерқосақ, балбөбек, бозінген, сусімір, балтасап, маңқа, бізбелдік, ұндау, усойқы*, т.б. сияқты өсімдік атаулары бізге белгілі болғанымен, олардың қандай өсімдік екендіктерін жете біле бермейді екенбіз. Бұларды тек осы атауларды қолданатын жергілікті халық өкілдері жақсы білетіндігінде дау жоқ. Сондықтан өсімдіктердің қазақша атаулары лингвистикалық тұрғыдан әлі күнге жан-жақты, толық зерттелінген емес.

Ғалым Н.П.Семенов былай деп жазады: «...өсімдік атауларын құрастыруда ең тиімдісі қарапайым халыққа жүгіну. Оған туынды жасау түк емес... Халық ешқашанда тілдің рухани болмысына қарсылық келетін сөз жасамайды, ал ондай сөздер, негізінен, әдеби және ғылыми шығармаларда кездеседі» [3]. Осы тұрғыда атақты ақынымыз Ілияс Жансүгіровтің «Жетісу суреттері», «Жер түгі» деп аталатын небәрі 54 жолдық өлеңінде 30 түрлі ағаш пен 60-қа жуық шөптің, қурайдың – барлығы 90 түрлі өсімдік атауларының келтірілгенін айтуға болады.

Осы өлеңнен аздаған үзінді келтірейік:

*...Тауқонақ, шәйшөп, маңқа, құлынембес,
Сүттіген, еңлік, мейіз, киізкіік,
Ақшалғын, көкемарал, бетеге, раң,
Жапырақтаңге, бұйра, қисық иық,
Балдырған, уқорғасын, атқұлақты
Елік жүр сонысында соны қиып,
Жұлкеуір, бәрні, шырыш, шытыр,
Сауыны биешіектің кеп тұр иіп,
Мыңтамыр, жуа, рауаш, жасужапырақ,
Балауса, сорғыш, селдір, ермен, бақбақ,
Сыбызғы, жалбыз, құлмақ, қарақияқ,
Шоқайна, меңдуана, сора, шақпақ,
Ішінде сол қурайдың сұлу солар,
Шырмауық, кендір, қылиша, жыланқияқ,*

*Қанжыға, қоға, сасық, аққой болып,
Бөлінед жуалар мен таусарымсақ.
Қымыздық, қызсаумалдық дейтіндерге
Ат қойған тау елінде сүйіп шын-ақ... [4]*

Осы 18 жол өлеңнің ішінде 50 түрлі өсімдік аты бар. Сол 50 түрлі өсімдіктің кейбіреулерінің атын біз алғаш рет естіп отырғанымызды, ал біразының атын жақсы білгенімізбен «затын» жақсы білмейтіндігімізді мойындағанымыз жөн.

Өсімдіктер туралы, олардың атаулары туралы өлең жазған жалғыз І.Жансүгіров емес. Ақындарымыз К.Әзірбаев «Шөп аттары», Ж.Жантөбетов «Қызылқұм көрінісі», С.Мұсабеков «Шөлдің түгі» деген өлеңдер жазып, өздері туған, өскен жерлердің өсімдіктер дүниесіне байланысты ой-өріктерін әдемілеп суреттеген.

«Қазақ әдебиеті» газетінде жарияланған Жаппар Өмірбековтың «Қызылқұмда ауылым» деп аталатын очеркінде мынадай жолдар бар:

«Әбілхан жұмыс бабын әңгімелей келіп: қоянсүйек, түзген, бізбелдік, бұзаубас, адыраспан, тазқара, қорыңбас, ебелек, түйеқарын, келіншекбоз, тарақбоз, раң деген шөптер малға жағымды. Жазда келсеңіз, бәрін көрсетуге болар еді. Мамық деген шөпке киік те, ешкі де жақсы семіреді. Киік оты да бар бізде, - деді. Әбілхан тіпті сырттан мен адыраспанның қан тидыратын қасиетіне дейін айтты».

Осында аталған өсімдік атаулары туралы автор одан әрі былай дейді: «Әбілханның бұл аталғанының біразын біз білмейтін болып шықтық. Кейін сонау Шоқан сипаттаған өсімдіктерден бастап, С.Арзымбетовтың сөздігіндегі өсімдік аттарын қарастырғанда Әбілхан аталған шөптердің көбісі кездеспеді» [1].

Қазақ тілінің өсімдік атауларына бай екендігіне тағы бір дәлел: кейбір зерттеуші ботаниктердің көрсеткеніндей, өсімдік түрлері орыс тілінде әр түрлі анықтауыштары бар бір ғана сөзбен аталынса, қазақ тілінде олар жеке-жеке сөздермен (атаулармен) аталынады. Мысалы, *ветвистый астрагал* – *ақбас жоңышқа*, *изогнутый астрагал* – *қоңырау*, *растопыренный астрагал* – *тарбақ ақтаспа*, т.б.

Кейде бір өсімдік халық арасында әр түрлі атаулармен де аталына береді. Мәселен, ғылыми әдебиеттерде көбінесе *шытырлақ* аталатын өсімдік айтушысына қарай бір жерде – *шыңкетер* аталынса, екінші жерде ол – *шыңкетпе*, үшінші жерде – *жылауық* аталынады.

Қазақ тіліндегі өсімдік атауларын құрамы жағынан ең алдымен: 1) төл өсімдік атаулары және 2) басқа тілдерден ауысқан (кірме) өсімдік атаулары деп екі топқа бөлуге болады.

Төл өсімдік атаулары өз ішінде а) түркі тілдеріне ортақ өсімдік атаулары және ә) қазақ тілінің өзіне ғана тән өсімдік атаулары болып тағы да екіге бөлінеді. Ал, басқа тілдерден ауысқан өсімдік атаулары: а) араб-парсы тілдерінен ауысқан өсімдік атаулары, ә) монғол тілі мен қазақ тілдеріне ортақ

өсімдік атаулары, б) орыс тілінен ауысқан өсімдік атаулары болып үшке жіктелінеді.

Түркі тілдеріне, соның ішінде қазақ тіліне де ортақ өсімдік атаулары – тіліміздің ең әріден келе жатқан көне атаулар. Олар негізінен түркі халықтары мекен еткен аймақтарға тән, шаруашылық маңызы зор, күнделікті тұрмысқа пайдалы: *арша, шырша, емен, қарағай, тал, қарағаш, жөке, ши, қарақат, ырғай, арпа, бидай, сұлы, кендір, балдыр, бүлдірген, көде, бетеге, т.б. осылар сияқты ағаш, бұта, жеміс-жидек, астық, шөп атаулары.*

Нақтылы мәлімет беру үшін, алдымен көне түркі жазба ескерткіштерінің тілінде қандай өсімдік атаулары кездесетіндігін атап өтелік. Ол үшін бірінші кезекте XI ғасырға тән Махмуд Қашқаридың «Диуаниына» жүгінеміз. Онда түркі тілдерінің (бәріне болмаса да) біразына ортақ, оның ішінде қазақ тіліне де тән мына сияқты өсімдік атаулары кездеседі: *айва, алма, андыз, арпа, арпаған, бидай, жаңғақ, жуа, жусан, жекен, жоңышқа, жүзім, жыңғыл, кекіре, қабақ, қайың, қаңбақ, қамыс, қараған, қарамық, қара өрік, қауын, қышы, өрік, сарымсақ, сары өрік, сөгет, тал, тары, терек, тобылғы, тұрма, тұт, ши, т.б.*

Бұл сияқты ортақ атаулардың біразын XIII-XIV ғасырларға тән көне қыпшақ тілінің әйгілі ескерткіші – «Кодекс Куманикустен» де ұшыратуға болады. Мысалы, *алма, алмұрт (армут), бадам (бидам), бидай (богдай/бодай/бұгдай), бұрыш (бурч), жүзім (йүзім/үзум), қамыс (камуш/камыш), құрма (хорма), лимон, тары (тары/дары), терек, шабдалы (шафталу), т.б.*

Әрине, түркі тілдеріне ортақ өсімдік атаулары бір бұлар ғана емес. Тілімізде түркі тілдеріне ортақ бұлардан басқа да өсімдік атаулары жеткілікті. Ал, қазақ тіліне ғана тән өсімдік атауларына бертінде, яғни қазақ тілі ұлт тілі болып қалыптасқаннан кейін жасалған, тек өзіне ғана тән, бірлі-жарым болмаса басқа түркі тілдерінде кездеспейтін өсімдік атауларын жатқызамыз. Олардың мейлі түбір сөз болсын, мейлі туынды немесе біріккен сөз болсын мағыналары түсінікті болып, дыбыстық құрамынан-ақ түп-төркіні, мән-мағынасы сезіліп тұрады. Мысалы, *боз, бұрген, ебелек, жалбыз, жантақ, күйреуік, изен, қияқ, қылқан, құрақ, қоға, қына, мия, мүк, ошаған, сасыр, селеу, шайыр, шырыш, шытыр, т.б.*

Қазақ тілінің өзіне ғана тән өсімдік атауларына, әсіресе, екі сөздің (түбірдің) бірігуі арқылы жасалған атауларды жатқызуға болады. Мысалы, *атқұлақ, аюбалдырған, биеемшек, дәндіқара, итмұрын, киікоты, қарғатұяқ, қоянтобық, қырықбуын, түйеқарын, саңырауқұлақ, т.б.* Бұлардың бәрі бейнелеу арқылы, яғни бір затты екінші бір затпен салыстыру арқылы жасалып тұр.

Қазақ тіліне басқа тілдерден ауысқан өсімдік атауларының ішіндегі ең көбірегі – араб-парсы тілдерінен енген атаулар. Олар қазақ тіліндегі өсімдік атауларының 2-3% құрайды. Араб-парсы тілдерінен енге өсімдік атауларына *алмұрт (эмруд), алиа, анар (энар, нар), арша (арчә), беде (бидә), долана*

(дуланә), жүгері (джухари), зәйтүн (зайтун), зығыр (зәгир), көкнәр (күкнар), күнжіт (күнджуд), күләбі (голаби), күріш (горундж), құрма (хорма), пияз (пияз), райхан (рәйхан), раушан (рәушән), сәбіз (бәбз/сәбзи), сүмбіл (сүнбил), темекі (тәнбаку), шынар (ченар), інжір (энджир), т.б. жатқызуға болады.

Ендігі кезекте, қазақ мифологиясына тоқталып өтсек, ғарыш (космос) ағашы ретінде рәмізделетін *бәйтерек* және оның шағын модель-үлгілері *бақан*, *адалбақан*, *таяқ*, *асатаяқ* секілді ұғымдарды жиі кездестеріміз.

Қазақ халқы өзінің өмір-салтын, тұрмыс-тіршілігін, кейбір әрекетін ағашқа теліп, ағаштарды адам бейнесіне енгізіп, сан түрлі аңыз-әңгіме шығарған. Мәселен, мынадай бір мифке жесір дауы өзек болғанға ұқсайды: *«Бір-екі үйлі жан бір-біріне жақын тұрыпты. Бірі Сексеуіл, оның ұлы Баялыш, енді бірі Қарағай, оның қызы Арша болыпты. Алғаш солар көрші болып, жақсы тұрыпты. Баялыш Аршаға қалың беруге ойланғаниша, Арша Баялышты бек сүйемпті, түсі қара болған соң һәм разылық бермепті. Сонда әкелері ұрысып, Тобылғы келіп татуластырса да болмапты. Сол уақытта Сексеуіл мен Баялыш тұрудың қиын болғанын көріп, Тобылғыға қосылып оңтүстікке кетуді ойлапты. Солар кеткен соң Қарағай тәкаппарланып, басын жоғары көтеріп, мейлінше созылыпты. Сексеуіл қайғыдан бүкірейіп кетіп, тобылғы, сексеуіл мен қарағайды татуластыра алмағанына ұялып, қызарып кетіпті. Сонан соң бірталайға шейін Қарағайдың қызынан хабар болмапты. Сондықтан да болар Арша тасқа ғашық болып, шешесінен қашып барып, осы күнге шейін таспенен бірге тұрады»*.

Ал, «Қобыланды» эпосы мен Қашағанның «Адай тегі» дастанында әлемдік ағаш алтын жапырақты ағаш ретінде (алтай эпосында – алтын және күміс жапырақты), Қашаған дастанында тағы түрлі жемісті ағаш ретінде танылады.

Келесі ұғым *«бәйтерек»* – үш әлемді байланыстырушы дәнекер ретінде әспеттелінеді. Қазақ арасында кең тараған *«адамның жаны киелі теректе сақталады»* деген ұғым бәлкім осы жайтқа байланысты қалыптасқан сияқты. Ол туралы мынадай миф бар:

«Рух адамның тәнін өлерден қырық күн бұрын тастайды. Сөйтіп, құсқа (көгершінге) айналып, ұшып барып бәйтеректің жапырағында өз адамының есімі жазылған бұтаға қонады. Мұнда адамның аты жазылған қисапсыз жапырақтар көктеп-солып, алма-кезек ауысып тұрады. Жан адам өлгенде шыбын бейнесінде денеден шығып, үй ішінде ұшып жүреді. Тек қырық күннен кейін барып, үйді біржолата тастайды. Бәйтеректің діңгегі арқылы әлгі жан жерге түсіп, не жерге шығып жүреді де, мезгілі болғанда әйелдің құрсағына қонады, сөйтіп, жаңа өмір пайда болады. Жануарлар да, өсімдіктер де дәл осылай өмірге қайта келеді».

Жапырағына жан орналасқан осынау киелі терек туралы миф түркі халықтарына кең таралған. Қазақта басқаша бір нұсқасы тағы бар. Онда *«Жер мен көктің кіндігінде жападан жалғыз өскен киелі бәйтерек бар. Бұл*

теректің басы аспанмен, түп тамыры жер астымен жалғасқан. Ол көзге көрінбейтін киелі ағаш. Бұл бәйтеректе жайқалып өскен әрбір жапырақ жер жүзінде жасаған әрбір адамның өмір тіршілігінің нышаны, жер жүзінде тіршілік етіп отырған әрбір адам киелі теректің жапырағы жарылғанда өмірге келеді, жапырағы жайқалып өскенде өсіп, үлкейіп, кемеліне келеді, жапырағы мезгілсіз сарғайса, қайғы-қасіретке тап болады, жапырағы солса, қартаяды, жапырағы үзіліп, жерге түссе, қазаға ұшырайды» дейді. Бұл сюжеттерде әлем ағашы, яғни ғаламның вегетативті моделі көрініс тапқан.

Сонымен қатар, «бәйтерек» сөзі қазақтардың ру-тайпалық таңбалық жүйесінде қолданылады. Мәселен, рулық ұран мен қаңлы тайпасының мифтік ата-бабаларының бірі – *Бәйтерек*. Түркілік мифтік-дәстүрлердің әлемдік ағашы сақ-якуттарда анағұрлым жақсы сақталған. Ол *ал-дук-мас* немесе *пай-кайын* (қайың-қатын) деп аталады.

Қазақ бақсыларында әлемдік ағаш киелі әулиелердің көрлері басында жерге қадалған *аса таяқ*, сонымен қатар дінгек ретінде танылады. Бұл жердегі символика анық: *қада* – өлген адамның рухы аспанға көтерілуі керек болатын және оның төменге түсуі мүмкін болатын әлемдік ағашты бейнелейді. Осы себептен қазақтар адам өлгеннен кейін найзаны түндік арқылы шығарған.

Сондай-ақ, халқымыздың ұлттық дүниетанымында жапан далада жалғыз өсіп тұрған ағашты адамдар аса қадір тұтып қасиетті деп санаған, кейбір жергілікті тіл ерекшеліктерінде мұндай ағашты «*шоқ терек*» деп те атаған. Алтай, хакас, тува, шор, саха сияқты сібір түркілері де мұндай *шоқ теректерге* байланысты қазақтар сияқты тағзым етіп шүберек байлап, жақсы тілектер тілейді. Этнографиялық дереккөздерде осы ұғымға қатысты *шоқ теректерге* немесе *жалғыз (дара) тұрған ағаштарға* қатысты жалпы түркілік дүниетаным бойынша ортақ түрлі ырым-жоралғылар мен салт-дәстүрлер молынан кездеседі. Этнограф ғалым Ш.Уәлихановтың пікірінше: «Шамандық дәстүрге орай жапанда өсіп тұратын жалғыз ағаш немесе бұта қадірленіп, оның басына түнейді. Ағаштың қасынан өтіп бара жатып адамдар оның бұтақтарына шүберек байлайды, ыдыс тастайды, тіпті құрбандыққа мал шалады, я болмаса аттың жалын түйіп тастайды» [5].

«Киелі ағаш» ұғымының тағы бір түрі, космостық ағаштың өзгеріске ұшыраған бір формасы – *бақан (бағана)*. *Бақан* – ғарыштың тұрмыстағы үлгісі – киіз үйдің басты, қасиетті атрибуты. Түркі-монғол халықтарында *бақанға (бағанаға)* қатысты түрлі сенім-нанымдар мол қалыптасқан. *Бақан* әлем ағашының доминаты орнында көшпелілердің хан сайлау (мемлекеттік салтанат) дәстүрінен бастап, отбасылық, жауынгерлік, мал емдеу ғұрпында да феномендік қызмет атқарған. *Бақанға* байланысты, әсіресе мал шаруашылығында салт-дәстүрлер мен ырым-жоралғылар мол сақталған. Бұл туралы этнограф ғалым Б.Хинаятұлы төмендегідей мәліметтер келтіріледі: «...қара мал туа алмай жатса, бақанды құрсағының астынан өткізіп

көтермелейді; ал ұсақ малдың саулығын мұндай жағдайда бақанның астынан өткізеді; төл нысаналы болып туылса, оған бақанның ұшын тигізіп, «кет, бәлекет, кет» деп қуады; сатқан малға бақанның басын тигізіп, «мал басы сенде кетсе де, ырымы өзімде қалсын» деп ырым етеді [6]. Түркі дүниетанымында «Бақан аттаған байымайды, балта басқан жарымайды» деген таныммен «бақаннан аттама» деген тыйым сөздер бар. Сонымен бірге ауа-райы жақсы болса, түндікті бақанмен тіреп қоюға болмайтын ырымы да болған.

Қорытындылай келе, өсімдік атауларына қатысты мифонимдердің астарында үлкен ұлттық дүниетанымдағы философия мен психология, этномәдени ақпарат қоры жататындығына көз жеткіземіз және әрбір өсімдік атауының өзінің терең символдық мәні бар екеніне жоғарыда талданған мысалдар дәлел бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Калиев Б. Қазақ тіліндегі өсімдік атаулары. –Алматы: «Ғылым», 1988. –159б.
2. Керимбаева С.Е. Ономастическая экспликация мифологической модели мира в казахском языке. Автореферат... КФН. –Алматы, 2004.
3. Айдарбек Қ.Ж. Қазақ терминологиялық аталымының ономасиологиялық негіздері. –Алматы: «Мемлекеттік тілді дамыту институты», 2010. –384б.
4. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. –Алматы, 1984.
5. Қондыбай С.Арғықазақ мифологиясы. Т.1-4. –Алматы, 2005.
6. Есімова Ж.Д.Сакральды мәнді сөздер табиғаты // «ҚазҰУ «Хабаршысы». –Алматы, 2015.

ШЕТ ЕЛДІК ТЕРМИНДЕР МЕН ТЕРМИНОЭЛЕМЕНТТЕРІНІҢ ЕНУІ МЕН МЕҢГЕРІЛУІ

YABANCI TERİM VE TERİM ÖĞELERİNİN BORÇLANMASI VE MASTER EDİLMESİ

ЗАИМСТВОВАНИЕ И ОСВОЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ТЕРМИНОВ И ТЕРМИНОЭЛЕМЕНТОВ

BORROWING AND MASTERING OF FOREIGN TERMS AND TERM ELEMENTS

Marzhan Nalibekovna KEREMBEKOVA*
(Маржан Налибековна Керембекова)**

АНДАТПА

Мақалада шетелдік сөздердің кірігуі мен қазақ тіліне енуі қарастырылып отыр. Кейбір кірме сөздерге анықтамалар мен түсіндірмелер келтірілген. Шеттілдік терминдерді қарастыру кезінде алдымен шыққан тіліне емес түбіріне аса назар аудару керек. Латын және грек тамырларынан шыққан сөздер әлемнің көптеген дамыған тілдерінде белсенді қолданылады. Бұл ағылшын және француз, португал, испан және орыс тілдері.

Кілт сөздер: кірме сөздер, жат сөздер, шетелдік сөздер, терминология, терминография.

ÖZ

Bu makalede, Yunanca'da ve Lâtinçe'den Kazakça'ya giren yabancı kelimelerin kökenleriyle birlikte Kazaklaştırılması anlatılmaktadır. Bazı temel kelimelerin tanımları ve açıklamaları da yazıda yer almaktadır. Yunanca ve Lâtinçe kelimelere, yer aldığı gelişmiş Batı ülkelerinde yeni şekline girer ama eski kökenlerini belli ederler. Bu kelimeler eski dillerinin yeni dillere geldiğinde dil sistemine uyarlar ve

* El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Filoloji ve Dünya Dilleri Fakültesi, Almaty/ KAZAKHISTAN

(marjanja_25_90@mail. Ru)

** Докторант университета КазНУ им. аль-Фараби 050040, г. Алматы, пр. аль-Фараби, 71.

Doctor of PhD Kazakh national University named after Al-Farabi, KazNU, 050040, Almaty/ KAZAKHISTAN

yeni dildeki hallerini sade olarak korurlar. Bugün gerçekten bir çok dilde bu kelimelerin kökü korunur ve esas dillerine indirgenirler.

Anahtar Kelimeler: terminoloji, Kazakça'ya geçehn kelimeler, terminolojik sistem, yabancı terimler.

АННОТАЦИЯ

В статье ставится задача рассмотреть статус заимствования иностранных слов. Дается примеры и толкования некоторых слов которые вошли в обиход. При рассмотрении заимствованных слов нужно первую очередь обратить внимания на исток происхождения. Слова которые произошли от латинских и греческих корней активно используются во многих развитых языках мира. Это и английский и французский, португальский, испанский и также русский.

Ключевые слова: заимствованные слова, иностранные слова, иноязычные слова, терминология, терминография.

ANNOTATION

The article sets the task of considering the status of borrowing foreign words from Latin and Greek. Examples and interpretations of some words that have come into use are given. When considering loanwords, you must first pay attention to the source of origin. Words that originated from Latin and Greek roots are actively used in many developed languages of the world. This is English and French, Portuguese, Spanish and also Russian.

Key Words: terminology, borrowing words, terminological system, termin.

Қазіргі таңдағы ақпараттық ағымның артуы мен ғылымның дамуы – «терминологилық дүмпуге», яғни жаңа терминдердің көбеюіне алып келіп отыр. 20-ғасырдың басында неміс ғылыми-техникалық терминологиясы 1 млн. жаңа сөзден асып жығылды, ал сол ғасырдың ортасында электротехникада терминологиялық қор 4 миллионнан асты. Ғылыми статистикаға жүгінетін болсақ әр 25 жыл сайын ғылыми пәндердің саны екі есеге ұлғайып отырады. Мысалы Британдық энциклопедисттердің пайымдауынша XX – ғасырдың өзінде 2000 ға жуық жаңа пәндер пайда болған. Ал XXI- ғасырда ол сан 3 есеге артқан. Осыған байланысты әр жаңа пән өзіне тән терминологияны қажет етеді. Бұл өз кезегінде омонимия мен көп мағыналы терминдердің ұлғаюына алып келеді. Себебі бастапқыда терминологияның дамуы жаңа терминдердің туындауындағы негізгі себеп ол басқа пәндермен байланыса отырып кірме сөздердің пайда болуында. Терминологияның ұлғаюына көңіл аудармау терминологиялық үдерістің қиындауына және саларалық лексиканың бағымсыз кейпіне алып келуі мүмкін. (2.150 б.)

Салааралық лексиканы жіктеп қарастыру мамандардың өзара түсіністігінің артуына ықпал етеді, себебі ғылымның дамуымен, ғылыми және техникалық кадрларды дайындаумен, ғылыми және әдеби шығарылымдармен, халықаралық және экономикалық байланыспен, ақпарат алмасумен, ақпараттық жүйелеуді ойлап табумен бұл қазіргі таңда оңайға соғып жатқан жоқ. Әсіресе жаңа дәуірдегі ақпараттық ағымның және басқарудағы электрондық жүйенің, кәсіби тұрғыдағы компьютеризация саларалық лексиканың жіктелуінің маңыздылығын артырып отыр.

Терминдерді қарастырудағы негізгі объект – лексикалық бірліктер. Терминдер: типологиялық, шығу тегі, формасы, мағынасы (мәні) и функционалдылығы және қолданылуы, жіктелуі, пайда болуы тұрғысынан қарастырылады.

Лингвистикалық энциклопедиялық сөздіктерде «кірме сөз», «заимствование», «borrowing words» термині лексикалық бірлік ретінде қолданылады, яғни тілдің өзара қарым-қатынасқа түсуі арқасында сөз бірліктерінің бір тілден екінші бір тілге ауысуы. Неміс ғалымдары енуші сөздерді – «шет елдік сөздер - fremdwort» және «кірме сөздер - lehnwort» деп бөліп қарастырады. Қазақта да «жат сөздер», «бөгде сөздер» және «кірме сөздер» деген ұғымдар бар. Бұл ұғымдар кірме сөздердің сол сөзде алып отырған тілге (язык-реципиент) ену дәрежесін айқындайды. «Шет елдік сөз»-дің жат сөз екендігі байқалып тұрады. Біз оны тілімізбен қабыдағанымызбен санамызбен қабылдай алмай тұрамыз. Ол сөздерді біз қанша қолданысқа енгізсек те басқа тілден келгендігі сезіледі. Ал «кірме сөздер», қабылдаушы тілдің барлық жүйесі мен заңдарына рәсімделіп негізделеді. Жалпы кірме сөздердің пайда болуы өз тілінде бір затқа немесе құбылысқа жаңа терминнің баламасының болмауы немесе алынып отырған сөздің мәдени тұрғыда беделді болуы. Л.В.Щербаның пайымдауынша бұл келесі себептерге байланысты: «то слово кажется нам особенно выразительным, то красивым, то лишенным неприятных ассоциации (например, для не приличных вещей)» (1.52 б.).

Кірме сөздердің пайда болуына алып келетін талаптар әр түрлі болады: бір затты немесе құбылысты атау үшін жаңа термин ойлап табуға деген талпыныс; жаңа сөздің кемінде үш немесе төрт дамыған мемлекетте түпнұсқа ретінде қолданылуы; шет елдік сөздің мәдени немесе саяси құндылыққа ие болуы.

Біз алдымен кірме сөздердің енуіне әсер ететін ішкі факторларды анықтап алуымыз керек. Бірінші назар аударатын нәрсе ол кірме сөздің ауызша (яғни ауызекі сөйлеу тілінде) немесе жазбаша (әдеби шығарамалар арқылы) енуі. Бірінші жағдайда кірме сөз тілге тез сіңіп, енуші тілдің барлық нормаларына бейімделеді. Бірақ бұл жағдайда көп сөздер бұрмаланып кетеді. Ал екінші жағдайда сөз толығымен еніп, бірақ ұзақ сіңісе алмай жатады. Себебі сөз түпнұсқадағы өзіндік фонетикалық, морфологиялық сипатын сақтап қалады. Екіншіден: кірме сөз тікелей шыққан тілден еніп тұрма, жоқ

тасымалдаушы тіл (язык-посредник) арқылы ма? Негізінде қазақ тіліне енген кірме сздердің басым бөлігі орыс тілі арқылы енген. Яғни ол орыс тілінің барлық заңдарына тән сипатты ала отырып қазақ тіліне кіріп отыр. Үшіншіден: кірме сөз бір тілдің ішінде жүзеге асады, яғни әдеби тілге диалект, жаргон немесе кәсіби лексиканың енуі. Қолданыста жүрген сөздер сол елдің басқа облыстарынан немесе басқа аймақтарынан, басқа мемлекетте тұратын сол ұлттың азаматтарының алып келген сөздері болуы мүмкін. Мысалы Қазақстандағы отандастарды елге қайтару барысында қазақ тілінде қолданыста болмаған қанша жаңа сөздер келді. Төртінші: калькалау. Бұл әдіс арқылы грек терминдерінің үлгісі арқылы латын грамматикалық терминологиясы қалыптасқан. (3.345 б)

Жалпы кірме сөздердің ену себептерінің сыртқы факторларына келетін болсақ. Бұл тіл тасымалдаушы немесе тіл қабылдаушы халықтардың саяси, экономикалық, мәдени-ақпараттық қарым-қатынасының тығыз орын алуы. Алайда бұл қатынастар негізгі ықпал етуші күш емес. Халықаралық қатынас болмаған жағдайда да өте дамыған мемлекеттердің басқа мемлекеттерге ықпалы басқа бір тіл арқылы жүзеге асуы мүмкін. Мысалы бестселлер немесе комикс сөздері барлық мемлекетте кең таралған. (4.379 б.)

- ✓ Кірме сөздердің басым бөлігі бұл нақты сөз болмауы мүмкін, бұл белгілі бір ұғыммен немесе белгілі бір затпен (нәрсе, құбылыс) байланысты шыққан сөздер.
- ✓ Кейде кірме сөздер қабылдаушы тілде мағынасы жағынан сәйкес сөздермен алмастырылып жатады. Яғни кірме сөздер сол халықтың өз сөзін ығыстырып жатады. Мысалы қызмет көрсету – сервис, уақыт шектеулігі – тайм-менеджмент, күндік шектеулік – дедлайн сөздерімен алмастыруда.
- ✓ Сонымен қатар тілдің мағыналық реңктерін ашу үшін, сөздің дәлдігін айқындау үшін, тарихи сөздерді жаңа сөздермен ауыстыру мақсатында кірме сөздерді қолдану тенденцияға айналды.
- ✓ Бұрын кірген сөздердің құрылымдық сипаты соған ұқсас сөздерінде енуіне ықпал жасайды.
- ✓ Күрделі сөз тіркестерін бір сөзбен ауыстыру.

Кірме сөздерді «меңгерілген сөздер» және «меңгерілмеген - жат сөздер» деп бөліп тұратын факторлар бар. Көп жағдайда кірме сөздердің түпнұсқа түрінде енгені меңгерілмей жат сөз болып қалады. Түпнұсқа түріндегі сөздерде сөзтудырушы фактор болмай, ол бастапқы қалпындағы формаларын сақтап қалады. Бірақ фонетика тұрғысынан болған дыбыстық өзгерістерге ұшырауы мүмкін. Мысалы: блюминг, холдинг, пудинг, суфлье. Екінші бір жағдай ол трансформация, яғни мағыналық тұрпатының өзгеріске ұшырауы, қосымшалардың жалғануы арқылы жаңа бір сөздің туындауы. Мысалы *реформатор* сөзіндегі ре- бір нәрсенің қайта туындауы мағынасындағы қосымша, форм- негізгі түбір, -ат, -ор –қосымша. –форм түбірі арқылы:

форма, деформация, деформатор, трансформация, реформа және т.б сөздер туындайды. Ал –ре сияқты түбір алды не түбірден кейінгі қосымшалар да сөз тудырушы бола алады. Мысалы; «теле» - телефон, теледидар, тележурналистика, телебағдарлама, телепатия «авто» - автомеханик, автослесарь, автожуу, автокөлік, автомат, автобазар, «пневмо» - пневмония, пневмоқару, «фон» - телефон, радиотелефон, фонограф, фонология, «метр» - метр, километр, барометр, миллиметр, миниметр, таксометр, сантиметр, граммсантиметр, графометр, дициметр, электродинаметр, термометр, манометр, галванометр, озонметр, гидрометр, интерферометр, акселерометр, микрометр, электрометр, фотометр, азотометр, радиометр , фонометр, физиометр, газометр, вольтметр. Термин құраушы элементтердің де жат сөзден болуы мысалы грек және латын тілдерінен келуі көп кездеседі. Бұндай элементтердің кездесуі термин құрастыруда көптеген жеңілдіктерге алып келуі мүмкін, себебі халықаралық терминдерде кездесетін терминологиялық терминдер көп тілдерде бірдей. Кіріме сөздер кей жағдайларда «гибрид-терминдерді» қалыптастырады. Мысалы: теле-көпір, вакуумметрлік. (5.248 б.)

Кіріме сөздердің түбіріне үнілетін болсақ, олар көп жағдайда латын тілінен немесе грек тілінен негізделген болып келеді.

Сөздердің грек тілінен ену белгілерінің бірі сөз тудырушы морфемалар. Кіріме сөздерде көп кездесетін қосымшалар:

- (an-)| a- a-phyllus, an-algeticus
- Anti- antidotum, anti-podes – қарсы мағынасында
- Dia- dia-logus, dia-triba – екілік мағынасында
- Dys- dys-enteria, dys-pepsia – ауырлық сезімі мағынасында
- Epi- epi-demus, epi-gramma
- Meta- meta-morphosis, meta-phrasis
- Para- para-boles, para-phrasis
- Syn (sym) syn-onymum, sym-phonia – бірізділік мағынасында
- Hyper- hyper-bole, hyper-tonia – асыра сілтеу мағынасында
- Hypo- hypo-didascalus, hypo-theca – қарызға алу мағынасында

Қосымшалар:

- -ad-, -id-, -yd-, lampas, adis, tyrannis, idis, pelamys, ydis,
- -nt-; elephas, antis, atlas, horizon, ontis, tenon, ontis, -o- nt
- -ta- pirate, athlete, epistates, sophista, citharista
- -si- genesis, basis, thesis
- -ism- syllogismus, idiotismus, paganismus,
- -o- = oenopolium, thermopolium
- -i- = agri-cola, lati-fundium,
- Testament-graphus, sago-chlamys, ydis (6.195 б.)

Қорыта келгенде тілімізге грек және латын түбірлі біршама сөздер орыс тілі арқылы қысқартылып еніп отыр. Көп жағдайда екпін соңғы дыбысқа түседі. Орыс тілі фонетикасына да, қазақ тілі фонетикасына да тиімді болмаған дыбыстар мен ишараттар біріктіріліп дыбыс ырғағына сай жасалып отыр. (7.6 б) Мысалы:

ph - ф

th - т

rh - р

kh - к

x – кс

Қос дыбысты дифтонгтың біріктіріліп бір ғана дыбыспен берілуі қазақ екпініне жақын дүние. (8.240 б.) Мысалы:

ei – и

au – о

ai – е

ae – ә

Сонымен қатар латын тіліндегі с- ның орнына к, s –ның орнына з, sh –ның орнына ш жазылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ефремов Л.П. Сущность лексического заимствования и основные признаки освоения заимствованных слов: дис. ... канд. фил. н. – Алма-Ата, 1958.-288с

2. Жексембаева Ғ.Е. Қазақ тіліндегі кірме сөздердің сөзжасам қызметі. Ф.ғ.к. дис. – Алматы, 1992. -150б

3. Исенғалиева В.Я. Тюркские глаголы с основами, заимствованными из русского языка. – Алма-Ата, 1966.-345с

4. Исламова А.Т. Шетел сөздерінің белгілері мен деректері: ф.ғ.к дис. – Алматы, 2004.-379б

5. Казкенова А.К. Онтология заимствованного слова. – М.: Флинта; Наука, 2013.-248

6. Копыленко М.М. Кальки греческого происхождения в современном русском языке // в кн.: Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1969.-вып.2, ч.1.-с.195-197

7. Қалиев Б. Үндестік заңы – ұлы заң // ана тілі. -1994, мамыр 5-18 –б.6

8. Құрманбайұлы Ш. Терминқор қалыптастыру көздері мен терминжасам тәсілдері. – алматы сөздік-словарь, 2005.-240б

ISKANDER BEY MELIKOV

İSKENDER MELİKOV BEY

ISKANDER BEY MELIKOV

ИСКАНДЕР БЕЙ МЕЛИКОВ

Sabina AKHMEDOVA*

XÜLASE

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai fikrinin inkişafında mühüm rol oynayan maarifçi realistlər xalqın əqli əsarətdən xilasını, onu fəaliyyətdən saxlayan buxovlardan qurtuluşu üçün əzmlə mübarizə aparmış, həll yolları axtarmış və istər maddi, istərsə də mənəvi dəstəyini əsirgəməmişlər. Maarifçiliyin geniş vüsət aldığı bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatında xurafatın, cəhalətin tənqidi aparıcı mövzu olmuşdur. Azərbaycanın görkəmli fikir və söz adamları müxtəlif vasitələrlə xalqı maarifə yönəltmək uğrunda böyük səy göstərirdilər. Yeni məktəblər açılır, sxolastik təlimdən yeni təlimə keçidlə bağlı əməli addımlar atılır, yeni əlifba və milli dil məsələsi üzrə qızğın müzakirələr aparılırdı. Bütün bu işlərdə maarifpərvər ziyalılar fəallıq göstərir, yaxından iştirak edirdilər. Maarifçilik bir hərəkət səciyyəsi alaraq mətbuatın və ədəbiyyatın mərkəzi məsələsinə çevrilmişdi. Bu dövr Azərbaycan dramaturgiyasında M.F.Axundovun təsiri özünü göstərirdi. Bu, İsgəndər bəy Məlikov yaradıcılığına da sirayət etmişdi. Onun “Yaxşılığa yamanlıq” pyesində bu dövrə məxsus Azərbaycan dram ənənələri gözlənilmişdir. Pyes tarixi bir zərurət nəticəsində meydana gəlmişdir. İ.Məlikov uzun müddət H.B.Zərdabının təşkil etdiyi teatr truppalarında aktyor kimi çıxış etmişdi. Bu səbəbdən, Azərbaycan teatr və dram sənətinin mövcud durumu ilə tanış idi və bu istiqamətin kəm-kasad tərəflərinə yaxşı bələd idi. Pyesin yaranmasını Azərbaycan teatr səhnəsində oynanılmaq üçün əsər qıtlığının olması və cəhalətin baş alıb getdiyi mühitdə ədiblərin maarifçi inqilab yaratmaq istəyi ilə bağlamaq olar.

* Əlyazmalar İnstitutu Farsdilli əlyazmalar şöbəsi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, böyük elmi işçi. Bakı/AZERBAIJAN
(ehmedova3@mail.ru)

ÖZ

XX. yüzyılın sonu XX. Yüzyılın ilk yıllarında Azerbaycan sosyal düşüncesi- nin gelişiminde önemli rol oynayan eğitimci gerçekçiler; halkın esaretten kurtul- ması, onufaliyetlerden önleyen ve durduran durumdan kurtuluşu için azimle gayret göstermiş, her yolları denemiş ve ister maddi, isterse de manevi desteğini esirgememiştir.

Aydınmacılığın geniş ortam aldığı bu dönem, Azerbaycan edebiyatında hu- rafelerin, cehaletin eleştirildiği konular olmuştur. Bütün bu işlerde eğitimci aydın- lar etkinlik gösterir, yakından katılım gösterirlerdi. Bu dönem Azerbaycan tiyatro- sununda M.F.Ahundov'un etkisi kendini gösterdi. Bu, İskenden Melikov Bey'in üret- tiklerine de sirayet etmişti. Onun "Yahşılığa Yamanlık, piyesinde bu döneme özgü Azerbaycan dram gelenekleri gözlenilmiştir. Piyes tarihini bir zorunluluk sonunda meydana gelmiştir.

İ. Melikov uzun süre H.B. Zerdabî'nin kurduğu tiyatro gruplarında aktör ola- rak rol almıştı. Bu sebepten, Azerbaycan tiyatro ve dram sanatının mevcut duru- muna vakıftı ve bu yönelmenin zor-güç taraflarına iyice şuurkuydu. Piyesin ortaya çıkarılmasını Azerbaycan tiyatro sahnesinde oynanılmak için eser azlığının olması ve cehaletin azdığı çevrede ediplerin aydınlanma devrimini yaratmak isteğine bağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Aydınmacılık, tiyatro, dram, vodvil, piyes, konu, fikir.

ABSTRACT

Those , who know the history of Azerbaijani literature know that the second half of the XIX and the first half of the XX century were the period of great progress in the literary environment of Karabakh. At that time appeared , a large army of poets grew up in Karabakh, and powerful poets, literary writers, especially those who wrote short stories and dramas . The tendency to create stories, novels and dramas is mainly due to familiarity with the works of classical European and Rus- sian writers by Azerbaijani writers. Our writers, including those who grew up in the literary and cultural environment of Karabakh, graduated an excellent educa- tion, first studied at madrassas, then at new-style schools or later at the Gori Teac- her's Seminary, and grew up as the powerful creator , despite the level of educa- tion, and were continuing education in Europe at the second part of the XIX cen- tury and first part of the XX century. Najaf bey Vezirov, Abdurrahim bey Hag- verdiyev, Suleiman Sani Akhundov, Yusif Wazir Chamanzaminli, Uzeyir bey Ha- jibeyov and many others have achieved success in their own educated -publicist works, managed to write novels and dramas, having received success and success- fully tested them.

Key Words: literary environment, Karabakh, playwright, narration, novel, story.

РЕЗЮМЕ

Те, кто знает историю азербайджанской литературы, знают, что вторая половина XIX и первая половина XX века были периодом большого прогресса в литературной среде Карабаха. В то время в Карабахе выросла большая армия поэтов, и появились могущественные поэты, литературные писатели, особенно те, кто писал рассказы и драмы. Тенденция к созданию рассказов, романов и драм объясняется главным образом знакомством азербайджанских писателей с произведениями классических европейских и русских писателей. Наши писатели, в том числе те, кто вырос в литературной и культурной среде Карабаха, получили прекрасное образование, сначала учились в медресе, затем в школах нового стиля или позже в Горийской Учительской семинарии и росли как могущественный создатель, несмотря на уровень образования, и продолжали обучение в Европе во второй половине XIX века и первой половине XX века. Наджаф бек Везиров, Абдуррахим бек Хагвердиев, Сулейман Сани Ахундов, Юсиф Вазир Чаманзаминли, Узеир бек Гаджибеков и многие другие добились успеха в своих собственных образованных публицистических произведениях, сумели написать романы и драмы, получив успех и успешно испытывали их.

Ключевые Слова: литературная среда, Карабах, драматург, повествование, роман, рассказ.

Giriş

İsgəndər bəy Məlikov XIX əsrin II yarısında Azərbaycanda teatr və milli maarif sahəsində böyük xidmətləri olmuş ziyalılardandır.. Tacir ailəsində dünyaya gələn İ.Məlikov Cenevrə Universitetində riyaziyyat fakültəsində təhsil almışdır. O, Avropada təhsil alıb ölkəsinə qayıtmış və burada bolşeviklərin gəlişinə qədərki dövrdə fəaliyyət göstərmişdir. İ.Məlikov «Nəşri-maarif» cəmiyyətinin üzvü (1906), «Nicat» cəmiyyətinin üzvü, Bakı Tacirləri Birliyi İdarə Heyətinin üzvü («Baku», 1906, №253), 1914-cü il Bakı Şəhər Dumasının üzvü (qlasni) olmuş, Dumanın 41 iclasından 33-ündə fəal iştirak etmişdir. **Müasir “Əkinçi” qəzetinin redaktoru, jurnalist İsaməddin Əhmədovun zerdab.com-da verdiyi məlumatlara əsasən İ.Məlikovun H.Zərdabi nəslindən olduğunu öyrənirik:**“Məhəmməd bəy Əlvəndi Həsən bəy Zərdabinin dəstəyi ilə Məlikovlar nəslinin Midhət bəy (H. Zərdabinin oğlu), Rəhim bəy, İsgəndər bəy kimi oğulları ilə bərabər müxtəlif vaxtlarda Bakı teatrlarında aktyorluq etmişdir”.

İlham Rəhimli “Azərbaycan teatr tarixi” adlı kitabında ilk teatr truppalarının fəaliyyətindən danışarkən İ.Məlikovun fəaliyyətinə də nəzər salır: “1896-cı ildə Həsən bəy Zərdabi (Məlikov) teatr həvəskarlarından ibarət truppaya yaratmağa icazə almaq üçün Bakıdakı yerli hökumətə məktubla müraciət etmişdi. Lakin bunun nəticəsi olmamışdı. Sonralar Nəriman Nərimanov bu işə girişdi. Nəhayət, peşəkar

milli teatrın fəaliyyətinin iyirmi üçüncü ilində ilk dəfə birləşmiş teatr dəstəsi yaradıldı. Ona "Birinci müsəlman" truppası" adı verildi. Truppadan daha çox yığcam dəstəni xatırladan kollektivə Cahangir Zeynalov, Nəriman Nərimanov, Həsən bəy Zərdabi, İsgəndər bəy Məlikov, Məhəmməd bəy Məlikov (Əlvəndi), Əbülfət Vəli (Vəliyev) və digər teatrsevər ziyalılar, səhnəyə həvəs göstərən gənclər daxil oldular. Truppa ilin sonlarında yarandığına görə, onun əsas fəaliyyəti növbəti ildən başladı. Bu isə peşəkar teatrımızın inkişaf mərhələlərində yeni dövr kimi səciyyəvidir.

... 1899-cu il Tağıyev teatrında müəyyən yenidənqurma işləri aparılıb, tamaşa salonu genişləndirilib, oturaçaqların sayı bir xeyli artırılıb. Binanın kirayə götürülməsində çətinliklər yarandığına görə məşqlər Cahangir Zeynalovun, İsgəndər bəy Məlikovun evlərində, "Kaspi" qəzetinin redaksiyasında keçirilib. Dəstədə "rejissor" anlayışı hələ formalaşmamışdı. Həvəskarları bir yerə toplayıb rol bölgüsü aparana "rejissor" deyilirdi. Tamaşalar iki-üç günə, bəzən bir həftəyə hazırlanırdı".

Görkəmli ədəbiyyatşünas Vilayət Quliyev "Millətin birləşdiyi gün yaxud Zərdabinin dəfni- IV yazı" adlı məqaləsində Həsən bəy Zərdabinin dəfn mərasimində iştirak edən ziyalılar arasında İsgəndər bəy Məlikovun da adını çəkir: "İlk izdihamlı mitinq məscidin həyətinə keçirildi. Qeyri-rəsmi "dəfn komissiyasının" rəhbəri kimi mitinqi açan "İrşad" qəzetinin redaktoru Əhməd bəy Ağayev Azərbaycan türkcəsində, tanınmış həkim və ictimai xadim Qara bəy Qarabəyov isə rus dilində nitq söylədilər. Daha sonra Bakı şəhər bələdiyyəsinin rəisi N.V. Rayevski, "Füyuzat" məcmuəsinin redaktoru Əli bəy Hüseynzadə, "Nicat" cəmiyyəti adından M.Ə. Rəsulzadə, din xadimləri adından Axund Molla Ağa Qazızadə, müəllimlər adından M.H. Əfəndiyev, "Nəşri-Maarif" cəmiyyəti adından İ.Məlikov (məşhur fransız şərqşünası İren Melikoffun atası – V.Q.), Bakıdakı gürcü icması adından M.A.Nasadze çıxış etdilər". "Nəşri-maarif" adından çıxış edən İskəndər bəy Məlikov cəmiyyətin "Həsən bəyin namına olaraq üç nəfər şagird oxudacağını" bəyan etmişdi".

Musiqişünas Nuriyə İsmayılzadə "Köhnə Bakının "Müsəlman gecələri" adlı məqaləsində "müsəlman gecələri"nin təşkilində "Nicat" maarif cəmiyyətinin və İsgəndər bəy Məlikovun fəaliyyətindən bəhs açaraq yazırdı: "... o fakt qeyd olunmalıdır ki, müsəlman gecəsinin keçirilməsi və yaradılmasında Bakı mesenatları ilə yanaşı, digər millətlərin nümayəndələri, Bakı şirkətlərinin sahibləri də iştirak etmək istəyini bildirdilər. Onların arasında: P.S.Dorojnovun "Kətan və kağız məhsulları firması" ; Q.E. Popovun "Dəbdə olan manufaktura məhsulları mağazası"; "Qaydamakin I.B. və K. ticarət evi"; "Qureviç qardaşlarının və b. tipografiya, üzləmə və kontor kitabları fabriki" var idi. Sonrakı iki "müsəlman gecələrinin" təşkilatçısı "Nicat" maarif cəmiyyətinin teatr seksiyası idi ki, bunun komissiyasına İmran Qasımov, Mehdi bəy Hacıbababəyov, Soltan Məcid Qəniyev, İsgəndər bəy Məlikov daxil idi.

Xalqın maarifləndirilməsi işində Hacı Zeynalabdin Tağıyevlə birgə can qoyan və maddi, mənəvi dəstəyini əsirgəməyən İsgəndər bəy Məlikov 1896-cı ildə

müəllim Sultanməcid Qənizadə ilə birlikdə Bakıda ilk kütləvi kitabxana açmışdır. Ancaq kitabxana çox az müddət fəaliyyət göstərdi - 17 mart 1899-cu ildə qapandı.

İsgəndər bəy Məlikovun XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda milli dil məsələsi ilə bağlı aparılan müzakirələrdə fəal iştirak etdiyi də məlumdur: "Belə ki, həmin dövrdə ümumtürk ləhcələri arasından Azərbaycan türklərinin hansına üstünlük verə bilməsi ilə bağlı Azərbaycan-türk mütəfəkkirləri arasında əsasən, üç mülahizə: 1) Osmanlı türkcəsini müdafiə edənlər (Əli bəy Hüseynzadə, İskəndər bəy Məlikov və b.); 2) Azərbaycan türkcəsindən çıxış edənlər (F.B.Köçərli, C.Məmmədquluzadə, Ö.F.Nemanzadə, A.Şaiq və b.) və 3) bütün türklər üçün ümumi bir dil təsis etmək fikrini ortaya atanlar (M.Ə.Rəsulzadə, N.Yusifbəyli və b.) mövcud olmuşdur".

Türkiyə Cümhuriyyəti Milli Təhsil Nazirliyi Təlim və Tərbiyə Kurulu üzvü olan Ömər Özcan Məhəmməd Cövdətin hazırladığı Darülmüəllimini-islamın proqramı barədə məlumat verir: "Füyuzat" adı verilmiş Darülmüəllimini-islamın proqramını M.Cövdət hazırlamışdır.

O, İstanbuldan özünə yardımçı olaraq Bəha Səid və "Darüşşəfəqə"ni bitirmiş Beşiktaşlı Kiçik Fuad kimi dəyərli yoldaşlar gətirmişdi. Görkəmli Azərbaycan aydınları Əhməd bəy Ağaoğlu ilə Əli bəy Hüseynzadə (Turan) də ona yardımçı olmuşlar.

"Nəşri- maarif" cəmiyyətinin sədri Hacı Zeynalabdin Tağıyev və üzvlər: Axund Mirzə Əbutürab, Axund Molla Ağa (Məhəmmədəmin Rəsulzadənin atası), Ağahüseyn Tağıyev, Əliağa Həsənzadə, İsgəndər bəy Məlikov, Məhəmməd Həsən Əfəndiyev və Məhəmmədcavad Sadıqovdan ibarət məclisində M.Cövdətin oxuduğu təlim proqramındakı hesab, tarix, coğrafiya, kimya, fizika dərslərinin adından sonra "Türkcə sərf və nəhv" ("sərf" - morfologiya, "nəhv" - sintaksis deməkdir) sözlərini eşitcək, yuxulamaqda olan Axund Əbutürab hirs lənərək: "Sus, cahil! Ərəbcədən başqa heç bir dilin sərf və nəhvi ola bilməz" deyərək şiddətlə etiraz etmişdir.

Məclisdə bulunan Əhməd Ağaoğlu bu iddiaya cavab vermək istədikdə ətrafdakılar qaş-göz işarəsiylə onu susdurmuşlar. Axundun etirazı üzündən türkcə sərf və nəhv proqramdan çıxarılsa da, məktəb açıldıqdan sonra müntəzəm öyrədilmişdir. İ.Məlikov cəmiyyət üzvü kimi bu yığıncaqda da iştirak etmişdir.

İsgəndər bəy Məlikovun qızı İren Məlikoff filologiya elmləri doktoru, professordur. O, 1917-ci il noyabrın 7-də Sankt-Peterburqda anadan olmuşdur. Parisdə ingilis dilində litsey bitirmişdir. Sorbonna Universitetində təhsil almaqla eyni zamanda, Şərq Dilləri İnstitutunda oxumuş, ərəb, fars və türk dillərini öyrənmişdir. 1947-ci ildə Fransaya qayıdaraq "Orta əsrlər Türkiyə eposları" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş və Strasburq Universitetinin professoru olmuşdur. Onun elmi maraq dairəsi çox əhatəlidir. O, 400-ə qədər elmi işin müəllifidir. "Koroğlu", "Umur paşa", "Məlik Danişmənd", "Seyid Batdall", Babək hərəkatı, Qızılbaşlar tarixi, Əbu Hüseyn Xorasaninin yaradıcılığı, Xətai, M. F. Axundov və bir sıra başqa monoqrafiyaların və ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatlarının müəllifidir. İ. Melikoffun səyi nəticəsində

Strasburq universitetində türk şöbəsi yaradılmışdır. Sonradan İren xanımın direktor olduğu həmin şöbə elmi-tədqiqat institutuna çevrilmişdir. Bu institutda Azərbaycan mədəniyyətini öyrənən mərkəz yaradılmışdır. 1966-cı ildə İ. Melikoff "Türkika" adlı jurnal nəşr edərək burada fransız oxucularını türk xalqlarının tarixi, ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə tanış edir. Bu jurnalda Anarın, Çingiz Hüseynovun, Sara Aşurbəylinin, Tofiq Məlikovun və bir sıra başqa azərbaycanlı müəlliflərin əsərləri çap olunmuşdur. İren Melikoff Fransa və Azərbaycan mədəniyyət əlaqələri mərkəzinin sədri olmuşdur.

İsgəndər bəy Məlikovun nəvəsi Şirin Məlikoff Azərbaycan-Fransa ədəbi-mədəni əlaqələrinin qurulmasında fəallıq göstərir. O, Zülfü Livanelli, Orhan Pamuk kimi müəlliflərin əsərlərini fransızcaya çevirib. Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatı barədə xüsusi fəallıq göstərir. Ş. Melikoff 2019-cu ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının yubiley medalı təltif olunmuşdur.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai fikrinin inkişafında mühüm rol oynayan maarifçi realistlər xalqın əqli əsarətdən xilasını, onu fəaliyyətdən saxlayan buxovlardan qurtuluşu üçün əzmlə mübarizə aparmış, həll yolları axtarmış və istər maddi, istərsə də mənəvi dəstəyini əsirgəməmişlər. Maarifçiliyin geniş vüsət aldığı bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatında xurafatın, cəhalətin tənqidi aparıcı mövzu olmuşdur. Azərbaycanın görkəmli fikir və söz adamları müxtəlif vasitələrlə xalqı maarifə yönəltmək uğrunda böyük səy göstərirdilər. Yeni məktəblər açılır, sxolastik təlimdən yeni təlimə keçidlə bağlı əməli addımlar atılır, yeni əlifba və milli dil məsələsi üzrə qızgın müzakirələr aparılırdı. Bütün bu işlərdə maarifpərvər ziyalılar fəallıq göstərir, yaxından iştirak edirdilər. Maarifçilik bir hərəkət səciyyəsi olaraq mətbuatın və ədəbiyyatın mərkəzi məsələsinə çevrilmişdi. Bu dövr Azərbaycan dramaturgiyasında M.F. Axundovun təsiri özünü göstərirdi. Bu, İsgəndər bəy Məlikov yaradıcılığına da sirayət etmişdi. Onun "Yaxşılığa yamanlıq" pyesində bu dövrə məxsus Azərbaycan dram əənələri gözlənilmişdir. Pyes tarixi bir zərurət nəticəsində meydana gəlmişdir. İ. Məlikov uzun müddət H.B. Zərdabinin təşkil etdiyi teatr truppalarında aktyor kimi çıxış etmişdi. Bu səbəbdən, Azərbaycan teatr və dram sənətinin mövcud durumu ilə tanış idi və bu istiqamətin kəm-kasad tərəflərinə yaxşı bələd idi. Pyesin yaranmasını Azərbaycan teatr səhnəsində oynanılmaq üçün əsər qıtlığının olması və cəhalətin baş alıb getdiyi mühitdə ədiblərin maarifçi inqilab yaratmaq istəyi ilə bağlamaq olar.

İsgəndər bəy Məlikov "Yaxşılığa yamanlıq" pyesini 1898-ci ildə qələmə almışdır. Pyes dörd məclisdən ibarətdir və əsərdə dövrün dil-üslub keyfiyyətləri qorunmuşdur. Məişət dilində danışığın üstünlük təşkil etməsi sadə dildə xalqla danışmaq və ideyasını ona ötürmək məqsədi güdür. Həmin dövr Azərbaycan ədəbiyyatı üçün əənəvi olan mövzu, məqsəd, ideya və dil-üslub İ. Məlikovun "Yaxşılığa yamanlıq" pyesində izlənilmişdir. XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda, o cümlədən İslam dünyasında hökm sürən xurafat, dini

fanatizm əsərin mövzusunı təşkil edir. Pyesdə bu dövr Azərbaycan məişəti üçün səciyyəvi olan tiplər – yalançı, tamahgir cadükünlər falçı Vəlinin, batil inanclarla yaşayan, fəlcilərə inanan, cəhalətə uyması səbəbi ilə öz ağıllı, təhsilli qızını anlama bilməyən məişət qadını Gülsümün təmsalında yaradılmışdır. Mürtəcelər tərəfindən qəbul edilməyən, anlaşılmayan Bəyim xanım və adaxlısı Qubad bəy yaxşı təhsil görmüş, tərbiyəli və yüksək mədəniyyətli gəncləri təmsil edirlər. Pula satılan Həmzə və atasının malı-mülkünü qumarda sərf edən, oğurluq, quldurluqla məşğul olan Sultan pyesin mənfi tiplər səviyyəsində yer alır. Ancaq Sultanla Həmzə eyni mövqedə deyillər. Həmzə Sultana aldanıb yamanlığa əl uzadır və sonda pəşman olur. Sultan isə Qubad bəyə “yarınmaq”, onun “hörmətini”, “sədaqətini” qazanmaq üçün yalanı yalan dalınca döşəyir. O, əvvəlki pis əməllərindən dolayı “pəşmanlığını” dilə gətirir, saxta göz yaşı tökür, Qubad bəyin mərhəmətinə sığınır. Qubad bəy alicənablıq edərək pis zamanında əlindən tutur, ona qalmaq üçün yer verir, xərclik verir. Ancaq Sultanın məkrli niyyəti Qubad bəylə Bəyim xanımın toyu ərəfəsində açılır. Bəyim xanımın onunla deyil, Qubad bəylə evlənməsini şəninə sığışdırmır. Öz alçaqlığına yaxşı bələd olan Sultan Qubad bəyi öldürmək, aradan götürmək istəyir. Bu məqsədlə də Həmzəni pul müqabilində öz oyununa alət edir. Əsərin sonunda Sultanın ölümü simvolik mənə daşıyaraq xeyir qarşısında şərin məğlubiyyətini təcəssüm etdirir. Naçalnik obrazı isə M.F.Axundov pyeslərində olduğu kimi, haqqı, ədaləti qoruyan, mütərəqqi insanlara xüsusi rəğbət bəsləyən və günahkarları cəzasına çatdıran müsbət obrazdır.

Teatrşünas İlham Rəhimli “Azərbaycan teatr tarixi” kitabında teatr dəstələrinin repertuarlarında daha çox yer tutan, tez-tez müraciət edilən və tamaşaçıların maraq göstərdikləri pyeslər içərisində İsgəndər bəy Məlikovun “Yaxşılığa yamanlıq” pyesini adını çəkir. Pyesdəki Sultan obrazını Əbülfət Vəli, Həsərət bəy obrazını isə Məhəmməd bəy Əlvəndi canlandırıbmışlar. Cahangir Zeynalov, Mirzəgə Əliyev də İsgəndər bəy Məlikovun “Yaxşılığa yamanlıq” vodevilində əsas obrazları ifa etmişlər.

Satirical genres like travel guide, behri-tevil (rhymed prose work), letterbox, dictionary, had taken place in “Bahlul” magazine.

Thus, although the satirical magazine “Bahlul”, which started operating from May 19, 1907 and continued until November 4, there is a need for more scientific researches of the magazine.

LIST OF REFERENCES

1. Akif Alisharli. “History of the Azerbaijani press” (1875-1920). Baku, Elm ve tehsil, 2009. pp.95
2. “Bahlul” magazine, 1907, October 20, №8
3. “Bahlul” magazine, 1907, November 4, № 9
4. “Bahlul” magazine, 1907, May 19, №1

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

- 1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
- 2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.
- 3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.
- 4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.
- 5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.
- 6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.
- 11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.
- 12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle

birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d)Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18)Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minumum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimseleksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimseksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimseksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

- 1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.
- 2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.
- 3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.
- 4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.
- 5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writting) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.
- 6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.
- 7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.
- 8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.
- 9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.
- 10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.
- 11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.
- 12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a

particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writtings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writtings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **“Bibliography”**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. **“Bibliography”** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musa-hiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of **www.bilimseleksen.com** by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (**bilimseleksendergisi@gmail.com**) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(**bilimseleksendergisi@gmail.com.**)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writtings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспуденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно

предложение, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13)Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14)Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15)Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16)Правила написания статьи:

а)Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б)Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с)Текст статьи

д)Источники

е)Приложения (если имеются)

ф)Обширная аннотация (по требованию)

17)Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18)Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19)Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сносок в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **www.bilimselksen.com** кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (**bilimselksendergisi@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**bilimselksendergisi@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекцией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.